

Димитър Димов

Поручик Бенц

ДИМИТЪР ДИМОВ И НЕГОВИЯТ РОМАН

Димитър Димов е автор на три романа – „Поручик Бенц“ (1938), „Осъдени души“ (1945) и „Тютюн“ (1951). В архивите на писателя са намерени ръкописите на два други незавършени романа – единият без заглавие, писан някъде в годините между „Поручик Бенц“ и „Осъдени души“; другият – „Ахилесова пета“ – е започнат в началото на 60-те години и остава незавършен поради ненадейната смърт на автора през 1966 г. Но романът на Димитър Димов остава „Тютюн“, това е произведението на неговия живот, тук се изявява цялата мощ на неговия ум и талант, тук намират своя завършен вид всички ония мотиви, идеи, образи, кои го цял живот са занимавали мисълта му.

За първите негови произведения можем да кажем, че са написани от един интересен, културен и своеобразен майстор с интелектуални виждания за света, с философско-драматично отношение към човека и човешката съдба, надарен с психологическа проникновеност и пластична дарба. За „Осъдени души“ дори бихме могли да кажем, че е написан виртуозно, че представлява нещо ново в традициите на българския роман, обогатява неговите изразни средства, приближава го до една философско-аналитична проза (един критик го нарича „роман-метафора“¹), преодолявайки в някои отношения образно-описателната традиция в нашата проза. Но с „Тютюн“ той достигна върховете на българската художествена литература.

И не можем да кажем, че „Поручик Бенц“ и „Осъдени души“ не са самостоятелни произведения със свое място не само в творческия път на автора, но и в развитието на нашата проза. Но като

1 Борис Делчев, „Срещи и разговори с Дим. Димов“, „Литературна мисъл“, 1971, кн. 4.

сравним с „Тютюн“, виждаме, че те са един подготвителен етап за неговото произведение, по-низши негови варианти, нещо като ескизи за голямото платно. Всичко у тях ни води към големия роман, всичко се събира у него като във фокус. По същия начин неговите пиеси, макар и писани вече на друга тема, представляват отломъци от голямото произведение, вариации на по-стари мотиви. Виждаме, че целият му дух и въображение са изчерпани с „Тютюн“.

„Поручик Бенц“ и „Осъдени души“ са етапи в неговото развитие, станции по пътя му към върха. За всички, които са следели неговото

развитие, е било ясно, че той няма да спре дотук. С „Тютюн“ той се изказва напълно, целият. Тук той отрази една национална трагедия. По свой начин осмисли един етап от историята на нашия народ. Със замах на художника и философска дълбочина изобрази залеза на една класа. По своя морален патос „Тютюн“ надминава всичко писано от Димитър Димов. Никой дотогава не е изобразявал с такива ярки краски моралния упадък на българската буржоазия и още дълго време ние ще мислим за разложението на тая класа чрез образите, които Димитър Димов ни завеща.

За живота на Димитър Димов могат да се кажат малко и не-много интересни неща. Това е живот на типичен интелектуалец. Биографията на неговата мисъл е по-интересна от външната му биография, в която няма никакви приключения, никакви изключителни ситуации; конфликтите на неговата мисъл носят повече драматизъм, отколкото жизнения му път. За него можем да научим повече неща от романите му, отколкото от биографията му. Той завършва ветеринарна медицина, после постъпва на научна работа, става доцент, професор, написва три романа и всеки от тях му носи все по-голяма известност, завършва живота си като един от най-популярните писатели на България, учен и общественик. Но ако с няколко изречения можем да изчерпим най-важните моменти на жизнения му път, за вътрешния му живот, за живота на духа му ще трябва да пишем много.

Може би най-интересният епизод от неговата биография е близо едногодишният му престой в Испания през 1943 г. Но това е само жалка компенсация на неговата мечта да замине за Южна Америка. От юноша той мечтае за пътешествия из тия далечни страни, за приключения и авантюри, за слънцето на Юга и опасния живот из пампасите на Аржентина. Затова и научава испански език. В университета най-напред постъпва в Юридическия факултет, но след един семестър се прехвърля ветеринарна медицина, тъй като ветеринарната медицина е подходящ занаят за Аржентина, където животновъдството е силно развито. Намерението му е било съвсем сериозно!

Ако вземем това само като юношеска екзалтация, незряло увлечение, нямаше да можем да си обясним неговия вечен копнеж по екзотиката. Още в първия си роман, писан на двайсет и няколко годишна възраст, той взема за герой един чужденец. Малкият му жизнен опит не му позволява да опише средата, която познава, пък и тънките, сложни, почти болезнени и необикновени преживявания, за които иска да разкаже, не могат да се припишат на никой обикновен човек, с каквито ни

сблъсква ежедневието. Тук трябва нещо изключително, чуждо, необикновено.

Испания го привлича по същата причина: защото не прилича на някоя друга страна, защото е загадъчна, странна, болезнено любопитна и необяснима. Когато заминава за Испания, той е вече 34-годишен мъж, юношеските блънвания за пътешествия по далечни континенти са отминали, но страстта по екзотиката и необикновеното не загасва. Той младеж с грозно лице и занесен, разсеян поглед е надарен с голямо, почти болезнено въображение. Го го подтиква да търси винаги странното, необикновеното в живота, да се интересува от редки човешки характеристики, от съдбоносното, извънмерното у човека. Екзотиката винаги ще го привлича, тя винаги ще присъствува в творчеството му – и в географска мисъл, и като душевен пейзаж. Той никога няма да описва обикновеното, делничното в живота, никога няма да търси смисъла на „всекидневния трагизъм“. Него винаги ще го интересува трагизмът на големите неща, на великите страсти.

– За щастие, на българската литература Димитър Димов не успява да застане за Южна Америка... Вместо да живее необикновен живот той ще описва необикновени съдби. Отнемайки му живописните краски и очароващи подробности на една необикновена биография, съдбата го утешава с други, духовни дарове. Образите на неговото въображение ще утоляват жаждата му по екзотиката, всичко извънмерно, странно и необичайно. Биографията на неговите герои ще бъде собствената му неосъществена биография.

Причините за успеха на Димитър Димов с романа „Тютюн“ трябва да търсим в две посоки: в общественото развитие и условия, създадени след деветосептемврийската социалистическа революция, и в самото творческо и идейно развитие на писателя.

Като казваме условията на общественото развитие, не бива да разбираме това буквално. Социалистическата революция не може автоматически да направи някого писател. Но трябва да имаме пред вид: 9 септември означава един коренен преврат, коренна промяна в цялостния живот на нашия народ. Издъно се разместиха всички социални пластове. Буржоазията беше ликвидирана като господстваща класа и въобще като класа с всичките и устои и условия на съществуване. Промени се съдбата на милиони хора. За един кратък период всички представи получиха обратен знак, преоцениха се всички ценности, нови означения, нова номенклатура получиха всички неща, разрушиха се основни гледища за човешкото битие и човешката стойност... В такъв един момент

ние започваме да мислим за историята. Започваме да оценяваме всичко чрез историческите категории в перспективите на историята. Отделният човек, отделната съдба започват да се открояват пред нас в обществения си смисъл и значение. Пред нас се откриват закономерностите на общественото развитие, ние започваме да търсим нравствения и философски смисъл на това, което е станало.

Тогава литературата започва да търси смисъла на големите неща, започва да живее в света на историческите идеи. Тя осмисля, оценява случилото се, стреми се да разгадае загадката на човешкото съществуване, което в такива епохи се разкрива в най-едрите си очертания. Тогава се ражда и големият роман, който в най-широкия си смисъл представлява размисъл, философия за големите преживявания на един народ, една равностетка на преживяната историческа драма. Както Великата френска революция даде храна за мисълта на големите френски романисти Балзак, Стендал и др. и техните романи бяха стремеж да се разгадае смисълът на тая драма на френския народ, както „Под игото“ беше една „равностетка“ на националноосвободителните борби на българите, така 9 септември оплоди мисълта на много наши писатели и доведе до големи завоевания в областта на романа през 50-те години. Например в „Железният светилник“ Димитър Талев описва една далечна епоха от нашата история, но именно историческият преврат на 9 септември го накара да осмисли по новому тая епоха, хвърли нови светлини върху нея, помогна на писателя да я види под нов ъгъл, да осмисли историческото ѝ значение. Такава една равностетка на голямата национална драма беше романът „Тютюн“.

От друга страна, Димитър Димов, достигайки до смисъла на историческия живот, до историческия драматизъм на човешкото съществуване, търсейки трагизма и смисъла на човешкия живот в неговите исторически, конкретни означения и граници, не можеше да мине без цялостен възглед за обществото и неговото развитие. Тоя възглед можеше да му даде само марксистическата философия, само тя можеше да осветли тъмните гатанки на човешката история, да разнищи привидния хаос на човешкото съществуване, да внесе порядък там, където всичко изглежда абсурд, безсмисленост. Ето какво сам писателят казва по тоя повод в писмо до съветския литературовед проф. Д. Ф. Марков: „... Аз можех да замисля и да напиша «Тютюн» само след като се запознах с основните въпроси на марксистическата философия. Без мирогледа на тази философия целият жизнен материал на романа щеше да се излее във формата на сладникава мелодрама... Откъде и защо идват конфликтите – за това

авторът, както и читателите му щяха само смътно да се догаждат... Всичко, което дотогава бях таил несъзнателно в душата си срещу миналия свят и което не можеше да намери определен израз, понеже се заплиташе в безизходни противоречия, сега кристализираше в категориите на ясно изразени мисли и чувства. "Димитър Димов е поет и философ на трагичното у човека. Както в „Тютюн“, така и в първите си романи той изобразява трагичните, неразрешими противоречия на човешката душа, страшната, разрушаваща власт на страстите, безизходността на индивида в един свят на отчуждение и самота, абсурдността на индивидуализма. В първия му роман, „Поручик Бенц“, се разглежда драмата на хайлайфната дама Елена Петрашева и германския поручик Бенц на фона на големи исторически събития от края на Първата световна война. Но писателското внимание е съсредоточено главно върху преживяванията на двамата герои. Историческите масови движения са останали извън неговите интереси, съдбата на неговите герои никъде не се преплита с обществените процеси, остава незаангажирана от класовите стълкновения и политически борби на времето, не се определя от тях, както е в „Тютюн“. В „Осъдени души“, където всъщност се повтаря драматургичният скелет на „Поручик Бенц“, отново на преден план е трагедията на Фани Хорн и нейната безнадеждна любов към йезуита отец Ередиа, и тук за фон на тая трагедия служи испанската гражданска война. Както и в „Поручик Бенц“, и тук историческите и обществените процеси не определят, не взаимодействуват със съдбата на героите освен по някои външни точки, сюжетно. Испания и гражданската война са само екзотичен пейзаж, колоритна декорация, а не обществена среда, историческа съдба на неговите герои. Те по душа са космополитни и за тях, космополитите, отчуждени както от собствената си нация, от собствения си род, така и от целия свят, участието на Испания и на испанския народ е толкова важна, колкото на която и да било друга страна. Но в „Осъдени души“ Димитър Димов си дава сметка за революционните борби на масите, за класовите конфликти и строеж на буржоазното общество. Неговата героиня Фани Хорн често разсъждава за испанската революция и страданията на испанския народ, за историческата вина на капиталистическата класа, за нейните грехове и престъпления. В някои сцени на романа дори се появяват испански революционери и работници.

Трите романа на Димитър Димов са три етапа в неговото художествено узряване. Той все по-плътно се доближава до конкретния обществен живот, до историята и нейните драми. Докато „Поручик Бенц“ не е още роман в дълбокия художествен смисъл на думата, а само

психологически етюд, „Осъдени души“ вече има по-много допирни точки с историята. Тук зрее мисълта за историческата обусловеност на човешкия живот, за историческия трагизъм на човека. Ако дотогава Димитър Димов мислеше за вечния, абстрактния смисъл на човешкия трагизъм, той вече започва да го търси отразен в историята, да търси връзката между философията и историческите процеси.

Какво би станало с Димитър Димов като романист, като художник без 9. IX. 1944 г., без идеите на марксизма, без историческото гледище за човешкото общество, което му беше подсказано не само от марксистическата идеология и историческия материализъм, но и от самия исторически революционен акт на 9 септември? Накъде би се развил той? Докога щеше да описва осъдените души, докога щеше да заплита и разплита тяхната трагедия, една трагедия, която не води до нищо? Докога щеше да се занимава с нищото, което се крие зад каменната маска на Борис Морев, тоя негов герой, който най-пълно, с категоричността на дефиницията изразява идеята, смисъла, по-точно, безсмислието, абсурда на своя свят? Какво следва след Фани Хорн, в чийто неподвижен, стъклен поглед можем да прочетем само историята на смъртта, разпадането, разрушаването, отчуждението от човечеството? Нямаше ли да започне едно саморазрушаване на неговия талант? Защото картината на света, която ни се разкрива в „Поручик Бенц“ и „Осъдени души“, съдбата на нещастните му герои ни водят само към заключението, че всеки човешки живот е поражение и всяка амбиция сама по себе си е луда и безсмислена; че всеки човек е един залутан атом и нищо не го свързва с милиардите други човешки атоми; че всички са чужди едни на друг и нищо не може да направи близки два човешки индивида, между тях винаги ще остават космически разстояния; че всеки е чужденец навсякъде (да изразим с думите на Камю това, което Д. Димов изобразяваше и своите и всички са чужденци един за друг, че всички връзки, които ни свързват с света и хората в него изцяло, се разпадат; че и отделният човек не е цял, а само конгломерат от отделни късове време, отделни минути на съществуване и остава чужд на самия себе си. Какво остава по-нататък, къде може да продължи изкуството върху основата на такова гледище за света? Модерната западноевропейска философия, разглеждайки човека извън времето, извън историята, достига до такива мрачни изводи относно съществуването на човека. На Димитър Димов му оставаше само тоя път на развитие. Той щеше да убие и романа, това, за което беше създаден. Защото „Осъдени души“ показва, че като романист той беше започнал да си служи виртуозно със средствата на романиста, беше изучил до

най-големи тънкости тайните на занаята, неговата техника се приближаваше до техниката на първостепенните съвременни европейски белетристи. Но изкуството на романа не е само виртуозност и блясък на белетристичните средства. Без главна идея и цялостна представа за света, без философия, която обяснява не отделния миг, отделния откъс от човешкия живот, мимолетния трепет на човешката душа, отделната трагедия, а цялостната верига от причини и следствия в историческия живот на народа; без морална система, без възглед върху развитието както на отделното, така и на цялото не може да съществува романът. В известен смисъл той се изгражда върху една строго подредена система от ценности, която обхваща както отделния атом, така и целия космос; върху гледището, че в историята съществува порядък, закономерност, движение в определена посока. За Димитър Димов трябваше да прогърми страшната присъда на 9 септември за историята, за да добият смисъл всички събития, всички съществувания, всички съдби, които за него дотогава сякаш излизаха от някакъв хаос, за да потънат отново в същия хаос.

Естествено това не бива да се разбира буквално. Защото Лев Толстой не беше и чувал за историческия материализъм, когато написа най-великия роман на руския живот – „Война и мир“. И точно разсъжденията му за историята и нейните движещи сили са най-неубедителни и навивни. За него, руския аристократ, Наполеон, разрушителят на феодализма и средновековните остатъци в Европа, носителят на революционните идеали на 89-та година, е само някакво нелепо чудовище, а нахлуването на френската армия в една страна :с диво азиатско потисничество над човека е най-варварски, безчовечен акт. Но какво значение имат за княз Болконски например историческите процеси и раждането на един нов свят след Великата френска революция, когато е заплашен неговият живот и бит, когато се бунтуват срещу него собствените му роби, когато се посяга на устоите на неговия свят? Неговото философско гледище и миоглед си имат своя вътрешна хармония, за него вселената е устроена според собствения му морален закон.1 При оценката на историята Толстой изхождаше от житейския, праветен и философски постулат на една кристализирала система, на руската аристократична старина, вече разклатена от историята. За нея светът живее по строго установени, стари, вечни и неизменни закони и нищо не може да наруши неговата хармония, като се започне от движението на небесните светила и се стигне до уютата на домашния й бит. Нейният възглед за света е строен, установен, той й създава духовна устойчивост и непоклатимост, увереност в рода, във вечността на световното устройство:

Чти закон времен спокойный; Знай течения лун и лет, Знай, как движется подстройной, Их гармониею свет. От тук тая хармония и пълноводие на Толстоевата епопея, това пълнокръвие и изобилие на живот, сякаш е създадена не от човешка ръка, а от самата природа.

Идеята на 9 септември, марксистическата концепция за историческото развитие на обществото стават основа и за художествената постройка на романа „Тютюн“. Идеите на марксизма стават ония мощни връзки, които свързват наново в едно цяло разпадащия се на части свят. Без тях той не можеше да събере в една стройна система, каквато е „Тютюн“, безбройните късчета на отделните човешки съдби, не можеше да нарисува върху едно платно, върху една картина историята на една голяма народна преживелица, не можеше да изгради грамадната постройка на своето произведение. Без тях той щеше да се развие към фрагмента, към етюда, към отделното, частното, единичното, което, колкото и интересно, необикновено, талантливо писано, не може да ни даде цялостната картина на историческия процес. Без тия идеи великолепно описаният свят на „Никотиана“ се превръща в един кошмар, в една лудост, в една демонична игра. Какво става с живота на човека, накъде го

1 Разбира се, Отечествената война от 1812 г. беше за руския народ един велик акт на национално единство, на героизъм и национално самосъзнание. Погледната от тая страна епопеята от 1812 г. придобива нов смисъл и величие. Но тук говорехме за гледището и философията на руската аристокрация, която имаше основание по свой начин да тълкува историческите движения на времето.

До къде тласкат невидимите сили, които го владеят, до какво опират неговите стремежи, цели, амбиции? Животът на Ирина, на Борис Морев, на фон Гайер е едно непрекъснато вледеняване, бавно умирање, вкостеняване на душата. Чужди на всичко – на рода си, на класата си, на народа си, на целия свят(– те стават чужди и на себе си. Те започват да се раздвояват, да не се познават, да оглеждат учудено сами себе си. Те се устремяват към нещо, а достигат до нищо. Тяхното съществуване става абсурдно. Въобще животът на човека започва да изглежда абсурден и невероятен, самото човешко общество – абсурдно, един безсмислен водовъртеж, едно колело на Иксион, един бесен затворен кръг на амбиции, страсти, желания, страхове, погнуси, стремежи, отвращения, възторзи, злоби, един бесен кръг, който се върти безкрайно. Всички човешки стремежи се превръщат в Сизифов камък, влачен със зверски усилия към върха, откъдето отново се сгромоляса... Но щом в развитието на обществото съществува закон, който можем да разберем, тогава и

животът на човека, неговата участ вече виждаме в нова светлина. Тогава всичко си идва на своето място. Ако не всичко – главните неща. Сякаш от хаоса, от небулозата се ражда Лапласовият свят на реда и хармоничното движение. Намерен е център, ос на мирозданието. Започва кристализацията на ценностите. Отделният човек намира място в една система, в една наново изградена структура на битието, неговите цели добиват смисъл. Спира разпадането на човешката душа и морал, на света, в който живеем. Спира безсмисленото и жестоко въртене на Иксионовото колело; неизмеримите ужаси на нашето битие престават да бъдат Сизифов камък, а само страшни препятствия по пътя ни напред. Пред нас се очертават границите на доброто и злото.

Нека не бъде неправилно разбран. „Поручик Бенц“ и „Осъдени души“ са също хуманистични произведения, и в тях съществува добро и зло, истина и лъжа, стремеж към живота и отвращение към смъртта и разпадането. Но при тях контрастите, колкото и рязко очертани, не почиват на сигурна основа, някъде смътно се преливат; „грехът“ и „добродетелта“ странно се преплитат и там някъде, в някакви коварни дълбини, под няколко пласта наслоения от представи, оценки, предразсъдъци, условности, морални догми, започват ехидно да се плъзгат, да разменят местата си, да стават двусмислени, несигурни и смътни. Малко още трябваше, за да се разклатят устойчиви стойности на хуманистичната култура, нравственият възглед да отстъпи пред естетическия, да се смесят истината и лъжата, да изчезне фундаментът под доброто и злото, да възтържествува философията на отчаянието и песимизма.

Разбира се, тук работата не е до квалификации, защото никакви епитети не могат да омаловажат грамадното дело на Димитър Димов в нашата литература. Въпросът е да се анализира явлението, а не да се квалифицира, да му се намери теоретичният еквивалент. Затова можем да кажем, че 9 септември прекъсна тоя идеен процес при Димитър Димов и постави категорично пред него въпроса за историческото добро и историческото зло, без които той, романистът на една епоха в нашата история, не можеше да мине. Това вече му създава устойчивост и сигурност, недвусмисленост в оценката на историята и оттам – на отделната човешка съдба. Той, както казах, построява произведението си върху тая схема. „Тютюн“ е изграден върху тая антитеза – и в главното, и в частите. Това е въобще склонност на Димитър Димов като романист, белетристичен прийом, който откриваме и в първите му два романа – да противопоставя черното на бялото, светлината на мрака, „греха“ на „светостта“. Но в „Тютюн“ тия противоположности добиват определен

исторически смисъл. Две класи, два морала, две философии. От едната страна – експлоататори, от другата – експлоатирани; от едната страна – крайна форма на нравствената деградация, от другата – крайна форма на нравственото извисяване – саможертвата; от едната страна – разпадането, гибелта, от другата – животът, раждането, движението напред; от едната страна – студеното чудовище „Никотиана“, като символ на отровата, гниенето на душите, разрухата и мрака, от другата – партията като олицетворение на най-светлите човешки стремежи, висше единение на човешките души в името на възвишени идеали. Това противопоставяне започва от най-абстрактните неща, от философията и морала в исторически аспект и продължава във всички подробности на романа, в съдбите на героите, в техните стремежи и амбиции: Борис Морев и Павел Морев, Макс Ешкенази и Което, Ирина и Лила, Шишко и Лихтенфелд – докато се стигне до вътрешната структура на отделните образи, където героите започват да се противопоставят сами на себе си: ранната Ирина, мечтателната гимназистка – на покварената светска жена, самоубийцата Ирина, младият романтичен безумец Борис – на жалкия търговец Борис Морев, който се пазари с брат си за кожата си, и т. н. Сякаш целият свят е разделен с една черта на две борещи се половини, на две антиподни, противоположни части. Но именно тая огнена черта, която разцепва живота надве, създава и равновесието, целостта, единството на света. Без това разграничение, без този закон за борба и антагонизъм на две начала всичко би потънало в някакво безумие.

Но тук трябва да направя едно уточнение. Ние нямаме по-голям пример за роман в нашата литература от „Под игото“, затова често трябва да се обръщаме към него за сравнение. Базовият епичен мир е цялостен и хармоничен не само в общото, в абстрактната скеля; той е пълен и завършен – от простото усещане за уют и равновесие сред предметите и природата на патриархалния свят до морала, идеологията и философията на този свят. При Вазов постройката не се предшества от разпадане. Димитър Димовият свят е само идеологически, абстрактно цялостен и ненащърбен. Той има само идейни рамки, конструкция, той е само абстрактно-философски хармоничен, но в тия рамки като в грамадни, системно подредени аквариуми продължават да плуват дълбокоморски чудовища, безобразни хищници на съмнението, раздвоението, дисхармонията. Те не са убити или опитомени, а само затворени, откъдето с ярост поглеждат към стените на своите клетки. И той никога няма да престане да страда от тая липса на съзвучие и равновесие. Той много добре съзнава тая липса, недостатъчност, нащърбеност и непълнота в

цялостното си светоусещане и в последния си незавършен роман „Ахилесова пета“ отново се връща към тоя въпрос. Дори ако можем да съдим по заглавието („Ахилесова пета“ тук за него са несъзвучията и дисхармонията, които животът поражда в душата на комуниста) и по завършената част, романът е посветен точно на тоя проблем: „Истинското щастие идва, когато душата почне да трепти в съзвучие с външния свят. Погледнете мраморното лице на Милоската Венера!... Откъде идва това спокойствие, тази ведрина, тази недостижима външна и вътрешна красота на образа на човека в нея?... Аз бих казал без колебание: от съзвучието между външния и вътрешния свят на нейния създател. Как? ... Нима ваятелят не е виждал около себе си жестокостта и ужасите на робовладелческия свят и не е бил потресен като човек и художник от тях?... Виждал ги е, разбира се, но те не са докарвали у него нравствени кризи, защото му са се стрували напълно естествени. В душата му не е имало никакви тежки конфликти. Той се е отдал на съзвучието и е създал прекрасния, но малко студен образ на античния човек.“ И по-нататък: „Докато комунистическата идея е безсмъртното в душите ни, тази Ахилесова пета е белег за смъртното и тленното у нас, което ни свързва с останалите хора, което ни позволява да ги разбираме и убеждаваме, да се лутаме, да страдаме и да умираме като тях.“ Докато комунистическата идея му дава историческата увереност и оптимизъм, идейната схема за световното равновесие, вътре в клетките на тая схема продължават да живеят дисхармонията и неравновесието на нашата катастрофична епоха.

Мислейки върху сюжета на „Тютюн“, ние откриваме, че в края на краищата това е романът на Ирина и Борис. В историята на цялата световна литература това е най-често срещаният сюжет-. Историята на една любов. И ако трагедията на Ромео и Жулиета, на всички ромеоовци и жулиети по света, най-често се състои в това, че външните обстоятелства не позволяват да се осъществи тяхната любов, тук всичко е обратно. Любовта на Ирина и Борис преминава през различни препятствия, но в края на краищата те получават всичко, към което са се стремили, те имат богатство, власт, мощ, между тях не остава никаква пречка. Но точно тогава се разбира, че между тях лежи някакво страхотно празно пространство, някакви ледени пустини, които не могат да преодолеят. Между тях стои някакъв студен призрак на отчуждението и самотата. Те сами откриват, че между тях винаги е стояла „Никотиана“.

В романа „Тютюн“ „Никотиана“ се издига като един многозначителен символ. Ако разгадаем тоя символ, ако разкрием многобройните му

значения, ние ще разберем много от смисъла на романа.

В някои отношения „Никотиана“ е централна ос на романа, един център, около който се движат всички съдби. Тя държи нишките на всички съществувания, тя дърпа конците на всички марионетки, тя е мълчаливият режисьор на всички драми. Всичко става в името на „Никотиана“: заради нея Борис изоставя Ирина, а след това я продава на фон Гайер; заради нея се иззеждат последните сили от гладните работници; заради нея става стачката, в която намират смъртта си Спасуна и Чакъра; заради нея умира Борис, след като е продал интересите на народа си на германците; заради нея Ирина пропилява живота си, превръща се в разменна монета в ръцете на Борис. В архитектуриката на романа „Никотиана“ заема централно място, нейната идея споява всички сводове и арки, всички колони и архитектурни решения. Тя е мълчалива и безучастна, с някаква божествена жестокост приема всички жертви в своето подножие. Тя се храни с кръв и човешки съществувания. В своето мълчание „Никотиана“ сякаш ни наемква, че тя е съдбата.

В тая представа има нещо романтично двузначно, освен прекия си смисъл тя подсказва и друго, тайно значение, в нея има някаква алегорична недоизказаност. Борис може да постъпи и в други фирми, навсякъде го очаква кариера, всички му предлагат работа, защото чувствуват несъкрушимата му енергия. Но той, сякаш като по някаква предначертаност, се стреми именно към „Никотиана“. Името на тая фирма произлиза от наименованието на отровата никотин. Тук символният намек е повече от очевиден, в него има някаква заплашителна двусмисленост. В света на капитала „Никотиана“ се издига като анчар, все по-мощно и по-мощно, излъчвайки своята отрова и смъртоносни изпарения. Тя вече олицетворява не само властта на парите, на тютюневите магнати, тя в същото време представлява един смразяващ, самоиронизиращ се намек м дълбоката същност на този свят, за края му, за гибелта. Тя е пронизала с отровата си всеки, който е попаднал в нейните сфери. Порис е предварително отровен, в неговото влечение към „Никотиана“ има нещо сомнамбулно, непоносимо и катастрофално, това е влечение към отровата, към смъртта. Той не може да се свърже с никоя друга фирма с почтено буржоазно име. Защото никоя друга не носи тая ехидна двусмисленост, никоя друга не изразява с такава цинична откровеност и едновременно иронична недоизказаност съдбоносното, гибелно значение на капитала за човека, както той сторък октопод, наречен „Никотиана“. За Борис тя е наистина съдба, тя е повече от едно предприятие, което носи пари. Тя е една представа, която той носи в душата си, без да е имал време да я

анализира, да открие опасния ѝ смисъл. Той я приема съзнателно само с едната ѝ страна, тази страна, която означава мощ, пари, слава и власт; за другата не се замисля, там неговото влечение е несъзнателно, хипнотично пристъпване към пропастта. Случва се така, че тоя най-демоничен представител на тютюневия свят се превръща в служител и жрец на чудовищното божество „Никотиана“. Те са създадени един за друг. Сякаш никой друг човек освен Борис не изразява така ярко законите на тоя свят, където царува „Никотиана“.

Ето тоя страхотен призрак стои между Борис и Ирина. Заради него Борис е забравил всичко на света, превръща се в един автомат за печелене на пари, в нечовек, маска на човек, зад която няма нищо. Той достига върховете на обществото, най-голяма мощ и власт, най-много слава и влияние с цената на нещо много страшно, загубвайки човешката си същност. Той е изпразнен от морално съдържание, той престава да изживява всяко човешко чувство, защото всичко, което е имал, е сложил в подножието на своя идол – „Никотиана“. Същото е и с Ирина. За да достигне върховете на обществото, блясъка и разкоша, за който е мечтала, тя също загубва човешката си стойност, превръща се в платена жена, хладна развратница, студена търговка със себе си. „Никотиана“ я заплива неусетно в мрежите си. Ирина неусетно започва да ѝ служи.

Ако смъкнем от „Никотиана“ всички романтични драпировки, цялата ѝ инфернална орнаментика, ако разпръснем всичките ѝ луциферски блясъци и демонични чарове, ще видим, че това с обикновеният закон на буржоазното общество, че всъщност тя олицетворява властта на парите и нищо друго. Зад цялата ѝ сатанинска естетика и зловеща поетичност се крие нещо съвсем прозаично, антипоетично, недуховно. Така е постъпил и Димитър Димов. Разкривайки магическите чарове, които светът на „Никотиана“ излъчва за Борис и Ирина, Димитър Димов в същото време без-пощадно развенчава цялата му царствено-луциферовска поезия. Ние виждаме, че зад неговите блясъци се крие само пустотата, един убийствен, сив делник, едно делнично, прозаично опустошение на човешката душа, една прозаична смърт. Влагайки цялата мощ на своята душа в стремежа си да властвува в света на „Никотиана“, стремейки се да притисне до гърдите си всички блага на света, Борис Морев всъщност прегръща пустотата, нищото. Той изгубва Ирина, изгубва себе си, изгубва всичко. Той притежава само парите, с които не знае какво да прави, само властта, която не може да му върне Ирина, само „Никотиана“, която властвува над него. Той постига всичко, за което е мечтал, и в тоя момент се оказва победен и по-самотен от йов.

Тук художествената идея на Димитър Димов добива блясък и съвършенство. Тоя писател, който навлезе в сложните, неизследвани лабиринти на един непознат за нашето изкуство свят, който пръв в нашата литература започна изследването на една епоха, за която още нямаме художествена традиция на изображение, която за нашата белетристика е terra incognita със своите непознати драми, характери, неразгатани трагедии, този писател произнесе присъдата си с интелектуална виртуозност. Никой преди него не е разкривал така дълбоко безизходността на човешката морална идея в буржоазното общество, пълната непригодност на моралните принципи в света на капитала.

Когато мислим за образите, създадени от Димитър Димов, пред нас изпъква на преден план светът на осъдените души, на „Никотиана“. На втори план остават комунистите, революционерите, героите на епохата. Ние сякаш забравяме, че той се е стремил да изобрази героичното, патоса на борбата срещу капитализма, че се е старал да опише възвишени характери, светците на работническото революционно движение. Защото героите на осъдения свят, тютюневите асове, скорпионите на буржоазното общество, всички ония, за които капиталистическият физически и духовен мир се е превърнал в единствена арена за човешка дейност, пълен кръгозор, космос, които са приковани завинаги към него, към неговия омагьосан кръг, към неговата идея – всички те затъмняват със своята яркост останалото, запечатват се в съзнанието. Тях Димитър Димов изобрази най-силно, най-дълбоко и най-ярко, те дават характеристика на неговите романи. Затова, когато говорим за неговите герои, трябва най-напред да говорим за тях, тия мрачни сенки на миналото, които витаят из развалините на един завинаги рухнал свят.

Те са чеда на Измаила – те нямат род н родина, те са из-гианиците на рода. Те са отцепници от класата си, от средата си, навсякъде са чужди и никъде – между свои, те плуват в тъмните води на обществото, изтръгнати от корена си. Още в „Поручик Бенц“ се срещаме с тия окаяни безродници и космополити. Откъде са дошли тия хиършфогеловци, бенцовци, откъде са ги изтръгнали злите ветрове на съдбата, за да ги захвърлят в дивата балканска страна? Те се събират тук като тъжни призраци в някакво малко провинциално градче, където те пият и страдат, със студени и празни погледи, с дива самота в сърцата си. Но на тях им е все едно къде ще страдат, в кой край на света ще гризат самотните си Болки, защото те навсякъде ще бъдат чужденци.

В някакъв мадридски хотел прекара последните си дни англичанката Фани Хорн, довършвана от подлудяващата отрова на морфина.

Нейната горда северна красота, нейната аристократична женственост, нейните декадентски изтънчени черти се разрушават бавно от отровата, за да придадат на облика ѝ все по-упадъчен чар, оная привлекателност на разрухата, която приковава властно вниманието и любопитството ни. Край леглото ѝ е един международен мошеник, също осъдена душа, испанският благородник дои Луис Г'омеро, който е напуснал дом и родина, за да потъне в разврата на средиземноморските публични домове, търговията с кокаин, сред престъпници космополити, хора без националност и отечество.

За Димитър Димов хората са интересни и трагични, когато се откъснат от средата си, когато се превърнат в космополити и в известна степен в несретници. В нашата критика често казват, че негови любими герои са изключителните характери. А всъщност най-значителното в тях е туй, че нямат определена социално-иерархична среда, откъснали са се от родилото ги обществото, не живеят в родната си обстановка. Оттук започват необичайните им психологически приключения, тяхната арктическа самотност, характерна за човека в буржоазния мир.

Спомнете си например немца фон Гайер, тоя мрачен, трагично самотен дух, който твърде много прилича на Хиршфогел от първия роман на Димитър Димов. Но докато Хиршфогел няма път, няма конкретен живот и представлява една книжна алегория, фон Гайер олицетворява една историческа драма, обречеността на немския реакционен романтизъм. Това е деградацията, катастрофата на немския романтизъм, който достига до една уродлива форма – нацизма. Тоя аристократ, който носи в душата си тевтонската суровост и аскетично мрачния идеал на средновековните си прадеди, е всъщност един отчаян човек. Той има достатъчно разум да разбере, че служи на една банда от разбойници, сред които той, аристократът, няма място, но съзнателно си затваря очите, защото в живота никъде няма място, в отчаянието си той се хваща за последната надежда, че отново може да се приобщи към някаква общност, че може да излезе от самотата си, че може да спре разпадането на собствения си дух. В неговата дейност се получава нещо. няма го Философският хор и Вагнеровата музика, които би трябвало да укрепват духа му, всъщност му нашепват за неговото безсилие и за краха на суровите му мечти. Той сам разбира, че в него няма нищо градивно, че светът, за който мечтае, е мъртъв, че в съвременния разпокъсан, неединен свят е мъртъв и самият той, самотна сянка.

Докато Димитър Димов се занимаваше с „космополитични“ сюжети и теми, тоя афинитет към безродните и космополитите, неговата

склонност към едно по-абстрактно решаване на характерите и въобще на художествените проблеми можехме да си обясним с непознаване на бита, подробности и жизнени детайли от живота и характера на дадена страна. Но същото се повтаря и в „Тютюн“. Кой от героите живее в средата, която го е закърмила със своите принципи и морални аксиоми? Още с появяването си на страниците на романа Ирина се разкрива със своето презрение към полупатриархалната си среда, с жаждата си по чужди, непознати земи, по екзотични светове. Историята на Ирина е история на нейното постепенно откъсване от народа, сред който е израснала. Тя попада в един нов, чужд и враждебен свят, тя привиква към него, научава се да живее, но фактически се научава как да запази силите си, как да се съхранява, как да се брани от остриетата, насочени към нея от всички страни. Тя често ще си спомня тихите вечери в родния град, където е събирала с баща си тютюневите низи, където животът е прост и ясен, където светът не е раздробен на милиони залутани атоми, където хората се чувствуват силни, усещат земята под краката си. Тя разбира, че в света на „Никотиана“ е изгубила всичко, след като е изгубила родината си. Нея вече не я интересува съдбата на родината, тя се е подготвила да живее в чужбина от капиталите, които тайно си е събрала, и най-вероятно нейното бъдеще е да скита по европейските курорти, бездомна и безредна, за да завърши може би като Фапи Хорн.

Същото е и с Борис Морев. Тоя самотен и нещастен човек, който се счита за господар след бога, за силен и непоклатим, е в същност безпочвен като дърво без корен, като морско водорасло – играчка на вълните и вятъра. Той няма семейство, защото отрано презира своя оглупял от бедността баща, няма братя, защото не приема техния път и се превръща в техен враг; той няма близки освен Ирина, от която прави предмет за размяна при сделките си; няма роден град, защото там всички го презират, а сам той се чувства над всички; няма родина, защото я продава на германците. В живота той е сам като в пустиня, под едно враждебно и пусто небе, отвсякъде го дебнат опасности. Той в нищо няма опора, няма какво да подкрепя силите му, няма братска ръка, на която да се опре, родна земя, която да го приюти след бурите. Той ще се сгромоляса при първото поражение.

Такъв е и Костов, такива са фон Гайер и Лихтенфелд, безпочвенци.

Ако един от нашите писатели класици се изправеше пред човек от типа на Борис, на Костов, на фон Гайер или кой да е от героите на Димитър Димов, той няма какво да каже за него. Такъв човек за него е едно непонятно, абсурдно явление. Вазов, Елин Пелин, Йовков и др. не

могат да видят човека вън от бита му, вън от природата, макар и да разбираха трагичната безвъзвратност на тоя естествен ред. Те виждаха човека красив и привлекателен в природата, щом изпадне от нея, той става нещастен, слаб и уродлив.

Нашите класици описаха разпадането на вековния патриархален ред, разрушаването на вековната връзка между индивида и природата. Вън от тая връзка човекът почти не ги интересува. Те нямат какво да кажат за тоя нецялостен, неединен човек, за тая раздробеност на съзнанието и мисълта, за тая самотност на човека в капиталистическия мир. Те не познават това явление, то не се е очертало ясно в живота. Димитър Димов е писател на по-ново време, времето, когато нашето общество се сблъсква с тоя проблем. И ако в първите си два романа той го решава в един по-абстрактен план, често използвайки чужди схеми, чужди инвенции, то в „Гютюн“ той вече открива социално-историческите му корени, социално-историческата обусловеност на явлението, проблемът придобива конкретност и историческа плът. И трите му романа са драматичен размисъл за тая ужасна самотност на личността в обществото, за разединението и пропастта, която зее между индивида и колектива.

Как може да се подходи към човека, когато той е освободен от морални задръжки, когато е дадена пълна свобода за осъществяване на егоистичните му домогвания да спечели власт над хората? Власт, която се достига не посредством лични качества, духовна сила, воински добродетели, храброст, героизъм, не посредством обаянието на подвига или на мъдростта, а посредством парите, които може да притежава и най-низшият между хората. Съвестта на такъв човек е недостъпна, състраданието му е непознато, приличието му се струва фалшива монета, моралните максими за него са археологически експонати. Борис Морев го завладява чувството за хумор, когато апелират към съвестта му, защото много добре знае какво се крие зад тоя апел и кой апелира. Какво човешко остава в човека, когато за неговия животински индивидуализъм не съществуват никакви бариери? Не е ли смешно да се иска честност, рицарство, милост в тая борба на живот и смърт, където за падналия няма кой да се погрижи, победителя няма кой да съди?

Героите на Димитър Димов са ония, които са издигнали бялото знаме на капитулация пред буржоазния жизнен принцип. Те са предали човешката морална идея, те са вътрешни капитуланти, духовни изгнаници. Въпреки огромната си жизнена енергия и интелектуални сили като личности те са развалени, защото, оказва се, тъкмо моралът е крепителят на личността, извън него индивидът се разрушава. Защото въпреки че

нравственият постулат е бариерата, строгата желязна ръка на общността, протегнатата над желанията на индивида, над неговия индивидуализъм, той си остава и единствената духовна крепост – убежище от мрачните сили, които дебнат и разтерзават човека. Героите на Димитър Димов доброволно са напуснали тая крепост, съблазнени от изкушенията на врага, който я обсажда. В това се състои тяхната неустойчивост и безпочвеност.

В „Тютюн“ има една сцена, където Костов е при туберкулозния търговец на тютюн Барутчиев, за да му предлага някаква сделка. В умиращия търговец има нещо гордо и недостъпно, той прилича на престарял болен лъв, който умее да умре по лъвски. Той говори с презрение за бандата парвенюта, които са тръгнали по стъпките на измиращата вече раса от блестящи дейци на капитала, той мрачно пророкува гибелта на собствената си класа, която вече е изгубила чувството за човешка и историческа отговорност. Думите му са изпълнени с ледена, черна безнадеждност. В самотната му агония има някаква мрачна, траурна красота.

Сякаш тоя болен човек, който храчи кръв и доживява последните си часове, олицетворява могъществото и падението на една раса. на една порода титани, които и при агонията си разтърсват земята със страхотни трясъци.

Струва ми се, че подобни образи могат да бъдат творение само на едно романтично въображение, на едно съзнание, за което явленията от живота се пречупват през призмата на много пластове интелектуални наслоения, придобиват формите на предварителни културни институции. В „Тютюн“ най-силно се проявяват тия черти от писателския натюрел на Димитър Димов въпреки огромната разобличителна сила, мощните развенчаващи акорди и реалистичен размах на тоя роман. В героите на „Тютюн“ има нещо фантастично, гротескно-романтично, призрачно и нереално, те са преплетени от символика. Тук българската буржоазия е демонологизирана, образите се издигат до символи и алегии. Скорпионите на капитала, без да се идеализират, понякога се явяват наметнати в тогата на самотно величие и трагизъм. Димитър Димов е навсякъде сериозен, където изобразява тия хора като могъщи хищници, ужасни питони, хипнотизиращи гигантски змии, които отнасят в самотните си леговища своите студени болки и стръвни желания. Тия моревци, барутчиевци, пиеровци сякаш са изпълнени с чудовищна, нечовешка сила, те наваяват страх със своята отчужденост от човешкото, те сякаш носят свещената жестокост на финикийски божества, в студените им лепкави прегръдки техните жертви издъхват безгласно, с ужас в очите.

Разбира се, в самото монополистично общество има нещо призрачно и мистично, за невъоръженото от науката око отношенията тук са непонятни, в даден момент могат да ни се сторят невероятни и нереални, изплетени от материята на кошмарите. Най-напред това служене на вещите – банки, концерни, тръстове, финансови групи, акционерни дружества, които са само имена, зад тях не се крие човешко съдържание. Хората им служат и влизат в отношения с тях, а не с други хора, в тяхната дейност съществува един автоматизъм, който не познава милост, и от който не можеш да измолиш снизхождение. Дори в най-тежко робство човекът познава силата, която властвува над него и дома му, тя му е дадена в сетивата, тя е човешка и понятна, макар, разбира се, безмилостна и жестока. Но и най-страшната жестокост е човешко проявление, докато тук си във властта на предмети, на автомати, чиято същност не познаваш, които са забулени с мистична пелена отношенията между хората. Тия банки и дружества подобно на „Никотиана“ нахално се представят за могъщи и при техния жалък автоматизъм неволно си припомняме за мъдрите, замислени хора. Ето, за да се обяснят взаимоотношенията между хората в буржоазното общество, съществува специална наука, която разлага сложните му механизми и пружини, прави го ясно за посетените, дава го, тъй да се каже, на нашия разум, но на човешката ни същност то си остава все тъй чуждо и необяснимо. За непосветения тия акции, дивиденди, финансови операции, борси и т.н. ще си останат винаги тайнствени мътни горейски числа, халдейски формули, жречески йероглифи. Човек не може да им се довери, те го отделят от човечеството, омагьосват света около него, отнемат му близостта с хората. За едно по-изтънчено въображение не може да няма нещо кошмарно и демонично в тоя свят, някаква сатанинска ехидност, луцнферовска сардоника.

Но, мисля, Димитър Димов не можа да опише бита, вътрешния свят, домашния мир на нашата буржоазия, която беше далеч по-невзрачна и парвенюшка, далеч по-мизерна и лишена от величави пороци, живописна поквара и демонизъм. Той я познава в един по-духовен и интелектуален смисъл и я изобрази интелектуално, каквото е цялото му творчество. Той е по-близко до закона, до абстракцията, отколкото до живата плът и безкрайното многобагрие на материалното. За него е по-важно поетично-общото, емоционално-отвлеченото, ако може така да се каже, отколкото предметното, живописно-частното, индивидуалното. Хиперболизирайки отделни качества на нашата буржоазия, той разкри най-дълбоките ѝ духовни същности, които са разрушителни за личността, античовешки, дълбоко аморални и заплашителни за човечеството.

Затова не можем да очакваме, че Димитър Димов ще опише тия хора с епическо безстрашие и обективност. Те са му интересни и нужни като съдба, като една изключителна жизнена парабола, те са за него явления, които той трябва да постави ча съд пред морала. Той няма художническата сила на един Вазов например да пресъздаде епохата чрез нейните подробности, чрез епическия аксесоар, чрез живота на предметите, оръдията на човека. Вазов претворява духовните копнежи на своята епоха в материалния свят, чрез света, в чиито глъбини са израснали и дремят, чрез несъзнателните им носители и техния живот, чрез иманентното, ако можем да се изразим с тоя кантиански термин. Вазов материализира духа на своето време, докато Димитър Димов интелектуализира материалните процеси на епохата. Той пресъздава обществените движения на своето време чрез интелектуалното, през призмата на нравствеността, той ги пренася в сферата на културата и духа. И това не произтича само от особеностите на таланта, а си има дълбоки обществено-исторически основания. Вазов имаше гения да изобрази изконно българското, както никои друг българин. Той можеше да бъде епичен не просто защото е епично „обективен“, напротив, той е пристрастен и субективен към всичко, което е враждебно на чорбаджи Марковия мир, а защото отрази една епоха, чиито форми на живот са пречистени и избистрени от историята, форми, които са се сложили от векове и в тях е кристализирала човешката мярка, нравствеността и жизнената философия. Тук духът, моралът живеят в иманентното, в материалния живот, а не идват отвън, не влизат в противоречие с материалните форми на живот. Тук всяка вещ, всяка форма носи печата на човешката мяра; човешката идея одухотворява обстановката, материалната среда. Тук духът е в хармония с цялостното битие на човека. Както върху щита на Ахил, изкован от Хефест, се оглежда античният мир на Омир, така върху чиширитс, калдъръмите, чаршията на стария Сопот се оглежда идеята на чорбаджи Марковия мир. Тук всичко е устойчиво, непоклатимо, понятно. Епическият свят е единен, вътрешно неконфликтен, една завършена хармонична сфера. Разбира се, не става дума, че тук няма страдания и болка. Но данайците и троянците са дълбоко вътрешно сходни въпреки външния си конфликт, те еднакво са подчинени на боговете от олимпийската йерархия, над които стои съдбата, Парките, най-върховният арбитър; те са от една плоскост, от един свят, с който живеят в духовно съгласие. А светът на Димитър Димов е духовно съкрушен, разрушен на части, той се е разпаднал и всичките му части са в пълно несъгласие помежду си.

В тоя свят Димитър Димов влиза като чужд, като съдия. Той осъди

и основанията на тая присъда не се съдържат в самия буржоазен мир, а идват отвън. Писателят се интересува повече от моралния смисъл на нещата, духовния екстракт на историята, философската сферичност на проблема, а много по-малко от формите и ароматите, от живописните детайли, от аксесоара и декорацията на драмата, която ще се разиграе пред погледа му. Защо предметите на монополистичния мир са лишени от епична съдържателност. За Димитър Димов е по-важно, че драмата е станала, че в исторически смисъл това е вярно, че психологически, морално и философски е прав. А има още едно допълнително обстоятелство – това е историческата съдба на българската буржоазия, която освен с жалките си пороци се отличаваше с исторически неустановената си физиономия, с липса на традиции, трайни форми на съществуване, установен бит и семейни отношения и т.н., особено пък едрата финансова буржоазия, която се създаде в продължение на 20-30-те години такава, каквато я виждаме в „Тютюн“. Тя не остави нищо трайно, не се наложи в съдбата на народа, не се свърза с нищо от народните интереси, не закрепя в себе си нищо устойчиво от българския дух, не създаде духовни ценности. Тя нямаше ясни национални черти, в нея нямаше характерни типове. Всичко това прави нейния облик по-неясен, неуловим, разводнен и разплут.

Затова аз казвам, че изкуството на Димитър Димов е повече психологически затворено, емоционално-абстрактно, интелектуално субективно, отколкото епично-многообразно. Във всеки ред, където се разказва за тия безобразни паяци на финансовия свят, се чувства страх, те го бяха хипнотизирали със страшната си власт, те бяха завладели въображението му с ужасното, което носеха в себе си, те му се сториха чудовища от един гойевски свят. Интелектуалното му въображение търсеше именно тия черти. Тия черти той най-добре схвана: тях веднага улови и обогати със собствената си фантазия, склонна към болното и демоничното. Той, който търсеше демоничното в жената, във фанатичния урод Ерегия, където и да било, защото изпитваше болезнена наслада да го наблюдава, го откри съвсем близо, където може би не е очаквал да го намери. И не бива да се учудваме, когато дочуем по-фернални ноти, сатанински мотиви в описанието на един съвсем прозаичен, дълбоко непотичен свят. От това неговите образи не престават да бъдат верни на действителността, същността им, макар и прехвърлена на друга плоскост, се проявява по-внушително, излиза на преден план, става пряка.

Балзак търсеше шекспировски сюжети в прозаичния буржоазен мир. Димитър Димов откри поетичен план, естетическа перспектива в

най-пошлата, най-жалката, най-дребнаво жестоката и страхлива буржоазия, която може да съществува. Той я удостои естетически, той я изобрази трагедийно и с това и направи голям комплимент. За да я отрече морално, той трябваше да я утвърди поетически. Никой преди него не е разкривал толкова дълбоко нейните пороци, не е показвал тъй всенародно нейните язви.

Да вземем „Човешка комедия“ на Балзак. Това е наистина една „комедия“ на душите в средновековния смисъл на думата, едно страдание и спасение в лоното на буржоазния мир или падение извън неговите сфери. Това не е пародиране на средновековната алегория или гениалното произведение на Данте, а на самия буржоазен свят, съвсем неподатлив на опостизирание, антидуховен, небожествен, лишен от светли сфери, материален и груб. И в тая пародийна игра чувстваваме редуцирания, но могъщ смях на художника, неговото епическо веселие и ирония. Балзак виждаше трагичното, патетичното в този свят, до като цяло го показва достоен за осмиване, за комедия. И той смесваше възвишеното със смешното, намяташе търговците на макарони с царствената мантия на крал Лир, поставяше такива патетични заглавия, като „Блясък и нищета на куртизанките“, „Величие и падение на Сезар Бирото“ и т.н. , пред най-пошли буржоазни истории. Изображението на Балзак се облива от лъчите на цяла гама осветления – от най-трагедийното до водевила, – многообразието му напомня многообразието на живота. Докато при Димитър Димов разните моревци, барутчиевци и т. н. добиват характер на универсалност, те се митологизират, превръщат се в символи, а там вече всяка ирония отпада. В тяхната самотност и титаничност, в тяхната чудовищна студенина, в тяхната кошмарна власт и нагон към злото има нещо луциферовски блестящо, нещо от ледената божественост на исландските Йогуни, царствено и недостъпно, което хвърля поетични отблясъци върху тяхната гибел. Катастрофата на техния свят напомня падението на една Валхала на злото, залеза на боговете, нещо, което е пронизано от тънки поетични ноти.

* * *

Разкривайки най-дълбоките духовни същности на буржоазията, които са разрушителни за личността, античовешки, аморални и заплашителни за човечеството, Димитър Димов в същото време развенчава представата за нейната мощ и величие. Успоредно със света на „Никотиана“ живее един друг свят, противоположният полюс, заплашителният съпровождащ мотив, напомнящ за възмездието, *memento mori*.

Това е пролетариатът, революционната класа, която ще събори престъпната власт на „Никотиана“. Образите на комунисти и революционери в романа носят противоположната нравственост, те са антитезата на „Никотиана“. „Тютюн“ е изграден върху тая антитеза – и в главното, и в частите. Върху основата на тоя мотив започва развенчаването на света на капитала.

Но трябва веднага да кажем, че образите на комунисти в „Тютюн“ нямат тая художествена плътност и убедителност, както другите му герои. Първото, което ни се хвърля в очи неговите комунисти, е, че те са построени върху отвлечените понятия за комунистическа нравственост, дълг, вяра, душевна чистота и т.н. Те са носители на идеи, но човешки съдби, те са бедни, лишени от красота. Те не ни вълнуват, не ни покоряват с човешко обаяние. Лила, Павел, Макс и др. изразяват идеята за комунистически добродетели, те са наистина морални антиподи на другите но тези герои, в нравствено отношение стоят неизмеримо по-високо, но художествено са далеч по-малоценни. Те са изградени върху абстракции, техният вътрешен живот е идеален. В тяхната психология има повече признаци на вида, на рода, отколкото на истината. Стремещът на Димитър Димов да ги надари с човешки черти е почти безплоден, защото, най-банално казано, те не са изживени, не са негови душевни рожби, вътрешно преживяване, обезпаване на неговия дух. Те имат логика, но нямат лична страст. Те живеят само живота на ума. Участиа им, съдбата им се решава от самите тях въз основа на нравствените правила. Те никога няма да кажат като Медея: „Моята ярост е по-силна от мен.“ Те няма защо да се плашат от сърцето си, от неговата ужасяваща сложност и непонятност, от неговата реална и необикновена сила, която показва, че нашето сърце е създадено от същата материя, от която е създаден целият космос. Те са толкова пречистени интелектуално, толкова спиритуализирани, че се превръщат в незаангажиран с нищо земно дух, нравствен абсолютен, пред когото светът на греховните човешки страсти и желаниа, на непокръстената природа е безсилен и остава някъде далеч зад тях, преодолян.

Можете ли да си представите, че тоя леден Павел Морен, който е незасегнат от сектанството в партията, който се оказва по-умен от всички около него, безстрастно високомерен поради превъзходството си, по-хладнокръвен от всички, би могъл да застане някога на кръстопът, да се извива от болка, да проклина съдбата? Той е преодолял всичко земно и неговият освободен дух лети над грешния свят над деветте сфери на вечното блаженство. Но от това той не става художествен

образ, липсва му човешка убедителност.¹

Защо се е получило така? Една от основните причини е, че Димитър Димов няма за тия хора конкретни усещания и впечатления, сетивни представи, виждания за пълнокръвието на техния живот. И затова до голяма степен те са решени като психологически задачи, като духовни, философски проблеми. Те са сякаш извадени от природата и поставени в света на абстракциите. Разбира се, представена така, съдбата на комуниста се озарява от ореола на героизма и себепожертвуваниста, в нея личат най-висши нравствени добродетели, романтически блясък, крехко християнско

—
 1 Вж. статията на Емил Манов „За някои недостатъци на романа «Тютюн»“, в. „Литературен фронт“, бр. 64, 1954 г. Като цяло смятам статията на Емил Манов за прекалено строга и придирчива, но той вярно е доловил слабостите в обрисовката на положителните герои.

величие, това е живот, който се крепи само на титаничната воля и титаничната вяра. Но това е една представа колкото вярна, толкова и невярна. Колкото и духовни чарове да притежава Макс-например със своята готовност да приеме хората и всички страдания, със своята воля да се отрече от един отровно привлекателен свят и сладостни миражи, със своята мъжественост и сурово величие на самообрекъл се мъченик, в същото време в него има нещо студено и мрачно. Не за това, че съзнателно се е лишил от всички радости на живота, че се е посветил напълно на една идея, че неговият живот се превръща в един низ от страдания, нечовешко напрежение на волята, страхове и самота – това го налага самата логика на една борба, в двубоя с господарите той не може да бъде друг, в своето пълно отдаване на партията и революцията той е принуден да потисне много пориви в себе си, да изсуши много сокове на душата си. Но има и нещо друго – той няма друг живот освен умствен. За Варвара също е казано – „тя е мозъчно същество“. Те не са цялостни хора, а само духовни и волеви екстракти. Те са почти лишени от обикновените човешки прелести. Такива хора могат да ни плашат, в тях има нещо робеспьеровско. Те са опасни. Какво би станало от нашия живот, ако той се подчинеше само на ума? Правата на ума са безгранични, желанията му нямат предел, но ние нямаме сили да го следим във всичките му стремежи.

Димитър Димов виждаше, че комунистите, революционерите бяха отхвърлили земния хляб заради небесния, той виждаше тяхната евангелска чистота, повярва в техния идеализъм. Но той не разбра, че те, както

всички хора, отдаваха божиего богу и кесаревото кесарю. Той сякаш забрави, че комунистическият идеал е н земен, че крайният смисъл на нашата борба е земното щастие на хората, макар че ние и можем да кажем – не хлебом единнъм. И затова той представи комунистите донякъде като аскети, опасни фанатици на своята вяра, като студени скептици, които не признават и се боят от света на природата и земните страсти. Неговите комунисти приличат на мрачни пустинници, които спасяват душите си, ограждайки се от живота на милионите, защото единствени, както ония сто четиридесет и четири хиляди от Откровението на Йоанна, знаят химните на Агнеца. Той не ги видя в тяхното естествено битие на хора, на които нищо човешко не им е чуждо. От неговите комунисти лъха на нещо студено и неприветно, на отшелническа самотност, фанатична сухота и неприязън към душевния свят, към естеството, към човешкото.

Но защо тогава Димитър Димов успява с образите на някои работници, например Шишко, Спасуна, Блаже? Мисля, че при тях той повече се е доверявал на своя писателски инстинкт, на личните си наблюдения, на художествения усет, отколкото на якои превзети постулати от онзи период. Той ги е видял в техния естествен живот, в тяхното убедително човешко битие и конкретна среда, в тяхната сила и жизнена енергия, в човешката им пълнота и земна материална осезаемост. Те не живеят тоя напрегнат до невъзможност живот на духа, какъвто живеят Павел, Лиля, Варвара, Макс, тяхното съзнание не се терзае постоянно от нравствени императиви. Писателят не се е стремил изкуствено да ги възвиси, да ги издигне в областта на хладните аскетични добродетели. Те са реалността, понякога груба и не съвсем деликатна, каквато е Спасуна. Но от нея лъха сила, жизнена достоверност и енергичност. В тях няма нищо неземно, спиритуално, никакъв копнеж по трансцендентното, както в Лиля, Павел и т. н. Те не размишляват постоянно, не определят жизненото си поведение чрез решения. Тях животът естествено ги е довел до работническото движение, те се приобщават към идеалите на партията просто и естествено, и ние вече знаем, че тия идеали живеят в сърцата им така просто, каквото е цялото им обикновено съществуване.

У Шишко например няма нищо аскетично, макар че е посветил целия си живот на борбата на партията. Той не е създаден в реторта, както Лиля и Павел, а е жив. Той е обикновен човек, една праведна душа, която обитава дебелото трмаво тяло на астматик. Възвишените пориви, справедливостта, вярата, чувството за дълг са сякаш вродени качества на неговото правдиво и чисто сърце. Той не достига до саможертвата и

жизнения подвиг, преминавайки през горнилото на нравствените усъвършенствувания, по стигайки чрез разума и науката величието на комунистическата идея, а спонтанно, както е живял и вършил всички дела, както във великата наивност дремят гигантските прояви на духа. Той сигурно никога не си задава въпроса, какъв трябва да бъде комунистът, или да размишлява върху моралния кодекс на революционера. Шишко ни убеждава не чрез могъществото на духа си, а чрез конкретното си човешко съществуване. И когато в последния партизански бой той достига до величествените върхове на героизма и нравствения подвиг, до такова шеметно и бляскаво издигане на духа и застава пред нас сякаш озарен от сияние, той не изгубва човешката си убедителност, ние затаяваме дъх и се прекланяме не пред идеята, моралния постулат, свещената догма, а пред човека, разкъсал болезнено всички връзки с родилата го земя, обрекъл себе си на страдание и смърт в името на хората, в името на идеята и идеалите, в името на духа, към който се приобщава завинаги. Тук той ни покорява не само нравствено, но и естетически той загива като човек, сред кръв и болки, както не биха могли да загинат Лила и Павел. Нашето страдание за Шишко е конкретно, защото той самият не е представител на вида, на рода, не е екземпляр, а индивид, личност, нашето съпреживяване е пълно, естетически ние сме задоволени. Ние сме в сферите на изкуството.

В перспективата на историята Димитър Димов виждаше в лицето на комунистите хората, които ще съборят престъпния буржоазен закон, които ще извършат заедно с народа един велик акт на възмездие и справедливост. За него те бяха ръка на съдбата, която наказва за извършените грехове, архангели с огнен меч, озарени от потоци светлина. Те се явяват на историческата сцена, когато трябва да се раздава правосъдие, когато трябва да се възстанови правдата. Те бяха поразили въображението му със своята нравствена сила, духовна издръжливост, със своите достигащи до святост себеотрицание и жертвоготовност в борбата. Поразило го беше величието на техните цели, висшата справедливост на техните исторически намерения. И затова, когато на 9 септември тяхната борба се увенча с успех, за него това беше пълно тържество на правдата, грандиозен акт на историческата и човешка справедливост. Нравственото решение на 9 септември е и решение на романа „Тютюн“, това е пълно приемане моралната санкция на народната революция. „Тютюн“ е пронизан от идеята :за историческото възмездие, той е изцяло подчинен и просмукан с оценката, която 9 септември даде на историята. Димитър Димов не се отклонява никъде от тая оценка, никъде не излиза

извън нейната сфера, за него тя е последната инстанция на човешката и историческа присъда, последно решение на проблема за човешките ценности, за предназначението на човека. За Димитър Димов революцията на 9 септември беше светкавичният блясък на историята, която прогърмява своята дума, нейният полунощен удар, дванайсетият час, безвъзвратно и висше решение на съдбата, върховно осветляване на всички ценности. И ако след години комунистическата оценка на това велико събитие се уточнява, нюансира и задълбочава, „Тютюн“ ще остане като един вечно жив документ за това, как българската интелигенция въжда живота и морала в смисъла на 9 септември.

I

– Infaine a qui jc suis lie Corninc Ic format a la chame, Cenime au jeu le joucur tetu, Comme a la bouleille l'ivrogne, Connie aux vermines la charogne,

– Maudite, maudite sois-tti!

Baudelaire

– Господин поручик, автомобилът дойде! – И българският санитар, с мургаво лице и черна като смола коса, посочи към прозореца.

В голямата градинска алея, между зданието и улицата, чакаше автомобилът на германското интендантство. Автомобилът служеше само на доктор Бенц. Българските лекари употребяваха файтон. Това бе една от външните му привилегии като германец и специалист.

Доктор Бенц свали престилката си и по дългите мрачни коридори на болницата тръгна към изхода. Той вървеше бавно, както вървят хора с атлетическо телосложение и спокойни нерви. Той имаше великолепно развито тяло, златна коса и сини очи – прости, но силни неща, които доказваха чистотата на расата му, Той изглеждаше зрял, а всъщност бе млад и макар да не работеше повече от българските лекари, всички го считаха неуморим. Сивозелената униформа правеше да изпъква по-силно отсенката на лицето му – един въз-мургав, червеникав, загорял от слънцето цвят, който говореше за бодрост и телесно здраве. Самото лице бе оригинално и красиво с широкия замах в моделировката си, като че изваяно само с няколко удара, без преход в отделните линии, твърдо, упорито и неотстъпчиво, но със странно нежни и мечтателни сини очи. Главата му стоеше много сигурно върху широките рамене и допълваше по този начин впечатлението за физическа сила и издръжливост.

Минаването му стресна две дежурни сестри, които бяха потънали в безкраен, сладък и тих разговор помежду си. Но Бенц не ги смъмра, защото това щеше да ги размее. Той не говореше още добре български.

Навън по алеята се разхождаха ранените в измачкани халати, отслабнали, посърнали и печални. Те разговаряха тихо, но понякога един смях или едно възклицание се издигаха над общата унилоост и замираха самотно. Имаше нещо безсмислено и жалко в закачките им, в движенията им, в говора им, като че тля хора под влиянието на преживения ужас бяха регресирало умствено, за да се върнат в детинския стадии на развитието си.

Шофьорът запали мотора и нададе оглушителни и безполезни сигнали, които причиниха болезнени гримаси върху лицата на ранените. Той бе пълна противоположност на Бенц – къс, дебел, безформен померанец, с блажено лице и мънички, тясно поставени очи. Той сякаш доказваше гениалната способност на немската раса да поставя индивидите си в огромния военен механизъм според способностите им. Човек веднага долавяше, че този шишко е годен само за тилов шофьор и за нищо друго.

Колата излезе на улицата и полетя към центъра на града, като остава зад себе си облак от бял варовит прах.

Бе часът на вечерната отмора, часът, в който новобранците се връщаха от учение, полковниците и генералите напущаха канцелариите, милосърдните сестри излизаха от болниците и раздавачите плъзваха из града, за да носят писмата от фронта, които щяха да бъдат разтваряни с треперещи пръсти, четени със затаен дъх, целувани или обливани със сълзи, защото съдържаха известия за любов, изневяра или смърт. Пред вратите на къщите, върху четвъртити камъни или малки, дървени столчета, седяха стари жени, облечени в черно, пушеха тютюн или подвикваха на нечистите и загорели деца, които се валяха в изобилния прах на улицата. По тротоарите се разхождаха непълнолетни момичета, у които военните години бяха създали опасна и преждевременна за възрастта им самостоятелност. Повечето бяха от бедната класа, работнички от тютюневите складове, но не още уличници. Върху лицата им играеше усмивката на полудевственици, които се преструват, че минават случайно и не обръщат внимание на задевките. и все пак те се оставяха да бъдат преследвани, ухажвани, дори прелъстявани срещу войнишки хляб. Дрипави деца, озлобени и кресливи, отиваха към казармата с тенекиени кутии да приберат остатъците от войнишката трапеза и се караха помежду си. Имаше нещо грозно и неприятно в поведението им.

Слънцето се скри зад хоризонта огромно, потъмняло, кървавочервено, като че се потапяше в кръвта на отминаващия ден.

Бенц запали цигара и жадно глътна дима ѝ.

Вечерният хлад освежаваше лицето му, разсейваше умората му, събуждаше желанието му да види познати. Състоянието, в което се намираше, бе състояние на съвършено равновесие на нервите и създаваше необикновена пълнота в усещанията. Но тъкмо то криеше в себе си тръпките на неуловима печал. Бенц ги почувствува, когато помисли за предстоящата вечер, която по нищо нямаше да се различава от миналите. В мисълта му изпъкна позната картина: маса, приготвена за покер,

бутилки вермут и ъглестите лица на няколко български офицери. Имаше нещо непобедимо тъжно в суровите и самотни мъже, с които дружеше.

Автомобилът караше бавно по неравната улица, с друсане и клаушкане, между два реда пожълтели акации, които ронеха листата си при всяко подухване на вятъра. Червената мъгла на запад стана виолетова и върху нежния ѝ фон се очертаха силуети на далечни планини.

Неусетно видът на улицата се промени. Простодушното спокойствие на крайния квартал отстъпи място на суетна елегантност. По тротоарите се замяркаха офицери в бели фуражки и небесносини пелерини. Добре облечени млади жени бързаха към домовете си, за да се смесят с тълпата от новобранци и работнички, след като бяха свършили заседанието си в някой благотворителен комитет. Те вървяха с изящни, леки движения като оставяха зад себе си благоухание на виенски парфюм и смешна превзетост. Те извървяха към него лицата си и поздравяваха с усмивки, които събуждаха в паметта му спомени от мимолетен флирт. Но те не го вълнуваха повече. Бенц не ги обичаше със заслепение, нито ги презираше, нито ги ревнуваше, нито имаше угризения по отношение на тях. Те се плъзгаха по повърхността на живота му, без да оставят възторзи или печал.

Когато автомобилът стигна пред германското интендантство, Бенц освободи шофьора и седна на мястото му. След това подкара колата бързо и зави по улицата, която извеждаше на шосето за София. Последното изглеждаше безлюдно и печално. Но скоро от един завой, на път към града, се зададоха войници. Вероятно поради срутването на един железопътен мост, който сега се поправяше, те бяха слезли от влака и продължаваха пътя си по шосето. Краят на върволицата се губеше в облак от прах. Войниците вървяха мълчаливо, повехнали от умора, изтънели от недождане, озлобени от лишения, стегнати с веригите на съмнителна дисциплина. Окъсани и загубили цвета си униформи, смачкани фуражки, продънени ботуши, прашни и начумерени лица, които сезираха враждебно в лъскавото тяло на машината, в чистото и охранено лице на тоя, що държеше кормилото – това бе картината, която Бенц гледаше, докато отминаваха. И макар да бяха българи, вълнение подобно на срам раздвижи гърдите му, когато помисли за новата си униформа, стегната с лъскави ремъци, за безгрижието и развлеченията си. Но угризенията му изчезнаха, шом се почувствува освободен от погледите им.

Всяка вечер Бенц правеше по това шосе една стремглава разходка, като пушаше колата с най-голяма бързина. В тази разходка имаше нещо

от парливия вкус на бързо изпита чаша алкохол. Той измина с умерена бързина няколко завоя и засили колата към едно възвишение на хоризонта, от което пътят се спущаше надолу по права линия. Оттам почваше удоволствието му. Но преди да се впусне в лудия бяг, когато стигна това място, той спря автомобила и огледа пътя. Нито една досадна точка не се виждаше върху светлата лента на шосето. Осени го суетно съзнание за мощ – безформената мощ на мотора, който с луда бързина щеше да го отнесе до другия край на хоризонта и после да го върне. Минута по-късно яростното свистене на течението се сля в ушите му с трясъка на мотора.

Дали тъжното спокойствие, в което се намираше, го бе опиянило, та не забеляза кога стигна един средновековен турски мост? Мостът бе построен от розов гранит. Под него течеше с величествена бавност широка и мътна река, а покрай нея растяха върби, зад които се простираха оризища. От другата страна на моста се гушеше между върбите ханче с много жалък вид, но запазващо всред усамотеността си наивната прелест на ханчетата в приказките. Огромна тишина царуваше над равното поле, заобиколено с планини, чиито силуети се губеха в синкавата пепел на залеза. Полъхваше вятър, топъл и влажен, като дъх на целуваща жена, и замираще всред тръпките на приближаващата нощ. Бе тъжно и спокойно.

Бенц спря автомобила, доста учуден от едно купе, което чакаше пред ханчето. Това бе частен или може би реквизиран автомобил, който веднага привлече вниманието му. Разбира се, той нямаше сегашните аеродинамични линии, вътрешни спирачки и електрически фарове, но за онова време представляваше последната дума на техниката и Бенц почна да го разглежда с всепоглъщащия интерес на дилетантите. Автомобилът чакаше без пътниците, които навярно бяха в ханчето. Още веднага щом го видя, той разбра причината на спирането му: шофьорът лепеше една от гумите – тия лоши вътрешни гуми, примесени със сурогати на каучук, които германските фабрики изкарваха на пазара през голямата война и които се пукаха на всеки километър.

Тъкмо когато Бенц угаси мотора и се готвеше да слезе, върху прага на ханчето се показа една девойка, последвана от двама офицери. Единият от офицерите беше българин – мургав, много елегантен, облечен в тъмносиня гвардейска униформа. Другият, германец, изпъкваше с хусарския си мундир. Той беше малко пълен, рус, с голямо широко лице и чип нос. Бенц го познаваше малко. Този офицер беше аташиран от София към една холандска санитарна мисия, която преди два месеца мина

през града и раздаде подаръци в болницата. Наричаше се поручик Андерсен. Поради това, че в града нямаше други германски офицери (и Бенц се чувствуваше между българите някак самотно), обзе го радостно оживление. Приблужи се до германеца и му подаде ръката си. Андерсен я прие със съдържана вежливост и онова, което не позволи на Бенц да забележи малко равнодушния прием, който неговият съотечественик му направи, бе девойката.

Тя погълна вниманието му изведнъж. В продължение на няколко секунди Бенц успя да я разгледа и първата, безусловно първата увереност, която доби за нея, бе, че тя е сестра на българския офицер. Приличаше на него поразително. Второто впечатление бе това за съвършената хармония на личността ѝ. То като че изпревари по-обикновеното впечатление за телесна красота и елегантност в облеклото. Тя бе в сребърносив английски костюм, шапка от същия цвят и тъмни кожени ръкавици. Тя бе мургава като брат си, но не тъй много и в полумрака на вечерния здрач се стори на Бенц необикновено красива.

Андерсен го представи на познатите си: фройлайн Петрашева и ротмистър Петрашев. Бенц се поклони леко и сериозно. Фройлайн Петрашева подаде ръката си със студена вежливост. Очевидно тя не принадлежеше към българките, които се въодушевяваха лесно по отношение на германците. Дори в начина, по който подаде ръката си, Бенц долови сянка от надменност. Това качество обаче изглеждаше привидно и като че представляваше част от лекото втвърдяване на личността и при съприкосновение с непознат мъж. Но каквато и да бе, надменна или простодушна, тя подаде малката си ръка откровено, като момче, без задни мисли, без онова преднамерено кокетство, което разваля маниерите на толкова много жени.

Веднага след запознаването ротмистър Петрашев промърмори някакво извинение и отиде при шофьора, Андерсен каза на девойката с изящен тон няколко ласкави неща за Бенц (отличното впечатление, което произвел на двама холандски полковници), каза въобще каквото бе прието да се казва при подобни обстоятелства. После се извини, макар и не тъй мъгливо, както другаря си, и отиде при него. По този начин Бенц остана сам с девойката, осъзнавайки неприятно безразличието, с което го наградиха кавалерите ѝ. Тя заговори на немски почти без акцент, като обясни, че гумата им се пукала вече за четвърти път и спиранията ги забавили много. Това било извънредно неприятно, тъй като трябвало да бъдат в Х... най-много след един час. Мислите ли, че ще стигнат в Х... след един час? Не! Крайно неприятно!

– Завиждам на автомобила ви! – каза тя, гледайки неголемия, но здрав военен автомобил.

Бенц обясни, че последният е гордостта на германското интендантство в Х... И понеже германците са вложили вече ръка на румънския петрол, нямало защо да икономисват много бензина. След малко Бенц описваше удоволствието от автомобилните си разходки с фрази, които не му бяха идвали наум досега. Описваше ги, преплитайки в тях няколко весели случки, които искрено разсмяха фройлайн Петрашева. Но смехът ѝ не бе много жизнерадостен. Той замираще изведнъж, като оставяше след себе си тъжна пауза, защото с него замираще и чаровното движение на устните ѝ. Но все пак тя можеше да се смее. Тя се смееше с лицето си, с очите си, с движенията си, като че искаше да се наслади на всичката пълнота на смеха си. И както налагаше приличието, Бенц счете за нужно да прекрати разговора тъкмо в момента, когато му се стори, че можеше да стане досаден за фройлайн Петрашева. Смехът ѝ пресека изведнъж и последната му пауза се сля с необятната тишина на полето.

Бенц отиде при автомобила, но само за да го обърне. Когато се върна за сбогом, завари при фройлайн Петрашева елегантните ѝ спътници. Дали бе станало някакво съвещание между тримата? Или предложението на Андерсон бе самостоятелно хрумване? Но в следващия миг Бенц трябваше да чуе следната молба, която, тъй да се каже, му подсказа възможността да види девойката още веднъж: тъй като един от тях трябвало на всяка цена да бъде в Х... преди пристигането на влака от юг, Бенц щял да задължи и тримата, ако вземе поручик Андерсон с колата си.

– Това е единственият начин да спестим безполезното пътуване на един човек до София – обясни Андерсон.

Очите на фройлайн Петрашева потвърдиха думите с прелестно оживление.

– Този човек е разнебитен от малария – допълни ротмистър Петрашев. – Освен това е германец, знаете.

Ротмистър Петрашев говореше немски много лошо, съвсем не като сестра си. Дори бъркаше падежите. Но тонът му бе станал извънредно изящен. Бенц се усмихна вътрешно на заинтересованата му любезност. Но тя не бе неприятна. Тя просто изразяваше готовността му да приеме една услуга, без да си дава вид, че ще се чувства задължен наистина от нея.

Преди да седне в автомобила, Андерсон се отдалечи с фройлайн Петрашева на няколко крачки. Двамата заговориха на френски. Този разговор не продължи повече от минута, но той бе достатъчен да смае

Бенц, фройлайн Петрашева говореше френски съвършено. Това му се стори тъй странно (макар в него да нямаше нищо необикновено; само настроението на Бенц бе тая вечер някак особено!...), щото той не можеше да не се обърне към ротмистър Петрашев и да каже възхитено:

– Сестра ви говори отлично френски!... Прекарал съм две години в окупираните области на Франция и мога да кажа, че...

– Майка ни беше францужойка! – бързо обясни ротмистър Петрашев.

Той се намръщи леко, като че раздражен от неуместната интимност на обяснението си.

– Тъй ли?... – промърмори Бенц забъркано.

Тъмните очи на ротмистър Петрашев се втренчиха изпитателно в лицето на Бенц и като не откриха в израза му сянка на расова омраза, добиха изведнъж златист блясък.

– Но аз се чувствавам българин – спокойно заяви ротмистър Петрашев. – Също и сестра ми.

Фройлайн Петрашева завърши разговора си с Андерсон, като се докосна леко с пръсти до ръкава на мундира му, искайки да го задържи още; но като видя Бенц седнал при кормилото и гледащ въпросително към тях, потисна намерението си някак угнетено.

Андерсон седна на предното седалище до Бенц.

Ротмистър Петрашев и сестра му останаха забулени в тъмнеещия здрач един до друг в своята самотност, в своята затвореност...

– Кажете ми – попита Бенц, когато автомобилът се понесе по шосето, – какви са тия хора?

Андерсон извърна в усмивка широкото си лице и се премести по-близо до Бенц. Явно бе, че е готов да разговаря.

– Много симпатични! – каза той. – Може би е интересно да научите, че не са чисти българи!...

– Научих! – каза Бенц.

– А!... – възкликна Андерсон. – От брата ли?

Гласът му изглеждаше доволен.

Мракът се бе сгъстил съвършено и само светлината на фаровете показваше пътя. Бенц намали скоростта, като взе пред вид времето, в което Андерсон искаше да пристигне в Х...

– Те са само наполовина българи. Останалото е френска кръв. Някога бащата заемал дипломатическа служба в Цариград. Военна, струва ми се. Там се оженил за дъщерята на един френски концесионер. Това било през времето на Абдул Хамида и капитулациите.

Андерсон замълча.

– Приятни са! – каза Бенц сдържано.

– Много! – настойчиво увери Андерсон. – Особено сестрата, която е заобиколена с всякакъв вид обожатели ... Искам да кажа, беше по-рано ...

Той се разсмя изведнъж:

– Предполагам, че не ще ме сложите между тях. Нито пък аз вас.

Но вие ще я опознаете по-добре в Х ...

Бенц го погледна изненадан. Под отразената от шосето светлина на фаровете кадифенозелените очи на Андерсон се усмихваха с лукаво добродушие.

– О, те ще ви поканят, бъдете уверен! Те имат къща в Х ... и ще останат там две седмици. Сестрата най-малко, ако гостуването на кайзера принуди брата да се върне в София. Повтарям, ще ги намерите крайно симпатични. Колкото за сестрата, тя има вече отлично мнение за вас. Каза ми го, преди да тръгнем.

– Благодаря – каза Бенц. – Не мога да се въздържа да не забележа, че тя е извънредно красива.

Андерсен замълча, като че обмисляше думите му. После, като не откри нищо необикновено в тях, произнесе с равен глас:

– Красотата е банално качество у много жени. Същинското очарование иде от вътрешния пламък на личността. Аз съм съвсем обикновен мъж в униформа и не съм видял кой знае какво, но за мене фройлайн Петрашева е най-приятната жена.

Андерсон замълча отново.

До края на пътуването той говореше, прекъсвайки речта си с дълги паузи, в които Бенц чувствуваше погледа му върху себе си. Автомобилът се хлъзгаше със зададено бумтене по светлата лента на шосето. Отминаха оризищата и се понесоха из високата част на полето, между два реда мълчаливи тополи. Из въздуха се носеше благоухание на сено, щурци пееха из храстите, а над всичко трептеше сладостен и тъжен покой.

– Да – продължи Андерсон със същия равен глас, но малко по-нисък, – тя е удивително интелигентна и същевременно импулсивна. Тя ви поразява с това качество, за да ви разкрие след миг колко човешко има в личността си. Изпитах това, когато я видях за първи път. Тя бе под възрастта, в която се излиза пред обществото, но очите ѝ излъчваха зрелост, а думите ѝ смайваха...

Андерсон направи втора пауза, в която Бенц се попита дали

събеседникът му не бе влюбен във фройлайн Петрашева. Но очевидно не бе. Или най-малко Андерсон стоеше твърде далеч от просташката искреност на обикновен влюбен. Онова, що озадачаваше Бенц, бе странната преднамереност в Андерсоновия глас.

Внезапно Андерсон се раздвижи и Бенц чу гласа му съвсем близо до ухото си:

– Тя ще ви се разкрие в няколко дни или в няколко часа всред всичката съблазън на онова, което ще наречете непосредственост. Животът ѝ е тъжен роман. Вярвам, че не ще се покажете суров, когато го преценявате. Аз апелирам към простата честност на мисълта ви. Но не ви ли говоря твърде много за нея? Понякога човек е наклонен да злоупотребява с личността на събеседника си. Например, когато иска да спаси някого. Тук няма никакъв егоизъм. И все пак аз се питам, дали в този момент не ви се виждам странен и може би досаден?

– Не! ... Никак! ... – измърмори Бенц, без да проумява нито дума от онова, което му говореха.

– Има неща – каза Андерсон, – за които човек чувства огромна отговорност. Простото разкриване на една личност например. Светът е пълен с предателство, знаете ...

Той млъкна изведнъж. Шум от щракане на запалка показва, че пали цигара.

Бенц осигури с поглед липсата на препятствие пред автомобила и извърна главата си към Андерсон. Под жълтата светлина на пламъка с изопнатото си и съсредоточено лице, с бързото и нервно смучене на цигарата си Андерсон имаше вид на човек, натоварен да въвлече някого в съзаклатие.

– Много съм бързив – добави Андерсон, като изпусна кълбо дим и презрително сви пълните си устни. – Аз съм приятел на фройлайн Петрашева. Нищо повече. И нека ви спася от безполезни размишления: тя е годеница на един австрийски капитан.

Съобщението му беше тъй неочаквано, щото произведе върху Бенц впечатление, подобно на онова, което би произвела една стена, ако внезапно се изпречеше пред автомобила.

Андерсон не му даде време да се опомни:

– Посрещането на кайзера го задържа в София. Но ще дойде след няколко дни. Вие се досещате: с него, с човека, когото очакваме тази вечер, и с вас ще образуваме малка почиваща компания. Председател: фройлайн Петрашева. Кажете ми, жизнерадостен ли сте?

– Не особено – каза Бенц, потискайки някакво странно, нелепо

угнетение.

– Ние всички сме тъжни – заяви шеговито Андерсон. – Малко преди да ви срещнем, фройлайн Петрашева се оплакваше, че ще се изправим в Х... един срещу друг напълно същите хора, със същите мисли, както в София.

– Аз едва ли ще внеса голямо оживление – скромно предупреди Бенц.

Андерсон се разсмя високо и сложи ръката си върху рамото му.

– Мислех ви по-мъчен – произнесе той. – Много се радвам, че се срещнахме.

Автомобилът наближи града. От едната страна на шосето се показваха светлините на бивачни огньове и походни готварници. Войниците, които Бенц срещна на отиване, се бяха разположили на лагер. Пушките им лъщяха, събрани на пирамиди.

– Виждал съм фронта, но не съм преживявал ужаса му – замислено произнесе Андерсон. – Вие също може би. Но не е ли някак срамно да се стои вечно в тила дори когато това е против волята ни? Жените ще ни презират скрито – дори тия, които иначе биха били по-снизходителни към нас. И всеки безумен негодник с кръст на гърдите добива в очите им ореола на най-желан мъж.

Той се взираше в лагера, докато бивачните огньове оредяха и последните часове с натъкнати ножове останаха зад автомобила.

– Не чувствувате ли мрачното величие на войната? – отново заговори Андерсон. – Този денонощен кървав призрак, който разпилява милиони човешки същества из неznайни краища, блъска ги, изпълва ги с ужас, надежди или съмнения, унищожавя ги или ги възражда за нов живот! ... Срещи, които ни се струват невъзможни, страсти, които не бихме допуснали у себе си, постъпки, които не сме очаквали да извършим, намират място в този гигантски катаклизъм ...

Светлините на гарата прекъснаха разсъжденията му. Той погледна светещия си ръчен часовник и помоли Бенц да спре автомобила. Тъй било най-добре. До идването на влака от юг оставали десет минути. И после с човека, когото очаквал, могли да вземат файтон.

– Вие ще го видите още тази вечер може би – обясни той. – Един маларичен артилерийски поручик. Не зная дали ще ви хареса отначало ... Един несретник, един саможивец – настръхнал, болен и вечно кисел ... В краен случай можете да не му обръщате внимание.

Андерсон подаде ръката си:

– След два часа ще бъдем в клуба. Ако искате да се видим, чакайте

ни в трапезарията.

И елегантната му фигура изчезна в широкия вход на гарата.

II

Часът минаваше девет, когато Бенц влезе в трапезарията на клуба. Тя бе шумна и осветена. Българските офицери разговаряха с гърмящи гласове и ядяха с вълчи апетит. Бенц седна на ъгловата маса в дъното на залата, където се хранеше обикновено, и заръча да му донесат вечерята.

Онова, което му се струваше необикновено, бе леката възбуда, с която влезе в трапезарията, като че тъжното спокойствие на живота му бе нарушено вече. Самата среща изглеждаше необикновена поради това, че ако Андерсон не я бе предложил, Бенц щеше да я желае в мисълта си. Начинът, по който Андерсон говореше за фройлайн Петрашева, бе оставил чувство на необяснима напрегнатост. Бенц искаше, без сам да знае защо, да я види повторно, като че това щеше да го освободи от тягостното любопитство, което бе създал разговорът с Андерсон в автомобила.

Ротмистър Петрашев и Андерсон не закъсняха да дойдат, последвани от един непознат германски офицер, вероятно човека, когото очакваха. Бенц се учуди на точността им. Веднага щом влязоха, те обхванаха с погледите си залата и като го видяха, тръгнаха към масата му с изглед на хора, които търсят именно него. Андерсон носеше същата униформа, а ротмистър Петрашев бе облякъл бяла лятна куртка, в която изглеждаше още по-мургав. Непознатият, който вървеше зад тях, привлече не само Бенцовото внимание, но и това на всички българи от залата. Преди всичко той бе в шинел и това обстоятелство изглеждаше комично в тъй топлата вечер. Самият шинел бе някак чрезмерно дълъг, тесен и орфан. Непознатият имаше висока кокалеста фигура, с потъмняло лице и светещи зелени очи, на които дългият орлов нос придаваше хищен израз. Той изглеждаше около четиридесетгодишен, а може би и повече.

Андерсон го представи: поручик Хиршфогел. Новодошлият удари петите си и се поклони. Безкръвните му устни направиха движение, подобно на усмивка, която не можа да победи израза на сурова печал, лъхаща от цялата му личност. Още в първия миг Бенц почувствува известно разочарование. Не че този човек изглеждаше неприятен или лош. Но той му се стори твърде далеч от въодушевлението, с което му подаде ръката си, като че Бенцовото качество на съотечественик в това море от българи бе твърде незначително, за да го изпълни със същото чувство.

Тъй като в залата царуваше известна жизнерадост (през целия ден

българите ликуваха, опиянени от победите над румъните в Добруджа), Бенц почувствува доста осезателно контраста между атмосферата на останалите офицери и изисканата съдържаност на новите си познати, които веднага издигнаха между себе си и останалите като че стената на някаква съсловна разлика. Това впечатление бе интересно. Бенц го осъзна в момента, когато ротмистър Петрашев поздрави няколко Души с механична вежливост. Хиршфогел седна срещу Бенц от другата страна на масата. Той бе положително грозен. Маларийното му лице, изгоряло от слънцето и загрубяло от ветровете, носеше отпечатък на умора и болезненост. Върху тъжните гънки на мундира му, които издаваха лошо телосложение, висеше железният кръст. Нямаше нито чудно, ако го бе заслужил. Такива хора можеха да проявят храброст не толкова от любов към Германия, колкото от омраза към враговете ѝ. Той погледна Бенц изпитателно няколко пъти, после очите му заскитаха из залата, уморени и безразлични.

Андерсен, напротив, изглеждаше бодр и съсредоточен, Бенц усещаше присъствието му тъй, както се усеща в музей присъствието на интересен предмет, докато посетителят разглежда съседните дреболии от по-малка стойност. То прониквайки между лицата и предметите, създавайки познатата, необяснима напрегнатост. Бенц чувствуваше върху себе си кадифения му поглед, който го изследваше внимателно и като че пренежаваше.

Колкото се отнася до ротмистър Петрашев, лицето на последния издаваше един вид съжаление, че не владее достатъчно добре немски (той почна с една фраза за радостта да види човек съотечественик в далечна страна, но после я забърка и млъкна). Но и неговото лице носеше същия отпечатък на съсредоточеност и интерес.

Всичко това бе анализ на краткото и някак стеснително мълчание след първата размяна на любезности. За да го разсее, Бенц поднесе на ротмистър Петрашев радостта си от великолепната победа на българската конница в Добруджа. Бенц направи това на български. Самолюбието му се ласкаеше да покаже, че е надвил мъчнотиите на този език, от който толкова много германци се отчайваха.

Андерсон остана изненадан.

– Отдавна ли сте в България? – попита той с много голям интерес и също на български.

– Осем месеца – каза Бенц.

– И вие научихте български в осем месеца? – живо попита ротмистър Петрашев.

Той извърна към Бенц възхитеното си лице. Погледът му засили Бенцовата напрегнатост, чийто първоизточник обаче си оставаше Андерсон. Явно бе, че любезността на тия хора гонеше незайна цел. Дори аскетичната фигура на Хиршфогел престана да изглежда тъй затворена в мълчанието си. Бенц прочете в очите му готовност да заговори – един вид благосклонна общителност, която не насърчаваше много, ала все пак беше нещо.

Хиршфогел наистина попита след малко:

– Вие специалист ли сте, моля? Какъв?

Тонът му бе твърде изящен, почти неочакван за такава груба външност. Бенц остана изненадан от определения му интерес. Но онова, което го смая много повече, бе ефектът на този въпрос върху лицето на ротмистър Петрашев, което изведнъж потъмня от сянката на някаква мисъл, за да се съвземе едва след няколко мига. Ротмистър Петрашев направи това изведнъж, със светско самообладание, което подчерта силата на вълнението му. Андерсон бързо повдигна главата си, за да погледне първо Хиршфогел и после ротмистър Петрашев. Хиршфогел на свой ред ги погледна и между тримата стана мигновено съвещание с очи. Веднага след това ротмистър Петрашев наведе главата си, като че подтиснат от вълнението, което преживя. Чертите му приеха отпуснат вид. Всичко това бе поразително. Андерсон се помъчи да изясни Хиршфогеловия въпрос някак неубедително:

– Поручик Хиршфогел боледува от малария и навсякъде разпитва за специалисти.

Това е вярно – бързо призна Хиршфогел с много тих глас. – Аз ида от Южния фронт.

Бенц погледна Хиршфогел: нямаше нищо по-вярно от признанието му. Меланичният пигмент, хлътналите бузи, напуканите устни – всичко това бе красноречиво; доказателство за страданието му; възможно бе също ида страда и от вътрешно усложнение. И все пак в външността му имаше нещо непобедимо. насочено в съдружие с Андерсон и вълнението на ротмистър Петрашев.

Аз съм хирург – заяви Бенц. И после насърчи Хиршфогел:

– Ако искате, да ви предпиша нещо?

– Разбира се – каза Хиршфогел. – Аз имам атаки на черния дроб. Но къде бих могъл да ви потърся?

– В болницата естествено.

– Искам да кажа във от работното време – определено поясни Хиршфогел.

– Навсякъде – каза Бенц, без да разбира защо Хиршфогел не искаше да го потърси в болницата. И после добави шеговито: – Но най-вече в някоя четворна компания. Предполагам да се досещате, че покерът е единственото развлечение тук ...

– Както и на фронта – допълни Хиршфогел.

По този повод Хиршфогел се впусна да описва живота в окопите. Той говореше с грубо, но силно красноречие, което се харесваше.

– Ако има нещо – заключи той, – което ни спасява от пълна лудост в празните и лениви часове, когато сме зад позициите, това е покерът ... Нас, офицерите, искам да кажа.

Той замълча и направи гримаса, като че споменът за тия часове му причиняваше неизразимо отвращение. Настъпи, тъй да се каже, едно почтително мълчание, в което всички очакваха да продължи. Но вместо това Хиршфогел предложи неочаквано:

– Искате ли да образуваме едно каре тази вечер?

Въпросът бе отправен изключително към Бенц, като че съгласието на Андерсон и ротмистър Петрашев бе предварително осигурено. Бенц се съгласи без колебание. Първо, искаше да засвидетелства внимание към новите си познати и, второ, покерът можеше да бъде щастлив предлог на по-нататъшните им отношения.

Ротмистър Петрашев веднага предложи играта да бъде у него.

– Сестра ми е във втория етаж – обърна се той към Бенц, – тъй че не ще ни безпокои ни най-малко. Когато пожелаете, колата ми ще ви заведе до квартирата ви. Колкото за тях – той посочи с глава Андерсон и Хиршфогел, – ние сме под един покрив ...

– И под едно подозрение – усмихнато вметна Андерсон.

И после към ротмистър Петрашев:

– Преди да излезем, сестра ви ме попита дали нямаме намерение да го ограбим!... Той посочи към Бенца.

– Да – каза ротмистър Петрашев, – защото бяхме настойчиви. Но аз я освободих от задължението да ни отегчава. Тъй щото можем да изпълним заговора. Ха-ча-ха! ... Разбира се, не сме длъжни да играем покер. Можем и да се напием също тъй.

И като продължаваше да се смее със своя красив плътен смях, той съобщи, че могъл да ги изненада с токайско вино.

– С токайско ли? – попита Хиршфогел, крайно заинтересуван.

– С токайско!... Клаудиус го поръчал по един чиновник от легацията, който бил в отпуск. Имахме честта да получим една каса бутилки. Сестра ми има и чест, по-право!...

– Тя не ще ги изпие сама – каза Хиршфогел.

– Нито пък с него – с малко пресилено оживление допълни ротмистър Петрашев. – Извинете!... – обърна се той към Бенц. – Всичко това се отнася до годеника на сестра ми.

– И до приятелите му – добави Андерсон. – Разбира се, поръчките на токайско не са единственото му занимание. Но ако има човек, който ви вдъхва уважение дори когато пие токайско, това е...

Андерсон се поколеба за миг и като погледна ротмистър Петрашев, произнесе бързо:

– Капитан фон Харсфелд, годеникът на фройлайн Петрашева.

Лицето на ротмистър Петрашев доби изведнъж отпуснат и съсредоточен вид.

– Точно тъй – продължи Андерсон. – Аз не преувеличавам. Оня ден го чух как изкопчи от устата на един цербер от Военното министерство няколко думи:

– а настроението в Главната квартира след изтеглянето на част от прословутата ни тежка артилерия... Дявол да го вземе, още не вярвам на ушите си! ... Един страшно мълчалив и делови български полковник се беше разприказвал само защото на масата имаше токайско и Клаудиус го обсипваше с виртуозните си комплименти. Всичко това се случи на един интимен обед. Ако някога съм съзнавал обидното превъзходство на съперник по служба, това беше именно в този момент. През останалото време на обедата се чувствах като нищожен човек. Защото само един ден преди това бях употребил напразно жалкото си красноречие да разтворя устата на онзи лукав старец ...

– и не успяхте? – удиви се Хиршфогел.

– Не успях. Но Клаудиус успя блестящо. На другия ден в легацията се получи препис от доклада му. Трябва да ви кажа, че последният подейства като студен душ. Знаете, никой не предполагаше, че българите ще се разсърдят, задето сме изтеглили два топа.

Ротмистър Петрашев направи движение да възрази нещо.

За миг на Бенц се стори, че разговорът ще потече сред блудкавост от политико-военен характер. Тъкмо тогава обаче Хиршфогел внезапно изправи гримаса и сви тялото си, сякаш почувствува студ.

– Треската ли? – попита Андерсон и сложи ръката си върху гърба му.

Хиршфогел кимна утвърдително. Мрачните му и дълбоко поставени очи святкаха в орбитите си, мъчейки се да запазят израз на вежлива съсредоточеност. Но явно бе, че тягостното чувство на приближаващата

треска го завладява неумолимо. Лицето му изглеждаше мъртвешки бледно. Ротмистър Петрашев се изправи бързо.

– Аз ще извикам по телефона автомобила – каза той. – Това ще бъде най-добре. Хиршфогел ще се прибере в къщи, а ние ще поседим тук, докато мине треската му.

Еlegantната му фигура забърза между масите към изхода на залата.

– Вие ме ще се поправите в тоя град – предупреди Бенц Хиршфогел, – въздухът тук е горещ и тежък.

Хиршфогел наведе глава, без да каже нещо. Той не чуваше или не искаше да отговори.

– Аз го извиках тук – призна Андерсон с явен упрек към себе си. – Това не ще рече, че съм без угризение. Нито пък фройлайн Петрашева. Но колкото се отнася до нея, тя не може да се обвинява по отношение на когото и да било.

Хиршфогел повдигна главата си много бързо и на Бенц се стори, че името на фройлайн Петрашева бе споменато от Андерсон съвсем неуместно. При все това очите на Хиршфогел не изразиха никакво учудване. Онова, що каза обаче, смая Бенц повече от всичко.

– Този човек – произнесе Хиршфогел, като посочи Андерсон – е по-томец на рицари и е готов да защити всяка личност дори от справедливия гняв на собствената ѝ съдба.

Бенц погледна Андерсон. Последният седеше облегнат на стола си, неподвижно загледан в синкавия дим над масите, като че съзерцаваше някакъв много висш дух, извън сетивните възможности на събеседниците. Той изведнъж дойде на себе си и заяви с един вид скръбно съжаление:

– Фройлайн Петрашева се бори със собствената си съдба...

Хиршфогел доби вид на човек, готов да възроптае. но втора тръпка, която, изглежда, премина по цялото му тяло, го накара да замълчи. Лицето му изразяваше жалка безпомощност.

– Извинете – каза той. – По-добре е треската да ме завари в леглото. Аз не ще дочакам автомобила.

Той стана. Андерсон изтича и му донесе от закачалката шинела – дългия, орфан, избелял шинел, който пългарските офицери от съседните маси изгледаха с любопитство. Хиршфогел го облече с тракащи зъби. след това подаде на Бенц горещата си костелива ръка. Крайно неприятно!... Трябвало да се тръшне в леглото, докато минела тая проклетата треска. Той бил извънредно доволен, обаче от що? Навярно от запознаването. Бенц не можа да чуе, защото думите на Хиршфогел се

заплетоха. Андерсон го попита дали има нужда да го придружи до къщи, но Хиршфогел отказа с вдигане на ръка и забърза към изхода.

Ротмистър Петрашев се завърна много скоро след излизането на Хиршфогел и седна на мястото му. Онова което не избягна от очите на Бенц, бе въпросителният поглед, който ротмистър Петрашев отправи към Андерсон. Последният му отговори с един вид успокоителна неподвижност на лицето си, сякаш тайнственият заговор срещу Бенц се развила със задоволителен успех.

– Хубава треска – каза ротмистър Петрашев. – изпращайки Хиршфогел в коридора. Но струва ми се, че е по-издържлив, отколкото изглежда. След един час обещавам да го видим в най-добро разположение... Ще играем покер, нали?

Андерсон измърмори едно „разбира се“. Ротмистър Петрашев запали цигара, чиито дим удиви Бенц: ароматичен, но мек дим на цигара, каквито пушат жените. Ротмистър Петрашев обясни: от тия цигари пушела сестра му. Взел от тях, защото не намерил в къщи други. И той поднесе на Бенц сребърната си табакера.

– Те ще изнежат гърдите ви!... – предупреди Андерсен със слаба усмивка, като че отсега нататък Бенц щеше да пуши само тях.

– Сестра ми пуши – продължи ротмистър Петрашев, – но това не е най-лошият ѝ навик. По-нетърпима е, когато опитва ликьори или настоява да играе покер ...

Той се размя най-непочтително и смехът му накара Андерсон да се намръщи леко. Ротмистър Петрашев изведнъж стана сериозен:

– Но тая вечер именно тя отказа да играе. Знаете, тя играе като мъж. Веднъж ограби всички ни. Накарах я по телефона да замести Хиршфогел; докато мине треската му. Имате ли нещо против? Ако ни досажда, ще я изпъдим ...

Андерсон се намръщи по същия начин, както преди малко. Ротмистър Петрашев като че се наслаждаваше от ефекта на шегите си върху лицето му. Той съзнаваше напълно красотата на сестра си и очарованието, което бе разляла върху Андерсон, а може би и върху Бенц. Не се ли подиграваше с тях?

Мълчанието, което настъпи, бе извънредно тягостно.

Трапезарията почна да се опразва. Офицерите се събираха на групи и излизаха да търсят жени, да играят карти или просто отиваха да спят в квартирите си. Повечето бяха в летни униформи. Те разговаряха тъй високо, сякаш се караха, и ръкомахаха тъй енергично, като че бяха разгневени. Те бяха прости, груби и откровени като войниците си. Гърмящите

им смехове караха Андерсон да се обръща ту към една, ту към друга маса. Очевидно той не бе свикнал с офицери от провинциалните гарнизони. Бенц си позволи да го попита отдавна ли е в България.

– Четири години – отговори Андерсон. Ясните му очи погълнаха Бенцовото учудване, за да се наведат след това, когато произнесе някак небрежно:

– Аз съм в легацията.

И той добави, че службата му се състояла да поддържа връзката между Главната квартира и легацията.

Бил в София от 1914 година. Облякъл униформата късно, разбира се. Пребиваването му в България до обявяването на съюза било, тъй да се каже, тайно.

– Аз се чувствавах като шпионин – обясни той. – едно неприятно положение, когато дружих с български офицери и се стараех да изкопча от тях сведения, полезни за каузата ни.

Той се усмихна със стиснати устни, извърщайки очите си към ротмистър Петрашев, който също се усмихваше.

– Да – каза ротмистър Петрашев, – но и аз имах същите угризения по отношения на него. Ние винаги се преструвахме един пред друг на малко осведомени и невинно любопитни. Аз изпълнявах във Военното министерство същата служба от дребен калибър, каквата той изпълняваше в легацията си. Всъщност играта ни беше напълно почтена. Една сутрин аз го видях във Военното министерство с един от шефовете му. Помислих, че сънувам: и двамата бяха в българска униформа. Дотогава, уверявам ви, не подозирах, че тия хора са военни. Стори ми се, че цялото министерство се люлее. След пет минути един побелял генерал обяви на всички, че влизаме във война и сме съюзници на Германия. От тоя ден собствено аз престанах да бъда във Военното министерство.

Той млъкна, за да си запали нова цигара. Андерсон използва паузата и осведоми равнодушно:

– Ротмистър Петрашев е руски възпитаник и русофил.

– Хм ... да! – потвърди ротмистър Петрашев с тон, който много малко отговаряше на капризно-шеговитата усмивка, която насили върху лицето си. – Да вървим в къщи, ако искате?

Бенц погледна часовника в залата. Минаваше десет. Един войник с остригана глава и роза зад ухото прибираще последните чинии.

Ротмистър Петрашев и Андерсон се изправиха с решителна настойчивост, която на Бенц се стори фанатична.

III

Те излязоха от клуба и завиха по една пуста улица към горната част на града. Къщите на тая улица бяха стари, безформени, мрачни, с изгърбушени порти и големи тревясали дворове, осветени от луната. Имаше нещо фантастично във вида им. Те излъчваха своя собствена светлина, която сякаш не бе отразена.

Вратата, пред която Андерсен и ротмистър Петрашев се спряха, бе голяма, желязна и черно боядисана. Те се спряха, след като вървяха стотина крачки покрай една също такава ограда, зад която се виждаше просторна и дълбока градина. Луната плетеше сребърна мрежа върху листата на чимширите, клоните на дърветата и тревата, с която бяха обрасли пътеките. В дъното се виждаше лицето на една двуетажна къща със сводести прозорци и веранда.

Ротмистър Петрашев тласна вратата и я остави да се затвори сама. Резетата изскърцаха продължително и тъжно. Бенц запомни това скърцане. То бе една от особеностите на къщата и като че първата, с която се запознаваше човек при влизането си отвън.

Тримата тръгнаха към главния вход по алеята между два реда доста високи чимшири. Андерсен отвори вратата. Под лунната светлина, която проникваше през прозорците на широкия вестибюл, Бенц различи кактуси в големи саксии, няколко врати и дървена стълба, водеща към втория етаж. Андерсон тръгна към една от вратите, Бенц го последва, ориентирайки се в тъмнината по стъпките му, а ротмистър Петрашев се изкачи нагоре по стълбата. Минаха през няколко съвършено тъмни стаи, в които Бенц не можа да различи нищо, но почувствува дъх на застоен въздух и стари мебели.

Стаята на Хиршфогел бе обширна, висока и осветена само от една свещ, която хвърляше жълтеникави отблясъци върху меланхолното спокойствие на един нисък креват, на една нощна масичка и на един гардероб – всички старомодни, потъмнели, овехтели, но запазващи тежкото спокойствие на скъпи предмети. Самият Хиршфогел лежеше проснат върху леглото, с неизути ботуши. Някой го бе увил грижливо с две одеяла. Под светлината на свещта лицето му изглеждаше още по-болнаво и жълто, отколкото в клуба. Бенц го оприличи на мъртвец.

– Как сте? – попита Бенц.

Хиршфогел измъкна ръцете си изпод одеялото и със съскащ глас

отговори, че треската е минала, но изпитвал голяма отпадналост. Той се потеше изобилно. Потта течеше по челото му, слепваше косите му и придаваше на лицето му жалък, беспомощен и хлътнал вид – вид на ранен и изоставен в полето войник.

Андерсен отпусна ножа си и го хвърли заедно с фуражката си върху едно кресло. Изведнъж Бенц се почувствува свойски в средата им. Докато Андерсен разкопчаваше яката на куртката си, а Хиршфогел бършеше усърдно потта от лицето си, Бенц успя да си състави понятие за разпределението на стаите. Андерсен обясни, че къщата е на Петрашеви. И, разбира се, нямало да остане празна, ако не служела като странноприемница за известни лица, които постоянно сновели между София и Главната квартира. Но оня ден съседите направили някакво оплакване, защото всички околни къщи били претъпкани с разквартирувани войници.

Той извади от Хиршфогеловия куфар долни дрехи, които постави на леглото, и се обърна към Бенц: ако иска, да излязат на верандата. През това време Хиршфогел можел да се преоблече и да дойде при тях.

През същите тъмни стаи те се върнаха във вестибула. Дървената стълба ги отведе в коридора на втория етаж, който не бе осветен от луната, а от една малка нощна лампичка със син абажур. И под светлината на тая именно лампичка Бенц забеляза първата, тъй да се каже, материална следа от фройлайн Петрашева: една широкопола сламена шапка, хвърлена върху закачалката. Нямахше нищо особено във вида ѝ. Онова, което му се виждаше необяснимо и някак глупаво, бе поразителната отчетливост, с която възприемаше подробностите в тази къща, като че въздухът ѝ притежаваше свойството да изостря сетивата му. Това важеше еднакво за хората, предметите и събитията.

Верандата бе по-голяма, отколкото се стори на Бенц от долу. Една маса с бяла покривка и няколко плетени стола ѝ придаваха вид на място, което чака хора. Върху масата някой бе поставил фруктиера с грозде и десертни чинии. Една газена лампа с кремав абажур, около който се въртеше вихрушка от насекоми, разливаше мека светлина върху цялата обстановка и я правеше извънредно приятна. Бенц почувствува леко опиянение.

Андерсон не заговори веднага, а известно време гледа осветения и отворен прозорец, който прозираше между клоните на едно дърво отстрана на верандата. Навярно този прозорец гледаше от стаята на фройлайн Петрашева, защото Бенц чу гласа ѝ, размесен с нервни стъпки. Тя разговаряше с брат си на български, но от целия разговор, който

изглеждаше напрегнат и важен, Бенц долавяше само отделни, неразбираеми думи. Андерсон обаче го слушаше с явна заинтересованост, но без изненада и това бе указание за привилегиата му като довереник на брата или на сестрата.

– Те ще ви поканят утре на обяд – каза той. – Предполагам, че не ще откажете дори ако се почувствувате прекалено отрупан с проявите на нашата любезност. Аз не знам дали след всичко няма да помислите, че се готвим изведнъж да ви поискаме някаква услуга, Всъщност работата стои именно тъй. Аз се чувствавам задължен да ви предупредя. В първия момент обаче, кълна ви се, всички се водехме от чувство на най-безкористна симпатия. Инак нямаше да помислим за вас. Кажете ми сега: можете ли да бъдете достатъчно професионален?

– т.е. как? – попита Бенц, смаян в най-висша степен.

Андерсон не отговори.

Внезапно появилият се на верандата Хиршфогел прекъсна разговора. Хиршфогел се бе преоблякъл необикновено бързо или просто не се бе преоблякъл. От начина, по който той се тръшна върху най-близкия стол, Бенц доби впечатлението, че изкачването му бе струвало огромни усилия. И все пак Хиршфогел се бе изкачил, сякаш само да покаже колко изнурителна може да бъде маларичната треска. Безкръвното му лице се втренчи в луната, като че парализирано от блясъка ѝ. Той попита Андерсон:

– Защо не я повикахте? – Тя е уморена – обясни Андерсон.

– Уморена ли? – извика Хиршфогел, внезапно съживен. – Уверявам ви, тя е способна да бъбре цяла нощ. Днес ми каза, че това било единственият начин да пропъди някакви мрачни мисли. Щях да се почувствувам поласкан, ако веднага не ми дойде наум, че тя има навик да разговаря и с кучето на фон Харсфелд. Хахаха!...

Смехът му бе саркастичен. Андерсон го понесе мълчаливо, но като че с усилие, докато Бенц, обзет от желание да реагира, попита високо:

– С всички ли разговаря тъй? Хиршфогел стана сериозен.

– Това, разбира се, не мога да зная – каза той. – Но струва ми се, че този булдог и аз сме единствените същества, които не я обожават. Всички останали я заобикалят с повече или по-малко почит. За нещастие, тя е толкова умна, колкото и красива ...

– И вие сте равнодушен към тия качества? – попита Бенц недоверчиво.

– Напротив, заради тях собствено доход в този смешен град. Цивилната ми професия е художник. Колкото за ума, той може да ви

забавлява тъй добре, както извънредната глупост. Хахаха! ...

Той се смееше гласно, но без да движи мускулите на лицето си, и под лунната светлина зелените му очи изглеждаха фосфорни.

– Тя ще се възхити, ако ви чуеше – забеляза Бенц.

– Възхищавал съм я много пъти – нахално призна Хиршфогел. – Но, струва ми се, ще бъде полезно да бъдете предупреден за характера ѝ. На всеки мъж, който и направи минимална услуга или просто я забавлява, тя залепва етикета „приятел“. Казвам това в най-почтен смисъл, разбира се – добави той с коварно безпристрастие.

Бенц очакваше да последва познатото „хахаха“, но вместо това Хиршфогел направи гримаса и продължи:

– Аз не мога да си представя по-смешно положение от това, да бъдеш приятел на това знаменито момиче, т.е. да слушаш търпеливо безкрайния анализ на всичко, което е вършила или мисли да върши. Тя ви присвоява като вещ, докато ѝ омръзнете, докато изчерпи всичкия си запас от неща, с които може да ви Учуди. Тогава собствено и тя ви омръзва. Но нейният живот е доста необикновен наистина. Той ще ви го разпави. Той е най-големият и „приятел“!

Хиршфогел посочи насмешливо Андерсон с главата си. Последният го слушаше търпеливо. В ъглите на устните му трептеше усмивка, която засилваше несериозния характер на Хиршфогеловото нахалство.

– Ние достатъчно го занимавахме тая вечер с фройлайн Петрашева – каза Андерсон. – Колкото за живота ѝ, аз наистина бих желал да го научи най-напред от мене. Мълвата предава фактите цинично изтърбушени.

– Тъй е по-забавно – каза Хиршфогел – и по-достоверно. Аз предпочетох да ги науча от мълвата. Предупреждавам ви – обърна се той към Бенц, – не мислете, че сте много близо до истината, ако слушате само него.

– Аз съм най-близо до истината все пак – спокойно заяви Андерсон – и знам положително, че в тоя момент фройлайн Петрашева е разстроена например...

Хиршфогел се захили злорадо.

– Аз бих казал – уплашена от вината си – произнесе той след късо мълчание. – Помислила за... О-хо! Ето ги!

Ротмистър Петрашев и сестра му излязоха на верандата. Можеше да се помисли, че те бяха чули последните думи на Хиршфогел.

Хиршфогел обаче ги гледаше с нахална невъзмутимост, сякаш бе готов да продължи в тяхно присъствие.

Андерсен отстъпи мястото си до Бенц на фройлайн Петрашева. Тя бе все още с полата на костюма, с който пътуваше, и тънка блуза с къси ръкави. На Бенц се стори, че лаченият колан на полата стягаше прекалено кръста ѝ, защото при сядането направи гримаса и го улови инстинктивно с ръката си. Тя погледна първо Хиршфогел с недоверие, после Бенц.

– Ще играете ли покер? – попита тя и взе от масата една цигара. Но движението, с което я поднесе към устните си, спря изведнъж. Ръката ѝ падна отпуснато и захвърли цигарата незапалена. Тя изглеждаше поразена от внезапна мисъл, която уби желанието ѝ да пуши.

– Изпушете цигарата си – ехидно настоя Хиршфогел. Не! – отпаднало произнесе тя. – Аз дойдох да поканя господин Бенц утре на обед. Елате! – обърна се тя към Бенц. – Може би всичко ви се вижда необикновено, но елате! ...

– Къде е необикновеното? – високо попита Хиршфогел.

– Да, къде е? – мрачно повтори фройлайн Петрашева. – Цялата история е толкова жалка! Често бих желала, поручик Хиршфогел, да проявявам към себе си и другите толкова свирепост, колкото проявявате вие.

Черните ѝ очи погледнаха Хиршфогел решително.

– Това не ще върне спокойствието ви – каза Хиршфогел. – По-добре останете такава, каквато сте.

– Къде е моето спокойствие? – попита тя замислено.

Очите ѝ се спряха повторно върху грозната фигура на Хиршфогел с някакво скръбно съжаление. После го посочи и се обърна към Бенц:

– Вижте този например! Попитайте го защо дойде тук!

Мъртвешкото лице на Хиршфогел се набръчка като смачкан пергамент. Не можеше да се определи дали се усмихва, или мръщи.

– Аз му обясних – убедително каза Хиршфогел. Фройлайн Петрашева се загледа в железния кръст на гърдите му.

– Вие сте безразсъден – произнесе тя, като поклати глава.

– Не съм – заяви Хиршфогел.

Гой изсипа жетони от една кутия и почна да ги брои.

– Не сте ли? – Гласът на фройлайн Петрашева бе пълен със съмнение. – Питам се, поручик Хиршфогел, дали не искате да прибавите нови угризения към тия, които имам?

– Не! – отговори Хиршфогел с вид на крайна досада. – Но защо се питате? Искам да кажа, по отношение на мен?

Тя извърна главата си към Андерсон с израз на отчаяние:

– О, не зная! Навярно, защото съм морален идиот.

– Не сте! – каза Хиршфогел. – И това е най-лошото. О, ако бяхте!... Но ние ще го уплашим, мила Мия...

й посочи Бенц.

– Да, сигурна съм, че поручик Бенц попада рядко в такава атмосфера. Уплашихте ли се? – попита тя Бенц. – Но той не е толкова лош. Той е зъл само към мен.

Хиршфогел не опроверга. В продължение на няколко секунди двамата имаха вид на противници, които търсят в мисълта си думи, за да се сразят отново. Но не го направиха. Фройлайн Петрашева се изправи мълчаливо. Бенц запомни този вид на съвършено светско самообладание. То бе като че неразделна част от личността ѝ. То я обвиваше като броня, в която можеха да се притъпят и най-острите стрели на Хиршфогел.

Останалото, което Бенц си спомняше от тази вечер, бе токайското и покерът. Една едра, пълна чернокоса слугиня с бяла престилка и изглед на *femme de chambre* донесе бутилките и веднага изчезна в дълбочините на къщата. Хиршфогел ги отвори много ловко. След половин час всички бяха погълнати от играта. Дали жълтото вино възбуди и четиримата? Хиршфогел бе първият, който почна с големи суми. И той печелеше, ужасно печелеше, като че щастието му в играта искаше да покаже колко далеч стоеше от любовта.

Късно след полунощ те станаха от масата. Всред празните бутилки, захвърлените цигари и разпилените жетони Бенц пресметна, че бе загубил половината от заплатата си. Дължеше на Хиршфогел и на Андерсен. Но цялата загуба не му направи никакво впечатление. Хиршфогел вежливо предупреди, че не бързал с парите, докато Андерсен изглеждаше явно стеснен от печалбата си.

Четиримата влязоха в коридора. Синята лампичка светеше по-слабо и някак тайнствено. Бенц потърси с очи шапката на фройлайн Петрашева и я откри на същото място върху закачалката. Сладостно вълнение пропъди неприятната мисъл за заема, които трябваше да направи от касата на германското интендантство.

Ротмистър Петрашев и Андерсен го изпратиха до пътната врата. Бенц се сбогува и закричи из пустите улици към къщи. Луната продължаваше да грее. Самотни патрули пресичаха осветените площи и блясъкът на ножовете им се губеше в сянката на къщите. Нощни шумове, сподавени и тъжни, идеха от незнайни посоки и замираха във вечността.

Онова, що даваше изключителен характер на преживяното, бе преднамереността, с която се разви. Усещането за това не оставяше Бенц нито за миг. Дори то се разрасна до представата за нещо

безформено и съдбовно, което направляваше действията на всички през тая вечер и се губеше в живота на фройлайн Петрашева. Бенц се опита да мисли върху него, но не можа. Мисълта му се губеше в забъркани изводи, в невъзможни заключения. Едно вълнение, граничещо с екзалтация, заливаше събитията с ослепителна светлина и хвърляше зад тях дълбоки и непрогледни сенки.

IV

Улицата, в която се намираше къщата на Петрашеви, носеше дълго, трудно произносимо българско име, което Бенц не можа да запомни. За това пък се намираше в най-здравата част на града, далеч от дизентерията и тифуса на ниските квартали. Самата къща бе стара, с потъмняло лице и сводести прозорци. Една дървена, решетеста и на много места прогнила ограда разделяше постлания с плочи двор от градината, кичеста и просторна, ала твърде запусната.

Едрата и чернокоса слугиня отвори вратата тъй бързо, сякаш дебнеше идването му. Веднага след това от дъното на коридора изникна ротмистър Петрашев в тъмносинята си галонирана униформа.

– Чакахме ви с нетърпение – каза той на немски г!С своето лошо произношение, като се ръкуваше с Бенц. – Всички са в трапезарията.

Той посочи разтворената двукрила врата. Бенц влезе в трапезарията, последван от неизменната вежливост на ротмистър Петрашев. Върху един от столовете, наредени до стената, седеше Андерсон. Хиршфогел с гръб към вратата търсеше нещо в бюфета. Фройлайн Петрашева се показа от съседния салон с ваза в ръце, която постави на масата. Вазата бе пълна с разкошни хризантеми.

Фройлайн Петрашева се усмихна, като показва два реда непокътнати, бели зъби, и разля с гласа си най-сладостна непринуденост.

– Как сте? – попита тя, като протегна ръката си. – Обраха ли ви снощи?

Тя се закани на останалите, а най-вече на Хиршфогел, който проверяваше срещу светлината съдържанието на някакви бутилки. На Бенц се стори, че малките ѝ пръсти стиснаха ръката му много силно. Минута след това тя посочи местата на всички. Бенц седна срещу нея.

Онова, що изпитваше, бе някакво чудесно усещане, че е свързан навеки в мисълта си с нея. То бе сладостно усещане за нов живот, който начеваше от снощи в тая къща, сред тия хора, който бе обречен на нея и криеше в себе си примирението на пълната всеотдайност. Какво важеше дали бе любовница другиму? Отчаян или безгрижен, образът ѝ щеше да бъде вечният спътник в живота му. Опиянен от любовта си, Бенц гледаше лицето ѝ, тъй далечно в пространството, тъй близко в сърцето му, и изпитваше безумен порив да сложи устните си върху това прекрасно матово чело, излъчващо най-съблазнителна женственост.

Хиршфогел се върна от бюфета с бутилка вермут, който наля в чашите. Фройлайн Петрашева изпи своята наведнъж с удивителна лекота. След малко всички ядяха с голям апетит. Чернокосата слугиня носеше блюдата с безшумни, котешки движения и изчезваше незабелязано. За крайна изненада на Бенц Хиршфогел разправи няколко интимни приключения на германския кронпринц, когото наричаше „нашия Вили“. Разправи ги цинично и предизвика смях. Самият той се хилеше по най-безсрамен начин, без да се стеснява от присъствието на фройлайн Петрашева, и повишаваше постепенно градуса на нахалството си. Но към средата на обедата той млъкна изведнъж, за да вземе някакви хапове, и във връзка с това стана дума за маларията му. Бенц го посъветва още веднъж да се върне в Германия.

– А вие? – внезапно попита фройлайн Петрашева, като излезе от неопределимото мълчание, с което слушаше Хиршфогел. – Вие ще се върнете ли скоро в родината си?

– Не зная – отговори Бенц. – На всеки случай нямам причини да бързам.

– Дали? – попита тя със сладостно вълнение. – Не ви ли чака някоя Лорелай? И после добави настойчиво:

– Кажете ми, виждали ли сте Лорелай?

– За да я види човек, трябва да бъде или поет, или луд – каза Бенц.

Фройлайн Петрашева се оживи.

– аз бях луда, когато я видях – бързо произнесе тя.

– Къде сте виждали Лорелай? – попита Бенц учудено.

– О!... – каза тя и задържа вилицата си неподвижно. – аз я видях въплътена в едно германско момиче, което търсеше любимия си из болниците. Тя бе дошла в България сама, със светла лятна рокля и мъничък куфар. Случаят нямаше нищо общо с легендата, но аз я видях в късните часове на един следобед точно такава, както си я представях. Тя бе седнала върху една от скамейките на болничната градина, забъркана, уморена и огряна от червените лъчи на залязващото слънце. Руса и синеока беше. Приближих се нахално и я попитах мога ли да и услужа с нещо. Същност изпитвах непреодолимо желание да я прегърна, което направих, след като се съгласи да прием чай заедно. Тъкмо бях свършила раздаването на дрехи... На другия ден спа у дома. Не зная какви чувства вложих в това ефимерно приятелство. И нямаше да се питам никога, ако...

Тя посочи Хиршфогел с много съдържана усмивка и произнесе спокойно:

– Милостта му не бе изразил известни подозрения: че . . . Не криех нищо, за да се отърва от тях.

Тя се разсмя ниско и като наведе главата си, погледна Хиршфогел в лицето. Последният направи гримаса, без да възрази нещо.

– А какво стана с момичето? – попита Бенц.

– О!... Тя намери любимия си много далеч, в една македонска болница. Аз пък я загубих. Казвам ви, бях луда от любов. Имаше часове, когато не знаех какво върша. Ние спяхме в едно широко легло и сутрин, когато се събуждах, покривах лицето ѝ с целувки. Твърде е възможно, поручик Хиршфогел, да повярвате някога колко невинно беше всичко това.

– Възможно е – произнесе Хиршфогел и се захили по своя определен начин, който потвърждаваше, че мисли тъкмо обратното на това, що казва.

– Не вярвате ли? – попита тя и лицето ѝ прие почти раздражен израз.

– Напротив! Повече, отколкото на всеки друг! Хиршфогел посочи с вилицата си Андерсен. Тя проследи движението на ръката му с уморена усмивка.

– Достатъчно! – каза тя. – Поне за днес. И нека – обърна се после към Бенц – Хиршфогел да не бъде първият, който ви говори за неща, които съм преживяла. Направете ми тая милост, поручик Хиршфогел!

– Аз винаги говоря след вас – почтително заяви Хиршфогел. – И то само когато ме питате.

В това време слугинята донесе десерта и двамата склучиха временно примирие. Пронизителният звук на една автомобилна сирена обаче попречи на Хиршфогел да го наруши веднага. Лицата на всички изразиха най-голяма изненада. Ротмистър Петрашев стана бързо и тръгна към вратата. Но преди да стигне до нея, тя се отвори и на прага се показа слугинята с писмо в ръка. Зад нея в коридора стоеше един шофьор в българска униформа. Ротмистър Петрашев взе писмото и се разписа в разносната книга. След това се върна на масата и го разтвори бързо. Сестра му го следеше с нетърпеливо любопитство.

– Много съжалявам – каза ротмистър Петрашев, след като прочете писмото. – Довечера трябва да бъда в София.

И като правеше усилие да омаловажи факта, той добави небрежно:

– Аташиран съм към особата на кронпринца. Дявол да го вземе, като си помисля, че едва говоря немски! ...

Но под привидната му досада се криеше суетна радост. Ротмистър

Петрашев се радваше, радваше! ... Сестра му също се радваше може би. И някак угнетен, Бенц почувствува, че светската почит бе дълбоко удовлетворение за тях.

– Вие ще получите орден – каза Хиршфогел с възможно най-прилична насмешливост.

Ротмистър Петрашев прие думите му с пълно мълчание.

Обедът завърши под впечатлението на Хиршфогеловата словоохотливост. Но никой не вземаше думите му сериозно. Всичко, що казваше, произвеждаше впечатление на капризна игра с думи.

След кафето Андерсен стана от масата и отиде в съседния салон. Хиршфогел и ротмистър Петрашев го последваха почти веднага. Вследствие на тази вежлива маневра Бенц остана на масата сам с фройлайн Петрашева.

– Огън и жупел! – каза тя и се размя ниско, сочно в тишината на салона.

– Предполагам, че Андерсен ви е предупредил за нрава му. Колкото за ордените, кайзерът наистина ги раздава с шепи. Но брат ми има кръстовете за храброст, получени при Булаир. Хиршфогел не ви ли говори за мен твърде много, моля?

– Той ви ласкае – каза Бенц.

– Знам как. Ако има нещо, което да обясни неутолимата му омраза към света, това е неговата съдба. Той е разорен, болен и разочарован от всичко. Съдбата можеше да го пощади с пълната безчувственост на толкова несретници, ако в младините си не бе вкусил от славата, богатството и любовта. Сега той е пресушен художник, както знаете...

– Зная – каза Бенц, – но не ми каза дали ви е рисувал.

– И никога не ще ви каже. Той е снизходителен към себе си. Видяхме го за първи път с Андерсен на една изложба в София и когато почнахме да говорим за картините му, той ни удостои с най-презрително безразличие. Нямах да си спомним втори път за него и той за нас, ако не бяхме открили една детска главичка, рисувана с пастел. Скицата носеше неговия подпис. Струва ми се, това бе единствената от картините му, която заслужаваше внимание. Останалите бяха зловещи и банално предадени сюжети от войната. Пастелната главичка хареса на Андерсона. Хрумна му да ми я подари и попитахме Хиршфогел за цената ѝ. Може би сте чували за художници, които удивително надценяват картините си. Онова, що чухме от Хиршфогел, обаче надминаваше всяко очакване. Бях смаяна от прекалената цена за една проста рисунка. Почнах да правя знаци на Андерсен. Мислех, че е по-добре да внесе същата сума в

касата на Червения кръст. Дори щях да го кажа пред Хиршфогел. Той се преструваше, че не обръща никакво внимание на мен. Може би наистина бе така. Но в един момент ужасните му очи се втренчиха в лицето ми със смесен израз на враждебност и нахално любопитство. Трябва да бе забелязал знаците, които правех на Андерсон. Когато Андерсен му подаваше парите, той направи отрицателен знак и каза, че сумата могла да се пусне в кутията на Червения кръст пред входа на изложбата. Всичкият ми яд срещу изнудваческата цена се превърна във възхищение пред този красив жест. Бях смяяна и същевременно трогната. Е, всъщност аз трябваше да платя за всичко...

– Как? – попита Бенц заинтересуван. Фройлайн Петрашева се разсмя с познатия нисък смях и като го задуши, каза живо:

– Той пожела да ме рисува.

– И не се учудихте, предполагам. Една жена като вас знае цената си. Тя се намръщи леко:

– Да, цената! ... Струва ми се, от всички мъже Хиршфогел я определи най-ниско. Винаги съм се съмнявала дали допуска у мене нещо повече от това окаяно тяло. В този момент обаче не мислех за цената си и се съгласих веднага.

На Бенц се стори, че тя се оглежда в огледалото на бюфета, който беше зад гърба му. Веднага след това очите ѝ се спряха върху лицето му. Сладостният рисунък на устните ѝ разкриваше трептенето на сдържана усмивка. Настъпи мълчание, в което Бенц осъзна най-ясно значението на думите „окаяно тяло“.

– Ще ми позволите ли да забележа – каза Бенц, – че това окаяно тяло е разбунтувало гордостта му повече, отколкото сте предположили?

– Не зная – замислено произнесе тя. – Бих желала да беше тъй. Неговата надменност ме раздразни и почувствах лоша амбиция да играя с думи. Още веднага хвърлих ръкавицата за двубой. На другия ден дойде у дома с платно и бои. Искях да направя ефект и се представих en toilette. Мислех, че ще позирам за голям, салонен портрет. „О! – каза той, като ме видя в бална рокля и накити. – Не искате ли да смъкнете всичко това?“ Той употреби думата „смъкнете“ и я произнесе тъй, сякаш бях платен модел. След половин час стоях пред него в обикновена рокля. Той бе достатъчно вежлив и ме остави да избира разговора. Хвърлих се безразсъдно върху темата за човешките страсти и в продължение на два часа слушах ужасни присъди над жените и любовта. Вече се чувствах разнебитена морално. Онова, що изпитвах, бе желанието да го видя повторно. Страхувах се да призная, че ми харесваше. Той е един

зъл, болен, стар мъж... Кажете ми – попита тя настойчиво, – не ви ли разправи нещо подобно?

– Не – каза Бенц сухо.

– Той нарисува един портрет. И още няколко след това. Всички до един несполучливи...

Тя се разсмя и в този нисък гърлен смях Бенц долови повече ожесточеност, отколкото в думите ѝ. Стори му се, че тя изгуби самообладание, за да се отдаде на мигновено злорадство. Веднага след това тя се овладя:

– Казах ви, че е посредствен художник. Има талант, но му липсва гений. Можех да го обиждам. Можех да му отвръщам поне с толкова сарказъм, с колкото ме удостояваше и той. Пожелаях да го търпя. Искях да проникна в миналото му. Жестоко любопитство, което не бих проявила в друг случай, защото подозирах в живота му някаква трагедия. Но бях свикнала с ласкателства, а той ме унижаваше всеки миг. Никоой от германските офицери, с които дружихме, не знаеше нещо за него. Една вечер обаче той сам разкри всичко: жена му избягала с любовника си. Хиршфогел съобщи това съвсем неочаквано, без всякакъв повод. Той каза просто: „На днешния ден преди петнадесет години жена ми избяга с любовника си.“ Испитах необикновено вълнение и го помолих да ми разкаже всичко. За нещастие, тази вечер той беше съвършено пиян. Той махна с ръка, като падна във вцепенението, в което го заварих. Бях отишла да го питам не иска ли да дойде при другите гости. Когато идваше у дома, той имаше навик да се уединява в стаята на брат ми и да пие сам. Той пие ужасно. Дори веднъж се бе появила върху ръцете му някаква екзема от това. На другия ден го попитах дали всички жени му се струват подобни на тая, която презира. „Безусловно!“ – каза той. Трябваше да чуете мрачната увереност в гласа му. После добави иронично: „Дори най-великодушните.“ Бях смаяна от толкова нахалство. Казах му просто, че никога не съм го търпяла от великодушие.

Това бе вярно, но помътнелите му очи ме гледаха подозрително и сякаш не вярваха на думите ми. Можех да се усъмня дали пиянството още не замъгляваше разсъдък му. Гласът му обаче бе извънредно трезв. „Много добре – каза той с ужасно доволство. – Ако си въобразявате, че сте великодушна, нямаше да дружа с вас.“ Помислих от глупост, че ме ласкае, и го попитах какво собствено намира у мен. Спомням си, че бях трогната от съсипания вид на лицето му. „Всичко – каза той. – Всичко, което засилва омразата на един мъж към жените и по тоя начин му създава удовлетворението да ги презира повече!“ Чували ли сте подобно

нещо? И кажете ми, не е ли луд? Мисля, че издадох слаб вик, вик на ужас може би. Почувствавах пълна липса на възможност да се мръдна от мястото си, да проговоря една дума. Андерсен ме изведе в съседната стая. Денят бе горещ, но чувствавах студ. Голите ми ръце трепереха. Струваше ми се, че това бе последната степен, до която можеше да стигне омразата на измамен мъж. Не зная дали не би стрелял върху жена си, ако можеше да я намери след бягството ѝ. Не знам дали не я е застрелял въобще. Онова, що надминаваше всичко човешко, бе жаждата му да засила омразата си. Исках да се хвърля в леглото и да плача, но нямах възможност да направя това и продължавах да стоя в ръцете на Андерсон вцепенена. Върнах се при другите с върховно усилие. Хиршфогел стоеше на същото място. „Развълнувах ли ви? – попита той, като дойде при мен. – Можем да не се виждаме повече, ако желаете. Колкото за мен, нима бихте предпочели да бъда друг?“ Той се усмихваше сатанински и настояваше да му отговоря може ли да идва и занаят у дома, без да променя нещо в маниерите си. „Можете! ... – извиках. – Аз съм най-порочната, най-леконравната, най-недостойната от всички, които познавате. Идвайте, не ще намерите друга като мен! ...“

Тя замълча, като се намръщи леко и втренчи погледа си в покривката на масата. В паузата, която настъпи, се чу оживеният глас на ротмистър Петрашев и веднага след това познатото „хахаха“ на Хиршфогел. Смехът долетя съдържан и тих, но запазващ онова неопределимо качество на безочливост, което характеризираше цялата личност на Хиршфогел.

– По онова време клюките ме разпъваха накръст. Не бях свикнала да хвърлят камъни след мен и не се разсърих особено. Повече ме засегна желанието на Хиршфогел да ме оскърби, отколкото безсмислицата на онова, що казваше. Нямах да се разплача, ако в този момент не ми дойде наум, че Хиршфогел запазва приличие пред много по-недостойни от мен. Но те бяха закриляни от лицемерието. Те имаха родители и това обстоятелство ги спасяваше от необходимостта да минават за момичета без контрол. Чували ли сте по-страшни думи? Всеки идиот можеше да хвърли върху мен най-грозните обвинения, защото нямало кой да ми посочи правия път. Всичко това ми дойде наум и се разхлипах внезапно. Никога не се бях разчувствувала по толкова просташки начин. Хиршфогел можеше да почувствува угризение. Но когато повдигнах главата си, до мене стоеше Андерсен. Хиршфогел просто бе излязъл от стаята. Не от угризение, разбира се. После ми дойде наум, че той презира всички жени еднакво. Но по отношение на себе си бях права: никой не се

застъпваше за мен. Никой освен Андерсон... Той ме попита, знаете, дали трябвало да се искат обяснения от Хиршфогел. Гласът му трепереше от гняв. Знаех пълната му неспособност да се кара с когото и да било и се разсмях като луда. „Няма нужда, казах, Хиршфогел бе по-ясен отвсякога. Кажете му да не променя маниерите си.“ В този момент бях чиста, но удоволствията, сред които живеех, приличаха на локва мътна вода в пустиня. Пиех въпреки отвращението си. Сърцето ми беше пустиня. Всичко около мен беше пустиня. Целият свят ми се струваше пустиня...

Гласът ѝ млъкна в най-ниските си нотки. Той бе почти шепнешц. Той проникваше чрез неопределимото си качество на пламенност и мекота, за да остави след себе си тъжни паузи, сякаш бе глас на уморена душа, която почваше да се разкрива. Спуснатите ѝ клепки бяха неподвижни и под тях светеше ивица от тайнствената белота на очите ѝ. Черната коса образуваше тъмен ореол около нежното ѝ мургаво лице, което всеки миг се струваше на Бенц по-прекрасно.

– Исках да изчезна – продължи тя. – Бях слушала истории за момичета, които се отравят с веронал. Но нямах сили да прибягна към смъртта. Ако имаше някой, който можеше да ме спаси от всичко, що се случи по-нататък, това бе...

Бърз и тих шепот напрегна Бенцовия слух. Тя завърши с думите:

– Моят баща! ...

Движението, с което се изправи, бе настойчиво и Бенц я последва машинално. Тя се отправи към салона, в който разговаряха Хиршфогел и Андерсен. Димът на цигарите им се носеше между креслата и пълнеше стаята с познатото благоухание на хубав тютюн. Върху една от стените Бенц видя портрета на дебел, възрастен мъж в униформа и с орден. Той бе рисуван с маслени бои, с много големи подробности и позлатената му рамка бе украсена с красива резба. Андерсон и Хиршфогел млъкнаха изведнъж от вежливост или изненада.

Фройлайн Петрашева посочи портрета мълчаливо. След това отиде при отворения прозорец и се опря живописно върху рамото на брат си. Последният обаче развали внезапно позата ѝ, като се отправи към вратата. Подир малко отвън се чуха гласовете на ротмистър Петрашев и българския шофьор.

Фройлайн Петрашева погледна нетърпеливо навън.

– Един момент – каза тя, като извърна главата си към Бенц и Андерсон, – трябва да кажа две думи.

– Две думи! – измърмори Хиршфогел през зъби. – Обзалагам се, че са много повече. Тя ще иска да замине с него.

– За да види кронпринца ли? – попита Бенц.

Безпричинната язвителност на Хиршфогел към фройлайн Петрашева почваше да го дразни и Бенц зададе въпроса по-високо, отколкото искаше.

– Не – каза Хиршфогел сериозно, – но за да я видят с брат й до кронпринца. Тя е суетна, не допускате ли? – попита той насмешливо и после добави поучително: – Тя е като другите, само че по-изтънчена, помумна. Пазете се от такива жени, младежо! ... Казвам ви го, защото в този момент държа вашата страна.

След това приятелско, но полусериозно изявление той се изправи бързо. Трябвало да почине. И като мърмореше някакви проклетия срещу маларията си, той взе шепа цигари от кутията върху една масичка. Той вървеше по килима с крачки, които изглеждаха несигурни. Нито елегантната униформа, нито лачените ботуши, които бе сложил сега, можеха да скрият в телосложението му печата на старостта, жалката сломеност на грохнал и разнебитен от алкохола мъж. И все пак се долавяше, че това тяло е било някога стройно и силно, очите са гнетели от възторг и устните вместо злъчни остроумия са произнасяли любовни думи.

В това време фройлайн Петрашева свърши разговора през прозореца.

– Оставяте ли ни? – попита тя изненадана.

– С ваше позволение – каза киршфогел и се поклони леко.

Той излезе от стаята, оставяйки след себе си всеобщо облекчение.

Фройлайн Петрашева се изправи до прозореца.

Ярките лъчи на следобедното слънце, като разнесоха върху лицето й следите от лоши удоволствия, заназваха върху него оная пламенна нежност, която бе най-силното му очарование. След момент на кратко колебание Бенц стана от мястото си и отиде при нея. Тя посрещна приближаването му с приятелска усмивка, голято потвърди желанието и да продължи прекъснатия разговор.

– Той бе духът – замислено произнесе тя и погледна портрета на баща си. – Представях си го, както в приказката за добрия великан. Всяка вечер той влизаше в стаята ми и ме питаше какво съм вършила през деня. Получавах похвали и никога упреци. Цялото ми съществуване тогава бе оцветено с един особен страх – страха дали съм безукорна. Чела съм за калугерки, които се измъчват от въображаеми грехове. Аз самата чувствах нещо подобно. В деня, когато баща ми заминаваше в дивизията си, повикаха ме да слеза при него. Завтекох се развълнувана! Докато

тичах по стълбите, предчувствах нещо необикновено. Той ме чакаше в кабинета си. Един офицер сгъваше бързо някакви военни карти. Приближих се до бюрото, зад което седеше баща ми, и спрях. Исках да го целуна, но ме спря присъствието на непознатия офицер. Целувката бе неизменният обред при всеки разговор помежду ни. Като ме видя нерешителна, той стана сам и ме улови за раменете. Гласът му бе по-тих от обикновено. Той каза: „Аз съм на война.“ Думите не ми направиха никакво впечатление. Войната ми се струваше нещо живописно, в което хората умираха по необходимост, но без болка и кръв. „Мога ли да ви изпратя?“ – попитах забъркано. Той ме поведе и двамата излязохме в градината. Пред пътната врата чакаха други офицери. Един от тях имаше голяма черна брада и страшни очи. Мъчех се да го сравня с някакъв образ от книгите, но не успях. Всички отдадоха чест със сурова почителност и се метнаха на конете си. Денят беше дъждовен, валеше дребен мътен дъжд и когато шинелите им се загубиха в есенната мъгла, почувствах страх...

Тя хвърли бърз поглед към Андерсен. Последният кимна с глава зад облаците тютюнев дим, които заобикаляха лицето му. Той изглеждаше напълно съгласен и не прояви никакво учудване. Поклащането на глава само потвърди необикновената му осведоменост върху всичко, що засягаше живота на фройлайн Петрашева.

– Страх – повтори тя след кратка пауза, която изрази мигновеното ѝ колебание, преди да продължи, – сладостна и парлива мисъл да скъсам изведнъж с всекидневния аскетизъм на духа си. Някакво угризение ме направи необикновено прилежна първите седмици след заминаването му. Приемах българските си учители редовно и пишех дълги упражнения. Ако някога съм съзнавала моралната сила на спокойствието, това беше в тия безоблачни часове.

Тя замълча. Очите и следяха синкавите кълба дим, които Андерсен изпущаше капризно. След малко погледите им се срещнаха и Бенц осъзна мълчаливата неподвижност, с която двамата размениха мислите си. Веднага след това красивото оживление от лицето на фройлайн Петрашева изчезна. Преходът бе внезапен. Тя се отпусна в най-близкото кресло и запуши, като предостави напълно разговора на мъжете. Тя пушеше със спуснати клепки, погълната от мислите си или от удоволствието, като гълташе безразсъдно тютюневия дим и после го изпущаше с ленива гримаса, с уморено издува не на бузите си.

Бенц напусна къщата малко преди часа на следобедното дежурство в болницата. Смекченият блясък на слънцето, дълбокото и синьо небе

заедно с тишината, която насищаше въздуха, будеха в душата му неясен възторг. Фасадите на къщите бяха покрити с дълги низи изсъхнал тютюн, които излъчваха странно и приятно благоухание. Морави сенки и петна от кармин придаваха на хълмовете около града и целия пейзаж някаква прозрачна разводненост.

Бенц тръгна към болницата с чувство на неизвестност, зад която се криеше блаженство или печал.

Вечерта Бенц влезе в трапезарията на клуба малко потиснат от съмнението дали Андерсен и Хиршфогел държаха наистина за него, т.е. дали щяха да го потърсят сами. Но независимо от това съмнение Хиршфогеловата малария, заедно с парите, които им дължеше след снощния покер, даваха повод за едно посещение от негова страна.

Андерсен и Хиршфогел обаче бяха в трапезарията и самото им присъствие го накара да се зарадва. Бенц ги откри на същата ъглова маса, на която седа с тях миналата вечер. Андерсен му кимна с глава, докато Хиршфогел, по-жълт и по-слаб отвсякога, не се помръдна дори. Бенц отиде при тях. След бързата размяна на поздравите те го поканиха да седне на масата и продължиха разговора си, от който Бенц извлече представата за възможното отиване на фройлайн Петрашева в София. По-после разговорът взе общ характер, като остана обаче пак върху темата за фройлайн Петрашева. Те си говореха на „вие“ и се обръщаха изключително един към друг. Дълбоко поставените очи на Хиршфогел скитаха из залата без определен израз. Имаше нещо фатално в сърдитите нотки на гласа му, в святканията на очите му, в бързите движения на цялата му неспокойна и безпричинно раздражена личност.

– Вие знаете за пълната и неспособност да понася каквито и да било ограничения – каза Хиршфогел с внезапно повишен глас. – Тя е готова да изпълни всяко фантастично решение. Дори да лети – добави топ със стиснати зъби, като се обърна към Бенц. – Веднъж ми призна, че не знаела какво може да направи всеки следващ момент. Според думите й тя се излюпила в обществото изведнъж, напълно зряла, с най-ексцентрични наклонности и за безкрайно удивление на всички. Дори и на Райхерт, който познаваше основно жените...

– И който не бе напълно донжуан – вметна Андерсен. – Познавахте ли Райхерт? – попита той Хиршфогел и като че за миг забрави Бенцовото присъствие. Хиршфогел лениво поклати глава:

– Не. Аз съм много стар, за да дружа с летци. Но от онова, що съм чул за него... от простия факт на нашето пребиваване в тоя глупав град, хм...

Той прекъсна мисълта си с внезапно обяснение към Бенц:

– Един летец, който заради нея се амбицира да надмине Ешвеге.

– И плати с живота си за това – каза Андерсон с наведена глава.

Гласът му бе малко хриплив.

Очите на Хиршфогел направиха един налудничав кръг из залата, за да се спрат после върху Бенц, но само за миг.

– Аз не знам, при какви обстоятелства е станало това? – попита той.

Андерсоновият глас отново стана ясен:

– При най-фатални обстоятелства. В разгара на четвъртия въздушен бой картечницата му направила засечка. Той имал срещу себе си стар английски майстор. И паднал, разбира се. Апаратът му не се запалил. Българските санитарии го измъкнали от развалините. Той бил съвършено обезобразен, но все още давал признаци на живот. След два часа издъхнал.

– И всичко това? – попита Хиршфогел с явна преднамереност и съвсем слабо състрадание.

Андерсон бе също тъй преднамерен в отговора си:

– Не заради българските фелдфебели, мисля, които, щом видят неприятелски аероплани, вадят пистолети и стрелят гневно срещу тях. Разбирате, нали?

Хиршфогел кимна с глава, че разбира.

Бенц гледаше сътрапезниците си с широко отворени очи, докато войникът прислужник нареждаше приборите върху масата с тромави движения.

– Аз четох някои от писмата му – каза Андерсон, обръщайки се тоя път към Бенц. – В доста невъзможен стил. Но виждаше се ясно как образът на фройлайн Петрашева е летял с апарата му. По това време тя знаеше достатъчно за Ешвеге и за въздушните сражения.

– Тя трябва да е фатална – каза Бенц и сам почувствува гласа си развълнуван.

Кадифенозелените очи на Андерсон го погледнаха с продължителност, която му се стори изпитателна:

– Като Кармен! ... Съвсем не! Тя никога не ще ви накара да извършите нещо!

Хиршфогел немощно се облегна на стола си и запали цигара.

– Това е по-лошо, разбира се – каза той. – Инак Райхерт щеше да се убеди навреме, че е неспособен да извърши всичко, но вие не ще платите с живота си предполагам!... А? Вие, казвам! Хахаха!...

Той погледна Андерсон и като прекъсна изведнъж смеха си, посочи

го на Бенц с цигарата си.

– Този момък – каза Хиршфогел – я брани навсякъде.

– Това е красиво – произнесе Бенц на свой ред.

Но Хиршфогел извърна лицето си и не чу. Войникът с остриганата глава постави отпреде му чиния с кисело мляко, а пред Бенц и Андерсон – лютиви български ястия.

– Вие също не ще платите с живота си, ако тая вечер дойдете пак у фройлайн Петрашева – усмихнато се обърна Андерсон към Бенц. – Не се безпокойте, тя ни натовари да ви поканим.

Хиршфогел потвърди думите му с кимване на глава и стиснати устни. После се отказа с гримаса от млякото и запали нова цигара. Само гласът му запазваше бодрата си язвителност. Той каза:

– Тя ще прекара една скучна вечер, ако няма с кого да бъбре. Затова собствено настоя да идем. Не мярвам да се уплашите, ако дойде един роднина на баща й, едно докачливо старо човече... Ще се забавляваме заедно в такъв случай...

– Познавате ли баща й? – попита Бенц. Хиршфогел се прозина лениво:

– Чувал съм за него... Гениален стратег, заповядал атаки в японски стил.

– Аз не знам дали е бил гениален – пресече Андерсон, – но дивизията му нанесла светкавични удари срещу турците. Самият той олицетворявал върха на чудовищната издръжливост у българите. Към края на войната починал от преумора.

– И от подагра – добави Хиршфогел. – Но аз не знам защо пожелал да види дъщеря си, преди да умре.

Андерсен обясни:

– Предполагам да е долавял трагичната сила на смъртта при изтръгването на известно обещание. Дъщеря му била на четиринадесет години и, струва ми се, могла да осъзнае един съвет. Той искал да използва обстоятелствата на смъртта си, като свърже вълнението й с обещанието да остане безукорна. Досещате се за опасностите, на които е била изложена. Той пожелал да я види в полската болница, където лекарите броели последните му часове.

– Добре замислена стратегия – каза Хиршфогел с подигравателно учудване. Но нищо не можеше да изкорени Бенцовото убеждение, че това учудване бе престорено. – И планът щял да успее – продължи Хиршфогел, – ако смъртта не го изпреварила. Доколкото зная, фройлайн Петрашева направила пътуването до полската болница. И според

собствените ѝ думи то било съдбовно за нея. Не казвам – гибелно. Нито пък особено щастливо според мен. През това пътуване тя се запознала с фон Харсфелд. Паднала в ръцете му по-право! Хахаха!...

Лицето на Хиршфогел се набръчка от она смях, който му придаваше почти дяволски израз. Нервното смучене на цигарата издаде нетърпението му да говори още.

– Съгласен съм обаче – продължи той с неубедително безпристрастие и ядовит цинизъм, – че без него тя щеше да остане девственица за пет пари. Познавам братовчедките ѝ, които са безупречни и струват тъкмо толкова.

Андерсон се намръщи. Бързото движение, с което погледна часовника си, можеше да се изтъкува като мълчаливо роптание срещу Хиршфогеловите думи. Хиршфогел прие жеста му с проташко намигване към Бенц.

– Да вървим – каза Андерсон.

Той се изправи пръв и тръгна към изхода на залата. Хиршфогел и Бенц го последваха, лъкатушейки между масите. Бенц поздрави няколко познати български офицери със странното усещане за недействителност в съществуването им, като че истинският живот бе присъщ само на хората, които познаваше от снощи. Навън валеше дъжд и улицата бе пуста. Автомобилът на германското интендантство чакаше Бенц пред клуба. Тримата се настаниха мълчаливо в него. (И това мълчание като че бе несъзнавано; дори Хиршфогел навярно в този момент мислеше за фройлайн Петрашева.) Автомобилът потегли. Редки светлини се отразяваха в мътни локви дъждовна вода. Далечно и сподавено бумтеше някъде моторът на електрическата инсталация.

Бенц почувствува тръпки, които не се дължеха на студа и влагата.

Тримата слязоха от автомобила, загърнати в шинелите си. Познатата желязна, черно боядисана и лъсната от дъжда врата се изпречи веднага пред очите им. Андерсон избърза напред и я отвори, като вдигна високо електрическото си фенерче, чийто сноп лъчи проектира сенките им върху фасадата на отсрещната къща. Андерсон и Хиршфогел не позвъниха и във връзка с това Бенц научи, че слугинята е заминала за София, натоварена с някаква поръчка от фройлайн Петрашева.

Хиршфогел почна да се мъчи с ключалката, но Андерсон го отстригна с едно учтиво „позволете“ и веднага отвори. Личеше си, че я бе отварял много пъти. Трябвало да се повдигне вратата в момента на отключването. Андерсон и Хиршфогел се ориентираха веднага в тъмния вестибул. Андерсон отиде с фенерчето в една от стаите и донесе кутия с

карбид и ацетиленова лампа, която Хиршфогел разглоби, напълни и пригответи за запалване много сръчно. Докато стояха в полумрака, отгоре се чува стъпки и кристалният глас на фройлайн Петрашева произнесе на немски с вълнуваща простота:

– Благодаря ви, че дойдохте. Ей сега ще спя.

Чудните трептения на гласа ѝ замряха мигновено, без резонанс. Това бе втората особеност на къщата, Всички шумове умираха с причината, която ги произвеждаше, без отражение. Килимите унищожаваша всякакво ехо.

Хиршфогел запали карбидната лампа. Пламъкът освети една стена с книги (стаята, в която се намираха, бе работен кабинет с библиотека), няколко кресла и няколко стъквени шкафа, пълни със странни, потъмнели старовремски украшения от сребро, от бронз и от мед. Андерсон сложи кутията с карбида върху един рафт с книги. Хиршфогел взе ацетиленовата лампа и мина в трапезарията.

– Мисля, че тук е прекарвало по няколко месеца в годината цялото им семейство – каза Андерсон. – Тия мебели са от Франция.

Той се загледа през отворената врата в красивите, но с хлътнали седалища кресла на съседния салон.

– Ротмистър Петрашев ги опропастил – забеляза Хиршфогел, – гостите му се считали задължени да счупят нещо при всяко идване.

В това време от стълбите долетяха тичащи стъпки. Фройлайн Петрашева се показа на вратата в светла домашна рокля. Кадифените ѝ пантофки с ниски токове стягаха малките, обути в лъскава коприна крака. Деликатната ѝ фигура се оживяваше от бързи, леки, танцуващи движения. Тя изпрати към тримата най-любезна усмивка и святакия блясък на зъбите си. После протегна сърдечно малката си суха, гореща и нервна ръка.

Тя постави върху масата кутията с цигари, която бе донесла отгоре, и се отдели с Андерсон, говорейки му нещо тихо.

– Това не е тайна – обърна се тя към Бенц с чаровна усмивка, – а работа, с която не искам да ви отегчавам. Поручик Хиршфогел, обяснете му, че съм изтървано животно! ...

Тя се отдръпна с Андерсон.

Хиршфогел не прояви никакво желание да обяснява, а се задоволи да измърмори, че фройлайн Петрашева трябвало да замине за София.

– И ще замине ли? – попита Бенц тревожно. Хиршфогел го погледна иронично.

– Струва ми се... Ако я подгонят. Искам да кажа, някой от

роднините ѝ.

Той се залови много съсредоточено да изравни пламъка на ацетиленовата лампа. Бенц остана с наведена глава, загледан в кутията с цигари.

Фройлайн Петрашева завърши разговора си с Андерсон, като издаде възклицание, и се разсмя някак горчиво, равно, тихо, не продължително, но без гняв и без ирония. Тя погледна Бенц с остатъка от този смях. После с решителни стъпки се приближи до масата и седна срещу него. Хиршфогел остави лампата, напълно задоволен от пламъка ѝ.

– Понякога човек се страхува от себе си – замислено произнесе тя.

След това сграбчи една цигара и я стисна между устните си. Хиршфогел ѝ поднесе запалката си.

– Аз имам куп лоши навици – обърна се тя към Бенц. – Това е първият. Всички в къщи пушеха. Баща ми пушеше, майка ми пушеше, брат ми пушеше, гувернантката ми – германка – пушеше, цялата къща пушеше!... Виджте!

Тя разпери пожълтелите си пръсти.

– Непоносимо! – каза тя. – Брат ми има такива пръсти. Тютюнът вреден ли е, моля?

Тя не дочака отговора, а глътна дълбоко дима и го изкара на две тънки струи през разширените си ноздри, След това заяви с неочаквана отпадналост:

– Бих желала да се превърна в пепел! Като тази! Тя посочи върха на цигарата си.

– Как? – попита Хиршфогел с възможно най-слаба изненада.

– Спомням си една стара, набръчкана гъркия, която държеше златарски магазин в Цариград. Много известна. Говореше всякакви езици. На младини била забележителна красавица. Имала влиятелни любовници, Но после угаснала и мъжете я забравили. Веднъж отидох в магазина ѝ с прислужницата на майка ми. Исках да използвам камъните и златото на една демодирана гривна. Казах ѝ, че искам да се претопи. Тя разглежда гривната около половин час. Черните ѝ очи святкаха ужасно. След това ме попита дали не бих желала да я продам. Отговорих отрицателно. Тогава тя ми предложи други скъпоценности срещу гривната, на същата стойност и даже повече. Долових, че гривната имаше особена стойност за нея, и се помъчих да спекулирам. Казах ѝ, че ще се посъветвам с майка си. „Добре ще направите, каза тя, но тази гривна не струва повече от стойността си. Аз ви предлагам двойна цена. Това не би направил никой друг. Осведомете се и елате при мен. Имам един клиент, който търси тъкмо такава гривна.“ Гривната действително не струваше

повече и ние се върнахме в магазина ѝ. Тя ни посрещна с учтив поклон, с радостни гърчения на пергаментовото си лице. Никога не бях виждала по-щастливо лице от нейното. Тя грееше от радост. Буквално! ... И всичко това заради износната сделка! Навярно щеше да продаде гривната Десет пъти по-скъпо. Когато си спомням тая сцена, мисля за миналото ѝ. Тя е била богата, красива, обичана, могъща. А от всичко това бе останала само жалката ѝ способност да търгува. Да, но тя бе щастлива! ... Може би повече, отколкото на младини, когато е била измъчвана от любов, от ревност или от честолубие. Тя бе пепел! ... Разбира се, тогава не мислех нищо подобно. Гласът ѝ млъкна тайнствено.

– Вие не бихте могли да търгувате с гривни – каза Андерсен.

– Но бих могла да се намирам в състоянието на тая забравена гъркия. О, без да бъда алчна. Защото...

– Да умрете ли? – попита Бенц развълнувано. Тя го погледна учудено:

– Не! Аз се страхувам от смъртта... Аз съм виждала смъртта. Точно тъй, както вие в болницата. Аз помня смъртта на майка си. Но пред очите ми е един полски лазарет през турската война. Баща ми лежеше върху походното легло, завит в одеяло, ужасно подпухнал, ужасно неподвижен. Извиках „папа“, но той не отговори. Всъщност знаех преди това, че е умрял. Някакъв лекар с бяла престилка ме гледаше състрадателно. Стените на палатката се люлееха от слаб вятър. Тия неща са врязани в паметта ми. Бях на четиринадесет години тогава. Съзнавах всичко. Поисках да се приближа, но лекарят ми забрани. Не плаках... Не можех да плача. Ужасът ме бе парализирал.

Тя втрени погледа си в бронзовата пепелница с дълбока въздишка. Тютюневият дим (цигарите бяха великолепни и всички пушеха жадно) смекчаваше очертанията на лицето ѝ, макар светлината на ацетиленовата лампа да бе твърде силна. И това лице бе прекрасно с гордия и тъжен израз на очите си. Тя прекъсна мълчанието с бързо ставане:

– Един момент! ... Ще донеса малко вино.

Личността ѝ придаваше фантастичен характер на цялата обстановка. След излизането ѝ Бенц дойде на себе си, но не напълно.

– Тя е видяла всичко това? – произнесе Хиршфогел с неизкоренимо преднамерения си тон.

– Много повече – каза Андерсен с полузатворени очи и отпусната назад глава. – Тя е видяла гари, осеяни с трупове на умрели от холера турски войници. Върху шапките им имало ленти с надпис: „София или смърт!“

Тя знаела да чете турски. Тя била притъпена вече и гледала с механично разтворени очи... Но това не било всичко. Брат ѝ внезапно заболял. Не знам от какво. Лекарите помислили – холера, но не било холера. Положението ѝ станало безизходно. Нямамо с кого да се върне в София. Някаква американска санитарна мисия я взела под свое покровителство за двадесет и четири часа. В това време на сцената се появил Андерсен млъкна изведнъж, защото от коридора се чува стъпките ѝ. Но до ушите на Бенц стигна неясно промърмореното от Хиршфогел:

– Клаудиус фон Харсфелд!...

Тя влезе, носейки бутилка вино и четири кристални чаши, които постави на масата и веднага напълни. Докато правеше това, Бенц видя чудесните ѝ мургави ръце с розови нокти. Всяка подробност у нея носеше отпечатък на изтънчено съвършенство. Гласът ѝ бе омайващ. Човек не можеше да си представи по-сладък, по-напевен, по-кристален глас от нейния, който да вълнува и прониква, да завладява с по-голяма сила чрез тръпките на неуловима тъга, лъхаци от всяка дума. Човек неволно искаше да ѝ посвети живота си, да ѝ се обрече до смърт, да се пожертвува за нея.

Тя почна да говори за минарета, за градини с кипариси, за живописни просяци, за тесни, криви улички с глухи стени, в които царувала загадъчна и сънлива тишина, всред която човек очаквал да стане герой на някое събитие, заговор или интрига, както в романите. Тя разказваше с поразителна живост. Образите на речта ѝ като че се материализираха в пространството. Въображението на Бенц я рисуваше във възрастта на границата между юношеството и осъзнатата женственост, съзерцаваща неподвижно далечните очертания на дворци, на минарета и къщи, чезнещи във виолетовата мъгла на залязващо слънце. Късният час, леката възбуда от виното, святкането на цигарата ѝ, носталгията, с която говореше, придаваха неизразим чар на съществуването ѝ. И колкото повече я гледаше и слушаше, колкото повече се разкриваше миналото ѝ, средата ѝ, печалните обстоятелства в живота ѝ, толкова по-силно ставаше убеждението на Бенц, че отсега нататък той почва да живее само за нея.

Едно неочаквано извънпяване го върна към действителността.

Тя погледна към коридора с тревожно нетърпение. Андерсен смачка цигарата си, а Хиршфогел, който стоеше най-близо до вратата, стана и отиде да види кой е. Бенц изпита неприятното усещане на човек, комуто прекъсват илюзията.

Най-напред се чу шумно влизане, после запъхтяно дишане, след това откачане на шашка и най-последно събличане на мушамата. През

отворената врата Бенц видя дългата фигура на Хиршфогел, която се изпълнява като струна пред все още невидимата личност на непознатия.

Лицето на фройлайн Петрашева прие мигновено израз на примирена досада. Удивителен бе контрастът с-предишния чар на движението му, когато всяка усмивка откриваше бялото святкане на зъбите ѝ.

– Настояникът ми – каза тя, като че искаше да се извини. – Ще позволите да го приема тук.

На вратата се показва дребно, пъргаво старче в генералска униформа. Очите му се спряха с недоумение, а после с подозрение върху Бенц. Веднага след това погледна фройлайн Петрашева. В това време Бенц си спомни за военната йерархия и се изправи отсечено. Андерсон последва примера му, а Хиршфогел, изпълнил задължението си в коридора, наблюдаваше церемонията с иронична почтителност. Непознатият им позволи да седнат с обидно махване на ръка, което трябваше да подчертае огромното превъзходство на българския генерал пред германските поручици.

– Добър вечер! Изненадах ли ви? Заклевам се, Helene, не ще те издам!...

След това обещание той се приближи до нея и най-нахално я улови за раменете. Тя го погледна с търпеливо безразличие, което никак не изстуди горещината, с която дланите му се плъзнаха по голите ѝ ръце, за да стиснат китките ѝ.

– Забавлявате ли се? Няма ли да ви преча? Не? ... Ще остана при вас тогава! Ах, Helene, колко приличаш на клетата си майка: блестяща и миловидна едновременно! ...

Гласът му стана трагичен, но само за миг. След това обясни надълго и нашироко посещението си. Той идел от Главната квартира. Отивал да прекара мъничката си отпуска в София. Отивал да успокои роднините. Отивал само за това. Той знаел всичко. Но той вярвал, че неговата Елена все пак щяла да вземе благоразумно решение. О, не се съмнявал в това! ...

Очите му се спряха върху фройлайн Петрашева с израз на тъпа упоритост. Тя направи ням, отрицателен знак с глава. В лицето ѝ имаше нещо твърдо, блестящо, неизразимо красиво, сякаш бе статуя от мрамор с диамантени очи, замръзнала в строга неподвижност.

Андерсен и Хиршфогел пушеха като автомати. Бенц не можеше да усвои държането им. Липсваше му съвършенството на светски човек. Липсваше му способността да задуши вълнението, което създаваше в него личността на тази жена. Той можеше да се владее без съмнение. Но

той не можеше да се откъсне от съзерцанието си тъй бързо, както Хирш-фогел и Андерсон. Новодошлият продължаваше да говори. Най-напред той заяви, че е отчаян. Той очаквал положителен отговор. Той очаквал да завари Елена жизнерадостна и пълна с проекти, а вместо това...

Очите му се втреничиха в Бенц с ужасна подозрителност.

– Не бива да я задържате – обърна се той към тримата. – Тя има светски задължения, на които средата ѝ твърде много държи. И лични също тъй, нали! . . . , Инак с едно загатване на Шолц ще ви пръсна по трите фронта, Хахаха! ... Разбира се, няма да го направя никога. Шегувам се! ...

– Ние не зависим от Шолц – заяви Бенц дръзко.

– – Тъй ли? Не бъдете много сигурен, Kamerad...

И той потупа Бенц по рамото свойски. Но нито това, нито снизходителният тон на думите му го направиха по-малко неприятен.

– Честна дума, Helene, не искам да развалям малките ти флиртове. Този момък е навярно последният новобранец от гвардията ти...

– Вечеряхте ли? – прекъсна го тя.

Не, не бил вечерял. Дори бил гладен като вълк. Няколко чашки с полковник Ладенбург при поправката на автомобила в аеродрома засилили много апетита му.

Фройлайн Петрашева излезе и след малко донесе върху една табла студено месо, грозде и бутилка вино.

Генерал Д. (Бенц научи името му по-късно) почна Да яде наистина с вълчи апетит. Виното като че развърза езика му по отношение на работите в Главната квартира, където изглеждаше да играе известна роля. Той употребяваше изрази като „посъветвах главнокомандующия“, „обърнах внимание на главнокомандующия“, „изтъкнах пред главнокомандующия“. Но след една пауза той се върна отново на предишната тема, обръщайки се тоя път към Андерсон на френски:

– Трябва да я убедите вие, mon cher. Научих, че сте ѝ довереник.

Той почна да гледа ту фройлайн Петрашева, ту Андерсон с широко разтворените си, кръгли, изпъкнали очи, дъвчейки бавно. Най-после непоносимият му поглед се спря върху фройлайн Петрашева:

– Никой не би имал нищо против... А после към Андерсон:

– Ако я убедите да вземе благоразумното решение... Чуваш ли, Helene? Благоразумното решение, от което зависи щастието ти и щастието на тия, които те обичат...

Последните думи той произнесе с особена тържественост, слагайки украсената си с пръстени ръка върху косата на Елена.

– Аз реших – каза тя, без да излиза от неподвижността си.

Гласът ѝ бе пълен със значение. За първи път Бенц се запозна с чудната особеност на този глас да бъде кристално ясен не само във физическо качество на тембъра си, но и в чувствата, които изразяваше. Нищо не би могло да предаде решението ѝ да не отива в София по-добре от равното, твърдото, спокойното произнасяне на тия думи. Те като че подействаха на настойника ѝ, който изпадна в привидна скръб, но всъщност съобразяваше нещо, защото кръглите му очи се въртяха във всички направления.

– Сбогом! ... – каза той най-сетне и улови почтената си брадичка с ръка. – След няколко часа съм в София. Сбогом, господа! ...

Той се изправи за голямо облекчение на всички. Три чифта ботуши удариха токовете си, но никой не му пожела добър път. Фройлайн Петрашева излезе да го изпрати.

– Един от доброжелателите ѝ – каза Андерсон. – Тя има много, но този урежда работите с нотариуса. Мисля, че е почтен, като изключим бащинската му нежност...

Влизането на фройлайн Петрашева го смълча. Лицето ѝ запазваше все още част от предишната си неподвижност.

– Как ви се струва? – попита тя със слаба усмивка.

– Великолепен генерал – непочтително заяви Хиршфогел.

– Обаче той ме накара да осъзная народността си... Знаете, той дойде при мен няколко дни след смъртта на баща ми и ми говори за подвига му... Аз разбирах много слабо български тогава. Говореше ми на френски. Но почувствувах гордост, че папа е българин. Това бе странно усещане. Дотогава не съзнавах добре народността си, макар френските ми братовчеди да ме наричаха „la bulgare“ винаги, когато имаха да ме упрекнат за нещо.

Тя се замисли. Бенц откри, че паузите бяха навик у нея. Тя говореше бързо, живо и после изведнъж млъкваше, като че убита от някаква мисъл.

– Вие говорехте за гробницата на султаните, фройлайн – напомни Бенц учтиво.

Тя го погледна със слаба усмивка и малко учудено:

– Бях се забравила! ... Но аз повтарям пред тях едни и същи неща, знаете...

Тя посочи Андерсон и Хиршфогел.

– И винаги с чудесен усет към романтичното! – възторжено заяви Андерсон.

Тя му отправи черния блясък на очите си, полуусмихната и като че признателна за съществуването му.

– Романтичното... Но то е у вас! И после към Бенц:

– Уверявам ви, този човек е поет. Влага романтика Дори в моя живот. Хора като него одухотворяват всичко. Добър приятел за едно момиче с живот като моя...

VI

Андерсон и Хиршфогел се хранеха във военния клуб на същата ъглова, отдалечена и загулена от погледите маса, на която завариха Бенц първата вечер. Бенц се хранеше с тях. Онова, което го смушаваше и го караше да се чувства като обект на някакъв заговор, бе неизменната им вежливост. Те го посрещаха с доволните си погледи, с любезните си усмивки (дори Хиршфогел се усмихваше понякога), със сърдечното си ръкуване, с тънкото изящество на салонни хора. Но сред всичко това Бенц изпитваше поразителното усещане за някаква преднамереност. Те имаха странния вид на хора, откъснати от всепоглъщания интерес на войната и съсредоточени в някакво неопределено, губещо се в постъпките на фройлайн Петрашева събитие. Бенц се оставяше да бъде воден от това усещане със спокойна самоувереност в силите си.

Те не четяха бюлетините на Главната квартира. Те дори не се развълнуваха, когато една вечер Бенц им съобщи телеграфната вест за падането на Ешвеге. Хиршфогел обаче забеляза, че фройлайн Петрашева го е виждала, и като че той факт имаше за тях по-голямо значение от загиването му.

– Познавала ли се е с Ешвеге? – попита Бенц.

– Не – каза Андерсен. – Тя го е виждала само отдалеч. Някой ѝ го посочил. На един парад, струва ми се... Тънкият рус и нежен Ешвеге нямал нищо героично във външността си. Дори гърдите му били без орденни. Това било всичко. Никому неизвестният Райхерт я поразил много повече.

Андерсоновият поглед срещна този на Хиршфогел и Бенц долови по-ясно от всеки друг път тайнствения им съюз. Хиршфогел веднага прие вид на по-малко осведомен и каза със съжаление:

– Не съм го виждал.

– Тя открила у Райхерт тъкмо обратното на онова, което виждала всеки ден около себе си.

– И тя го е обичала? – попита Бенц със странно предусещане.

Андерсен не се изненада, но очите му се спряха изпитателно върху Бенц. Лицето на последния изрази много ловко спокоен интерес. Неусетно Бенц усвояваше съвършенството, с което сътрапезниците му изразяваха или прикриваха чувствата си.

– Не зная – каза Андерсен. – Райхерт изглеждаше груб, безогледен

и жесток, но всъщност беше чувствителен и безволен. Жените го обичаха, защото ги скандализираше. Той я бе зашеметил, по-скоро... Състоянието, в което изпаднала, било... Аз ще си послужи с нейния израз; тя употреби думата „gut“ и се нарече животно. Трябва да знаете, че една година преди това живееше като калугерка. Аз не преувеличавам. Между посещенията у някакви роднини и вечерната разходка с гувернантката си, Клаудиус, брат ѝ и аз бяхме единствените мъже, които виждаше.

– Тя била на шестнадесет години тогава – поясни Хиршфогел с бързо святване на очите си.

– И със сини кръгове под очите. Тя беше анемична, тиха и неаклиматирана. Приличаше на ефирно създание и когато подаваше ръката си за сбогом, човек се съмняваше дали ще почувствува докосването ѝ.

– Кой се съмняваше? – попита Хиршфогел и като че за миг излезе от своята условност.

– Аз – каза Андерсон, – но понякога и Клаудиус, който пълнеше клетия ѝ мозък с теориите си за аристокрацията. Защото тя разбираше и може би преценяваше. И все пак аз не мога да си представя човек по-измамен в илюзиите си от Клаудиус...

– Тя му отмъстила! – каза Хиршфогел.

– Несъзнателно. Можете да си представите впечатлението, което произвел върху нея мрачният и свиреп Райхерт. Тя била влязла вече в обществото, но нямала никаква представа за хората, които могла да срещне. Това се случило на някакъв благотворителен бал. От многобройните летци, които присъствували на бала, Райхерт бил най-неизвестният. Но една приятелка все пак ѝ го посочила. Фройлайн Петрашева благоволила да го погледне – няма да кажа презрително. Макар да разговарял с една млада, красива и високопоставена дама, Райхерт нямал вид на поласкана суетност. Той дори изглеждал малко нещо отегчен. Фройлайн Петрашева продължила да продава усърдно рози от кошничката си. След малко тя го видяла да разговаря с Клаудиус и отишла при тях. Клаудиус ги запознал. Той не могъл да не ги запознае въпреки лошите си предчувствия. Райхерт попитал дали розите, които продавала, имали свойството да пазят летците от падане. Клаудиус се усъмнил в това благотворно качество, защото продавачката била наполовина съюзница, наполовина враг. Райхерт обаче взел лява поза, като казал, че ще провери това след два дни на фронта. Те си разменили по един учуден поглед. Бие на очи че Райхерт не се втурнал веднага да я ухажда. От една седмица портретът му стоеше в колоните на вестниците. Аз знам всичко. Той бил награден с орден. Отдолу следвало описанието на

въздушния бой, в който се проявил. От този ден собствено аз бях очевиден на събитията, които се развиха по-нататък. Райхерт прекарваше отпуските си в София. Струва ми се, че от всичките му приключения това трябва да е било най-възвишеното. Аз не претендирам за някаква особена осведоменост, но знам положително, че е искал да се ожени за фройлайн Петрашева. Той произхождаше от старо и благородно семейство. Клаудиус говореше за него с почит. Но Райхерт беше ужасен картоиграрч. Само покерът и алкохолът го спасяваха от кошмарния призрак на аероплан в пламъци. Аз наистина не мога да си представя по-страшна смърт от тая. Една вечер излязох с него от Петрашеви. Той беше пил, но не много. Преди да се разделим, попитах го защо е пожелал да стане летец. „От суетност“ – каза той горчиво. – „Една вечер видях в Карлсруе френетичните овации, които тълпата правеше на Рихтхофен. Реших да стана като Рихтхофен.“ Като Рихтхофен! Не знам дали всъщност сега не предпочиташе да се търкаля в окопите. Но летците получават големи заплати, а жените ги заобикалят с ореол на величие. Суеверието му го правеше мрачен, а бедността – горделив. Той се държал надменно с всички и обиждал българските летци по най-груб начин. Но всички са еднородни, че е дал доказателства за храброст. От гордост и с големи усилия впрочем. Аз ви казах, че съм чел писмата му до фройлайн Петрашева. В тях прозира ужасът, който изпитвал при всяко излитане срещу неприятеля, ужасът от първите изстрели на картечницата. После изпадал в някакво полусъзнание и се превръщал в хладнокръвен и жесток убиец. Той унищожавал противниците си немилостиво дори когато е могъл да пощади живота им. След свалянето на осмия неприятелски аероплан той станал страшилище за сектора. Апаратът му стоял готов да полети при първия телефонен знак. Най-после англичаните се видели принудени да извикат за него капитан Грийн. И сполучили. Колкото за любовта му, тя продължаваше да бъде фатална за него. През време на отпуските си, които прекарваше в София, той се показваше с фройлайн Петрашева навсякъде, по всички модни места и при всички възможни обстоятелства. Райхерт беше само три години по-стар от нея. Но аз не мисля, че онова, що фройлайн Петрашева изпитваше към него, е било само физическо влечение въпреки уверенията й...

– Тя никога не лъже – замислено каза Хиршфогел и за първи път гласът му прозвуча без язвителност. – Ако тя е чувствувала нещо повече, щеше да се омъжи за него.

– Той наистина искаше това, но получи отказ и замина за фронта. Една богата жена можеше да го спаси от униженията на безпаричието.

Животът му станал още по-разнебитен. Комарджийските дългове растели непрекъснато. Борбата между страха и желанието да се прояви, завистта, вечното превъзходство на Ешвеге разстроили нервите му съвършено. В писмата си до фройлайн Петрашева всред поток от любовни думи и проклетия той я наричаше сладък убиец. По това време английските летци го предизвиквали отчаяно. Той почнал да проявява признаци на страх и колебание. Няколко пъти изоставял срамно двуместниците, които трябвало да охранява. Най-после, изтерзан и унизен, се хвърлил безразсъдно с повредена картечница срещу капитан Грийн. Няколко дни преди това не е бил на себе си. Разговарях с механиците от аеродрума, които ми потвърдиха същото. Любовта е един вид лудост! ...

– Но не и за нея – бързо каза Хиршфогел. Андерсен глътна последната хапка от десерта си с поглед, устремен в Бенц:

– Положителен съм, че приключението остави у нея угризение.

– И вие вярвате в това? – почти извика Хиршфогел .

Андерсен остана извънредно спокоен.

– Вие не вярвате ли? – попита той.

– Нито за миг – твърдо каза Хиршфогел. Бенц забеляза върху лицето на Хиршфогел първите тръпки на приближаващата треска.

VII

Следващите дни бяха тихи, слънчеви и удивително топли. Есента умираше всред тръпки на сладостна тъга с разбити надежди за мир. Морното спокойствие на въздуха се нарушаваше от далечното тракане на учебни картечници или случайното избръмчаване на аероплани, прелитащи над града като ангели на разрушението, окъпани в блясък и синевина. От казармата долитаха звукове на хармоники и тъжни селски песни, в които трептеше страстен копнеж към далечни, оставени села, към очакващи жени и обречени девойки. Думите им отекваха прости и трогателни. А над всичко висеше тъмносиният балдахин на небето, усмихнат и безоблачен, като че под него нямаше ни смърт, ни глад, ни отчаяние.

Тъжната прелест на тая българска есен насищаше душата на Бенц с остро, сладостно и някак жестоко вълнение. Образът на Елена му се разкриваше всред ясното усещане, че тя е преситена, уморена и може би разочарована от живота си. О, да!... Защото тя искаше да се превърне в пепел всред всичките видове блясък и ласкателства, които я заобикаляха. Той усвои навика да прекарва късата си следобедна почивка у Петрашеви. През тия празни, бърбиви и отпуснати часове Бенц свикна да я вижда във всички форми на нейното многообразие – възбудена, безразлична, сериозна или лудешки безгрижна. Бързината, с която идваха във все по-близък контакт помежду си, бе удивителна. Бенц се отдаваше на тая нарастваща близост със смътна неувереност в щастието си, с една напрегнатост, която бе мъчителна и все пак сладостна, за да бъде предпочетена пред загубения мир на миналото. Но дори самата безнадеждност можеше ли да прибави или отнеме нещо от любовта му?

Един златист октомврийски следобед Бенц излезе от болницата и по тесните безлюдни улички, напоени с дъх на съхнещ тютюн, тръгна към Петрашеви. Тишината в тази, тъй да се каже, аристократична част на града бе удивителна. Човек чуваше само притъпения звук на стъпките си и шумоленето на тютюневите низи, окачени по фасадите на къщите. Това шумолене бе странно и не приличаше на триенето, което издават листата на дърветата, раздвижени от вятъра. В него имаше нещо хрипящо и тъжно.

Бенц вървеше с бавни, отмерени стъпки, но тази външна уравновесеност, като пречеше на възбудата му да намери отдушник в по-бързи

движения, само усилваше вълнението му. Той стигна железната, черно боядисана врата и улови дръжката, готов да чуе раздиращия шум на резетата ѝ. Те изскърцаха толкова силно, колкото очакваше, дори по-прозрително. Лицето на къщата и безвкусното архитектурно украшение над главния вход – барелеф от кръстосани саби, пушки и знамена – се изпречиха пред очите му с внезапна яркост, осветени от червените лъчи на ниското слънце.

Отвори му едрата и пълна левантинска слугиня. Мургавото ѝ лице не се съживи от никакво учудване, когато видя Бенц. Тя само посочи градината и произнесе на френски:

– Mademoiselle est la-bas!

Фройлайн Петрашева и Хиршфогел наистина седяха в градината върху дълги, платнени столове, с неизбежната цигарена кутия до тях, захвърлена на тревата.

– Как! ... Вие ли сте! – извика тя и радостно скочи да посрещне Бенц.

Тя бе в лека кремава рокля – рокля за тенис или разходка в полето. Устремът ѝ заля сетивата му с вълна от цъфтяща красота и благоухание на ориганов парфюм. Лицето ѝ, свършено в юношеската чистота на линиите си, запазваше познатия твърд, диамантов блясък. Бенц я сравни с великолепна бяла роза. Той направи сравнението в мисълта си, възторжено, всред чудесното усещане от докосването на ръката ѝ, която му подаде, и седна срещу нея доста учуден от липсата на Андерсон. Хиршфогел побърза да обясни: Андерсон заминал за София. И някак неопределено той добави, че било предстоящо и неговото заминаване.

– А вие? – попита Бенц фройлайн Петрашева. – Вие какво ще правите?

– Ще остана тук – каза тя.

Черните ѝ очи го погледнаха изпитателно. Тя долови недоумението му и заяви полусериозно:

– Ей тъй! Ще остана тук. Аз съм болна, не виждате ЛИ?

– Медицината ще ви спаси – намеси се Хиршфогел.

Погледът му, отправен към фройлайн Петрашева, бе настойчив и подигравателен. По заядливи тон на гласа му Бенц заключи, че преди да дойде, двамата са се карали.

Можете ли да ме спасите? – обърна се тя към него?

– Какво общо имам аз? – попита Бенц неразбиращ.

Пореден ужас. – произнесе тя с мрачна определеност. – То е по-скоро лъжлив срам, непобедимо малодушие или самата съдба. Зависи от

преценката. Но аз не знам дали и вие не преценявате като него!

Тя посочи Хиршфогел. Последният изглеждаше напълно отдалечен в мислите си. Отговорът му обаче издаде вниманието, с което слушаше фройлайн Петрашева.

– Вие ще го накарате да избяга – каза той ниско и се разсмя.

– Да – каза тя и в гласа ѝ трепна съжаление. После се обърна към Бенц: – Това трябваше да стане отдавна. Наистина не ви ли обзема понякога желанието да се махнете от мен, от този, от всичко, което чувате наоколо?

– „Този“ няма никаква вина, струва ми се – забеляза Хиршфогел, сочейки с пръст към себе си.

– Никаква – съгласи се тя с колебание. – Но защо бяхте толкова зъл преди малко? Вие презирате жените, поручик Хиршфогел, но всъщност не презирате ли само мене?

– Всички жени са еднакви – каза Хиршфогел неопределено.

– Еднакви? ... О, никого не съм измамил, струва ми се.

Хиршфогел изпусна дима от цигарата си, без да го глътне, и лицето му се сгърчи. Фройлайн Петрашева го бе ударила жестоко по болното място.

– Не мамите ли понякога себе си? – попита той дрезгаво.

– Може би – произнесе тя. – Но в такъв случай последствията падат върху мен.

– Това е недостатъчно да ви оправдае – каза Хиршфогел поучително.

После се изправи внезапно и като се извини с превъзходна вежливост, повлече оръфания си шинел към стълбите на главния вход.

Фройлайн Петрашева проследи мълчаливо високата му фигура. Тя изглеждаше уморена и сякаш разбита, както винаги след всеки разговор с него.

– Този човек е морален самоубиец – произнесе тя всред мълчанието, в което ги остави Хиршфогел. – Можех да му простя, ако това, което го караше да тича след мен, бе някаква страст. Нищо подобно! ... Той върви по петите ми като призрак, за да се киска зловещо. Познавате смеха му... но аз не съм развалина като него. Не! ...

– У него има лоша и разрушителна гордост – каза Бенц снизходително.

– И само това! – извика тя. Гласът ѝ се повиши ожесточено. – Но не за да удави някакво възвишено или долно чувство. Гордостта е човешко качество, обаче, струва ми се, Хиршфогел е само сянка на човек.

Неговата чудовищна надменност ме дразнеше постоянно. Почнах да губя самообладание. Струваше ми се, че бих дала всичко да го видя унижен или безпомощен пред коя да е жена. Една вечер изпитах желание да почна лоша игра и му направих същинско любовно признание. Боже мой, това беше безразсъдно и все пак го направих! ... Но той не повярва, не пожела да повярва или просто повярва, отблъсквайки признанието ми. Мисля, че последното бе най-вярно. В очите му светеше ужасно злорадство. Той каза: „Знам, че сте проникателна, и не мога да разбера защо рискувахте тъй глупаво гордостта си!“ „Вие сте по-проникателен! ... – извиках обезумяла и като го улових за раменете, почнах да крещя: – Аз се преструвах, разбирате ли, аз се преструвах!“ Той се освободи от ръцете ми и каза спокойно: „Това няма никакво значение.“ Погледът му излъчваше убийствено доволство. В гнева си бях скъсала пагона му и веднага ми дойде на ум, че моят гняв доказваше всъщност тъкмо обратното на онова, що крещях. Строполих се изнемощяла върху един стол. Той има достатъчно човештина да ми налее чаша вермут и да я поднесе към устните ми с презрителна вежливост и с думите: „благоволете да не правите сцени!“ „Лъжех – казах отчаяно още веднъж. – Но това е все едно“. „Да, все едно“ – повтори той почти нежно, задето му бях дала възможност да злорадствува над унижението ми. „Поканих само вас тази вечер – продължих, обхваната от отчаяната решителност, с която изведнъж бях решила да действам докрай. – Не ще ли се възползвате? Всички жени са еднакви за вас.“ „О, да! ... – съгласи се той любезно. – Но все пак съществува въпрос на вкус.“ Той се усмихваше с вежливо безразличие, умъртвявайки ме напълно с погледа си. В този миг почувствувах, че той вярваше в признанието ми. Почувствувах неизразимо презрение към себе си. Почнах да треперя. Исках да кажа нещо жестоко, нещо, което да се забие в раната на миналото му, но не намирах думи. Помолих го със знак да си върви. После изпаднах в нервна криза, която продължи през цялата нощ. Исках да го убия, представяте ли си?... Но като нямах възможност да направя това, въобразявах си го в болницата разкъсан, обезобразен и увит в кървави бинтове. Виждала съм такива ранени. И все пак изпитвах някакво затаено възхищение от него. Съзнавах, че ако изчезнеше от средата ми, ще съжалявам за неподобния му характер. Разправяли са ми, че съм била съблазнителна! Чували ли сте по-голяма глупост от тая!

Тя се разсмя. Смехът ѝ бе остър и висок. Тя се наведе изведнъж, за да вземе цигара от кутията върху тревата, като хвърли зъл поглед към направлението, в което се отдалечи Хиршфогел. После запали цигарата

си от Бенцовата. Докато тя правеше това, Бенц се съвзе от вцепенението, в което бе изпаднал, докато я слушаше.

– Хиршфогел ме бе замаял с постъпката си – продължи тя с равен глас и преходът в него на предишния ѝ тон бе удивителен. – Но това не бе любов!... Не! Трябва да повярвате. Може би се учудвате, че ви разказвам тия неща. Във всичко, което ви говоря, в целия епизод на нашето запознаване въобще има нещо тъмно, нали?

Бенц каза твърдо, че без съмнение това е отчасти така. Той се съвзел с огромно усилие, с усещането, че състоянието, в което се намираще, бе някак унижително и безпомощно. Последните и уморени от деня лъчи на слънцето заливаха лицето на фройлайн Петрашева с оранжева светлина, придавайки му нещо ярко и проникващо.

– Нали! – повтори тя, сякаш учудена от внезапно високия тон, с който Бенц отговори. – Човек би казал, че се измъчвам от угризения и правя всичко възможно да се отърва от тях. Всъщност това е самата истина. Но не бива да мислите, че аз съм нещо съвсем лошо. Хиршфогел винаги сгъстява боите...

– Хиршфогел! ... – произнесе Бенц учудено.

Той искаше да попита защо фройлайн Петрашева свързва името на Хиршфогел с всичко лошо, що можеше да чуе за нея.

– Да, Хиршфогел... – каза тя бързо. – Преди да дойдете той ми призна, че му ставало жално, когато виждал как безсъвместно съм използвала добрината ви. Нашият заговор плаши ли ви?

Нейният поглед, пронизващ и черен, се спря изпитателно върху Бенц и като изпълни сърцето му със сладък копнеж, го накара да забрави всичко, що бе разказала преди малко за играта си с Хиршфогел. Фатална сила : – мигновената съблазън, която винаги ни примирява с миналото на жените, които обичаме.

– Бихте се учудили, ако знаехте колко малко мисля за него – произнесе Бенц развълнувано, – искам да кажа, за неизвестността по отношение на себе си. Не мога да забравя наистина първата вечер, когато ви видях. Тъмнината, мрачното лице на Хиршфогел, ужасната му противоположност с Андерсен и всичко, що чух за вас. Вие имахте вид на съзаклятници.

– И вие бяхте жертвата. Но за какво мислехте?

– Защо ме питате? – възропта Бенц неохотно. – Не е ли достатъчно да знаете, че бях забравил себе си?

– Не! – извика тя разпалено.

– Добре, ще ви кажа – произнесе Бенц със затаен дъх... – Мислех за

вас. Цялата вечер и много дни след това.

Стори му се, че думите му не й направиха никакво впечатление. Фройлайн Петрашева ги посрещна с безстрастна усмивка. Но те не отскочиха, тъй да се каже, за да паднат отново върху Бенц с тежестта на съжалението, че ги е произнесъл. Мълчанието й накара сърцето му да забие с луда сила.

– Наистина! ... – каза тя след малко.

Паузата, която настъпи, се стори на Бенц цяла вечност. Лицето й, извърнато към него, запазваше оная чаровна усмивка, която му придаваше нещо безсмъртно, красиво и гибелно, като идеално понятие за женственост, което се отделяше от личността й и наподобяваше лицата на жени в тъжни повести за любов и смърт – жени, които се раждат, за да бъдат обожавани, ревнувани и убивани.

– И вие идвахте заради мен! – каза тя внезапно с игрив и много ясен глас. – Защото аз исках това! Защото ме обичахте, нали! ...

Бенц кимна с глава мълчаливо, като хипнотизиран, обзет от някакво мрачно опиянение от начина, по който тя изтръгна признанието му.

– Това има ли някакво значение за вас? – попита той най-после.

– Да, голямо – каза тя. – Знаете, че съм сгодена.

– Зная – повтори Бенц по-високо, отколкото искаше. – Но няма нужда да се измъчвате от угризения. Състраданието ви е трогателно, макар да бе по-разумно, ако не го проявявахте.

Тя не отговори. В очите й, устремени в Бенц и златисточерни под светлините на залеза, блестеше нещо сладостно и страшно, карашо човека да мисли за тайната на битието със същото чувство на ужас и потреперване, което би изпитал в някоя ясна нощ, гледайки звездите.

Изведнъж Бенц се почувствува смазан и неопределимо разстроен. Самото присъствие на фройлайн Петрашева в градината му се стори извънредно мъчително. Искаше да се махне оттук, да остане сам. И макар да съзнаваше, че това щеше да го облекчи, нямаше сила да отвърне погледа си от нея. Той я гледаше тъжно, почти умолително. Златистите отражения в зениците й изчезваха бавно с последните светлини на угасващия ден.

Вечерният здрач се бе съвършено сгъстил, когато Бенц почувствува нужда да стане и да си върви. Той се изправи с огромно усилие, почти омаломощен от движението, което направи. То изчерпа силите му напълно, сякаш бе станал с някакъв грамаден товар върху плещите си.

– Трябва да вървя – каза той глухо. – Дежурен съм в болницата. Това бе вярно.

– Толкова рано! ... – произнесе тя със странен, уморен глас.

– Трябва – повтори Бенц, давайки си твърде обикновен вид всред отчаянието, което разкъсваше гърдите му.

– Не бързайте – помоли тя със същия отпаднал глас.

Бенц доби впечатлението, че тя е изнурена сякаш по същия начин, по който бе и той. Самото ѝ положение върху стола изразяваше много добре това състояние.

Двете ѝ ръце висяха безпомощно отстрани на тялото, придавайки на цялата ѝ личност крайно отпуснат вид. Бенц се постара да каже едно досущ обикновено „до-виждане“ и тръгна към изхода на градината. О, колко близо бе той до спасението си! ... Но всичко в тия дни бе против оная разумна сила, която искаше да го спаси. Внезапно Бенц съзна, че фройлайн Петрашева бе тръгнала с него. Почувствува провирането на ръката ѝ код мишницата си. Обзе го мигновено желание да я блъсне далеч от себе си, но това разумно пробуждане на волята, измамливо поради краткостта си и неспособно да го върне назад, се удави в безкрайната сладост на докосването ѝ. Следващия миг той стискаше пръстите на ръката ѝ с отчаяното и безвъзвратно решение да върви – не усещаше ли с прозрението на ясновидец – по гибелния път на любовта си. Крачките им неусетно ставаха по-малки и рамото ѝ все по-силно се притискаше до неговото. Онова, що съзнаваше, бе меката трева, по която вървяха, и ужасната близост на тялото ѝ. Друго, много по-слабо и някак успокоително усещане бе това, що идеше от тишината на съгъстения здрач. Бенц почувствува облекчение, когато ръката ѝ се раздвижи и сякаш направи усилие да се измъкне изпод неговата. Освободи я инстинктивно. Но вместо да се издърпа, ръката на фройлайн Петрашева се плъзна около кръста му, без да прекъсва сладкия ужас на докосването си. Бенц улесни движението, като повдигна своята ръка и я сложи върху другото ѝ рамо. Направи го машинално. След това двамата се спряха и в същия миг, подчинявайки се на някаква мощна сила, която направляваше движението му, Бенц привлече Елена към себе си. Известно време той се бори с мисълта, че някой можеше да ги види, после – с яркия блясък на карбидната лампа, който идваше от прозореца на Хиршфогеловата стая. Той блясък пронизваше очите му до момента, в който топлата влага на устните ѝ го накара да ги затвори. Бенц загуби представа за всичко, що ставаше около него. Само ускореното и дълбоко дишане на Еленините гърди разделяше блаженството му на кратки мигове, сливащи се неумолимо с вечността. Той изпитваше усещане за безкрайна тишина в себе си и около себе си, наситена с тънко благоухание на ориган; и в тая тишина

замря последното движение на мислите му.

Пронизващото отваряне на пътната врата го върна отново към действителността. Той усети върху гърдите си лекия натиск на ръцете ѝ, които правеха усилие да го отблъснат. Освободи я веднага и се почувствува зашеметен, сякаш бе паднал от огромна височина. Карбидната лампа от прозореца на Хиршфогел блесна отново в очите му.

– Това е лудост! – прошепна тя, като оправи косата си.

– Съжалявате ли? – попита Бенц мрачно. – Не се бойте! Рано е да се страхувате от угризения.

– Защо дойдохте тук? – попита тя уплашено. Гласът ѝ трепереше.

– О, не зная!... – отговори той иронично. – Може би от шарлатанството. Сега трябва да се махна, нали?

– Махнете се! – каза тя шепнешком, потискайки някакво отчаяно вълнение, и сложи ръцете си върху пагоните му. – Махнете се от мене, от тая къща, от всичко, което е недостойно за вас.

– А! ... – възкликна Бенц. – Недостойно? За живота си ли говорите? Но любовната игра е стара като света и, струва ми се, винаги сте я обичали. Защо бягате сега от нея? И защо избирате пътя на себеунижение-то? Гризене на съвестта може би. Признахте, че сама сте искали да идвам. Просташка чувствителност, недостойна за личността ви. Върнете се в София при блестящите си флиртове, при ексцентричните си приятелства. Само тя може да задоволи сложния ви вкус, странната ви наклонност към жестоки експерименти. Или всичко това ви омръзна, та потърсихте любовно развлечение тук?

– Любовно развлечение!... – произнесе тя унесено. – О, драги ми! Любовното развлечение е просто и искрено чувство! То би спасило от мъка и двама ни.

– Само вас! – избухна Бенц гневно. – То отговаря на прищевките ви, но не се съгласува с амбициите ви, Ще го стъпчете веднага в краката си...

Чуха се стъпки на човек, който минаваше зад чимшировата стена на градината, много близо до тях, и те накараха Бенц да млькне. Наоколо бе съвършено тъмно. Стори му се, че бе слугинята. Хиршфогел не можеше да върви тъй бодро. Но който и да бе оня, що можеше да ги чуе, Бенц не искаше да прави страданието си достойно другиму. Нито дори на фройлайн Петрашева : Макар че под далечната светлина на Хиршфогеловата лампа той видя лицето ѝ с разкривени черти, измокрено от сълзи.

Тя плачеше. Бенц я остави в тъмнината и като прегази безжалостно

лехите с шибой и карамфили, излезе от градината. Той видя веднага до стълбите на главния вход силуета на човека, който бе минал зад чимширите. Непознатият се спря с очевидното намерение да види нещо. Бенц мина покрай него. По австро-унгарската фуражка на главата му, по монокъла, който лъщеше под нея, по съвършената елегантност на униформата му Бенц предусети веднага, че това бе капитан фон Харсфел. Бе той. Не можеше да бъде друг. Колебанието на Бенц премина в пълна сигурност и в същия миг почувствува мрачно доволство от себе си.

Бенц мина покрай капитан фон Харсфелд, без да отдаде чест.

VIII

Тая вечер Бенц беше дежурен в болницата и прекара ношда с неизути ботуши, изтегнат върху походното легло, разбит, но опиянен от сълзите, които бе предизвикал. Струваше му се, че тук можеше да свърши всичко, Ако някога бе съзнавал възможността да се спаси, това беше в часовете на тая нощ, в ожесточението на думите, които бе произнесъл и които продължаваше да повтаря в мисълта си. Но дали това не бе самоизмама? Той помисли за безнадеждните морфинисти, които до последния момент твърдяха, че са запазили волята си, но отхвърляха съзнателно възможността да се спасят чрез нея. Той бе като тях. Любовният ужас е сладък и опиянителен, но той има качествата на всеки друг ужас. Той разяждаше, сломяваше неумолимо волята му. И все пак между двете възможности – да не бе срещал Елена в живота си и състоянието, в което се намираще сега – Бенц предпочиташе втората. Дори по-късно той искаше да преживее още веднъж мъчителната напрегнатост на тия дни, наситени с възторзи и съмнения, с усещането на щастие, което бе непостижимо, на сенки, които никоя светлина не можеше да разпръсне.

Тая нощ Бенц реши да не ходи повече у Петрашеви.

Но имаше ли сила да забрави Елена? Не мислеше за това. Бунтът на гордостта е тъй заслепителен, както любовта или омразата. Бенцовият път вървеше между две бездни – между отровното блаженство да притежава Елена и непоносимата възможност да живее без нея. Нищо не можеше да измени тоя път. Нито дори заминаването на Елена за София!

През всичкото време, докато се развиваха тия събития, Бенц усещаше някакво сурово съчувствие от страна на Хиршфогел. Той не можеше да си обясни другояче постъпката му, внезапното и грубо разкриване на една тайна, която изведнъж обясни странното държане на всички досега.

Един следобед Хиршфогел намери Бенц в болницата и го попита вежливо желае ли да вземе участие в покера, който организираше тая вечер у Петрашеви.

– Къщата е на мое разположение – обясни Хиршфогел. – Фройлайн Петрашева и капитан фон Харсфелд отпътуваха тая сутрин за София.

Ревност ли почувствува Бенц? От всички гибелни сили, които определяха постъпката му, ревността към Елена стоеше винаги на последно място. Някакво тъжно примирение бе завладяло душата му. Бенц изказа

удивлението си, че заминаването на фройлайн Петрашева е могло да стане тъй неочаквано. После попита кои ще бъдат партньорите им и научи, че това са двама германски офицери, минаващи през града на път за щаба на Шолц. Беше му все едно да каже „да“ или „не“. Предпочете първото, като мислеше, че страданието му е достатъчно пълно, за да се прибави нещо ново към него. И после – горчиво любопитство – нямаше ли да научи как бе прекарала Елена последните дни?

Хиршфогел допълни:

– Ние ще играем покер само един час. После ще останем двамата и можем да побъбрим пред бутилка вермут. Моите познати заминават с вечерния влак.

Познатите на Хиршфогел (всъщност те бяха познати на Андерсон и на Петрашеви) се оказаха двама драгунски подпоручици с оперетна външност. Те бяха тънки, руси, добре възпитани младежи. Нямаше нужда да се отгатва, че са били много пъти в компанията на Елена. Онова, което направи Бенц още по-тъжен, бе тяхната жизнерадост. От юношеските им лица, от изящните им напарфюмирани униформи лъхаше безгрижие и куклена съблазън. Дрипи на суетността, златен прах, изсипан в кървавите локви на войната – ето при какво се бе върнала Елена в София.

Бенц играеше разсеяно, но печелеше. Въпреки загубите си (двамата предложиха безсмислено високи чипове) възпитаните познати на Хиршфогел джентълменски прекъснаха играта точно след един час. Бенц хвърли картите с облекчение. Бе спечелил над 300 марки, а Хиршфогел – много повече. Драгунските подпоручици се издължиха напълно и голямо бе удоволствието им да подчертаят, че могат да направят това веднага. След това си отидоха. Бенц не ги видя повече. Те изчезнаха от хоризонта на живота му безследно, като толкова други хора, свързани със събитията от това време.

– Предполагам, че покерът бе доста безразличен за вас – каза Хиршфогел след излизането им.

– Да – призна Бенц. – Усещах се малко чужд в компанията на тия младежи. Доколкото можах да разбера, те са от софийската компания на фройлайн Петрашева. Споменаха няколко пъти името ѝ.

– От проста суетност – каза Хиршфогел и наля в Бенцовата чаша вермут. – Те са от глутницата, която се върти около нея. Всеки от тях би умрял от щастие, ако можеше да се нарече неин любовник. Но тя ги разгонва, когато пожелае. Едно бедно и порядъчно момиче не би могло да си позволи този лукс.

– Порядъчно? – попита Бенц с вежлив упрек.

– Да, порядъчно. Никога не съм твърдял, че фройлайн Петрашева е порядъчно момиче. Не съм казвал обаче, че тя е проста или глупава например. Тия палячовци в униформа я интересуват не повече от оловните конници, с които е играла в детинството си.

Бенц повдигна рамене безразлично и изпи вермута наведнаж. Внезапно почувствува, че алкохолът бе почнал да му действа. Хиршфогел извади от бюфета нова бутилка и продължи:

– Нейната интелигентност я спасява от възможността да попадне в ръцете на кой да е глупав мъж. Това не и пречи обаче да тича бясно по най-просташки удоволствия. С Райхерт...

– Глупав ли беше Райхерт? – попита Бенц.

Хиршфогел отвори бутилката по най-бохемски начин, с юмручен удар в дъното, и отново му наля вермут, Бенц пресметна, че това бе петата или шестата чаша. Изпи я на един дъх.

– Никак! – каза Хиршфогел. – Искам да кажа, поправи се после. Само глупците не отмъщават, а Райхерт отмъсти.

– Отмъсти! – произнесе Бенц презрително. – Как? Той бе с убеждението, че ще чуе от устата на Хиршфогел някоя нова, извънредна глупост по адрес на Елена.

– Ей тъй! – каза Хиршфогел, раздразнен от тона му, и направи неприличен знак с пръсти. – Фройлайн Петрашева забременя.

Алкохолът бе размътил мислите на Бенц, но стори му се че изтрезнява мигновено. Почувствува внезапна, мъчителна, непоносима тишина, после уплаха. Стори му се, че положението, в което седеше на стола, бе много неудобно и трябваше да се промени. Промени го с неимоверно усилие, с усещането, че спасява тялото си от някаква опасност – от нещо, което с огромен трясък се сгромоляса до него, но не успя да го заsegне. И въпреки усещането, че е жив, продължаваше да седи неподвижно, слисан и немислещ, сякаш цялото му съзнание бе сведено мигновено до най-прости зрителни усещания. Виждаше само лепената покривка на масата, чашата си с вермут и куп разноцветни жетони, безсмислено разпилени около нея. Това бе всичко, що съзнаваше. Той бе изпаднал в някакво нравствено сътресение, чийто израз бе пълната неподвижност на личността му. И сред тая неподвижност, сред мъртвешката тишина, която го заобикаляше, той съзна внезапно, че чашата му бе пълна с вермут. Нищо не бе по-ободрително в тоя момент от мисълта да я изпие. Самата възможност да извърши действието бе импулсът, който възстанови движението на мисълта му. Той изпи чашата наведнъж и в същия миг забеляза, че Хиршфогел го наблюдаваше. Въпреки това не

почувствува смущение, а, напротив, осени го спасителната самоувереност на алкохола. Каза си, че Хиршфогел не бе в състояние да забележи нищо, и като победи силата на вълнението, изсмя се високо:

– А! И абортира! ... Хахаха! ...

Смехът му бе циничен и го накара да почувствува неизразима болка от думите си.

Лицето на Хиршфогел стана по-изопнато, отколкото бе.

– Не – каза Хиршфогел. Аборта ще извършите вие. Бенц има достатъчно самообладание да не скочи от стола си и да не извика с всичка сила: „Вие сте луд!“ Всъщност това едва ли щеше да има някакъв ефект върху Хиршфогел. Нищо не можеше да се сравни с угнетяващото убеждение, че тоя човек ще остане пред лицето му неподвижен като мумия, Бенц се съгласи яросно в себе си, че думите, които чу, бяха единствената цел на Хиршфогеловата покана тая вечер. Това бе вярно. Мисълта на Бенц потече изведнъж с луда бързина като оставяше зад себе си хаоса на смайването, възвърна го към някаква ужасна яснота. В паметта му изникна върволицата от събития, които бе преживял през последните две седмици. Спомни си малко изкуственото запознаване в полето, лунната нощ на верандата, безкрайните и преднамерени разговори между Хиршфогел и Андерсен върху чудния живот на фройлайн Петрашева. Спомни си неясния ужас, който я измъчваше, всичко това изпъкваше в съзнанието му с отвратителна яснота. Разбра най-после защо се интересуваха дали е хирург; разбра защо го търсеха толкова настойчиво; разбра жестоката комедия на сближаването си с тях.

Бенц затвори очи и се отпусна сломен върху стола, Струваше му се, че потъва в бездна, всред която бушуваха гневът и разочарованието му.

През всичкото време Хиршфогел го наблюдаваше, но Бенц не държеше сметка за това. Бенц се сети за присъствието му изведнъж, когато чу щракането на запалката, с която Хиршфогел палеше цигарата си. След това стана от стола и си наля вермут. Изпи няколко чаши мълчливо и последователно.

Изведнъж Бенц се почувствува съвършено пиян. Мисълта му стана мътна, но всъщност това бе някакво облекчение. Обзе го непреодолимо желание да пие още, да пие до смърт, докато последната искра на съзнанието му угасне в съгъстения мрак на алкохола.

– Ще извършите ли аборта? – попита Хиршфогел с ужасно спокойствие.

Бенц искаше да извика едно отчаяно „да!“ , после да излезе от стаята и да хукне като луд из улиците. Остана закован и не продума нищо.

Той не мислеше за моралната престъпност на това, що искаха от него, нито за санкциите на наказателния закон. Виждаше само отвратителния блясък на няколко грозни никелови инструмента. Това бе всичко.

– Много се страхувам – продължи Хиршфогел, след като почака известно време отговора му, – че това недостойно момиче е в състояние да причини по-голямо страдание на вас, отколкото на себе си. Струва ми се, че опасността е в чувствата, които изпитва към вас.

– У нея няма никакви чувства – пресече Бенц грубо.

– Няма ли?

Хиршфогел изглеждаше смаян във висша степен. После се намръщи недоверчиво:

– Много повече бих желал да сте уверен, че има, но че те са свършено недостатъчни за вас.

– А защо се страхувате за мен? – попита Бенц предизвикателно. – Фройлайн Петрашева ли ви натовари да ми кажете това?

Бенц изпи още една чаша вермут. Хиршфогел го погледна критично.

– Казвам го аз – произнесе Хиршфогел натъртено и като че с убеждението, че има пред себе си напълно пиян човек.

Бенц почувствува нужда да реагира. Онова, що държеше все още цялостна нишката на мисълта му, бе постепенно засилващото се раздражение срещу Хиршфогел.

– А защо го казвате? – попита Бенц с тъпата упоритост на пиян човек.

– Мъчно ми е за вас – обясни Хиршфогел.

Бенц престана да различава отсенките на гласа му и не можеше да определи дали в него звучеше презрение, или снизходителност.

– Оставете ме на мира – каза Бенц грубо.

– Вие сте крайно наивна личност – продължи Хиршфогел с обидно съчувствие (което сега Бенц схвана ясно). – След няколко дни Андерсон или брат й ще дойдат при вас да поискат услугата ви и нищо не може да ви спаси от опасното заблуждение, че правят това против волята й. Тъй щеше да бъде, ако не ви бях предупредил. Разбирате ли ме?

Като че Бенц го разбираше. Но нищо в тоя час не можеше да изтръгне убеждението му, че целта на нейното заминаване бе да скрие тайната й. А това не доказваше ли срама от безчестието, за което тя мислеше, че ще отврати Бенц завинаги от нея? „Бедната Елена!“ – мислеше си Бенц. Той почувствува плаха и тъжна увереност, че Елена го обичаше, че онова, което се изпречваше между двамата им, бе жестокото и

наказание от Райхерт.

– Фройлайн Петрашева не пожела да узнае нищо – каза Бенц – и може би никога нямаше да узнае, ако не бяхте вие.

– Не пожела! – извика Хиршфогел. – Хайде де! Е. добре, щастие е тогава, че го узнахте от мен.

– Да, щастие е! – каза Бенц с тиха радост.

Той почувствува просветление. Осени го мисълта, че Хиршфогел му говореше, заслепен от ожесточението си към Елена, към жените изобщо, които бяха разбили живота му.

– Дето ви предупредих – продължи Хиршфогел, но този път без ирония. – Винаги ми е мъчно, когато някой честен мъж стане жертва на любовта си.

Няколко време той гледа Бенц неподвижно, после си наля вермут. Същото направи и Бенц. Бенц не знаеше какво да отговори или, по-точно, алкохолът му пречеше да потърси отговор. Той имаше само убеждението, че всичко, що чуваше от Хиршфогел, носеше отпечатък на предварително осъдена в мисълта му несправедливост. Той не отговори нищо и го остави да приказва.

– Слушайте! – каза Хиршфогел внезапно, като избърса червеникавите си мустаци след едно бързо изпиване на чашата, – само една любов е съвършено недостатъчна за живота, който ѝ остава.

Бенц се попита дали и Хиршфогел не бе пиян. Бяха пили еднакво, но после си спомни, че Хиршфогел е по-издържлив.

– Нека бъде тъй – каза Бенц уморено и затвори очи. Високият смях на Хиршфогел го накара да ги отвори веднага. Бенц се уплаши да не е казал нещо безсмислено.

– Това е несъвместимо с гордостта ви – каза Хиршфогел.

В непоносимо гъстия тютюнев дим Бенц видя фигурата му, която се отдалечаваше към бюфета. Хиршфогел се върна след малко с нова бутилка, която отвори по познатия начин с юмука си.

– Това е несъвместимо с гордостта ви – извика повторно Хиршфогел над главата му, като предполагаше, че Бенц не го е чул или разбрал.

Бенц употреби неимоверно усилие да схване смисъла на думите му и каза почти без да мисли, едно тъпо „разбира се“. Хиршфогел напълни чашата му, която Бенц изпи незабавно. И двамата се усмихнаха идиотски един на друг.

– Е, какво ще правите тогава? – прогърмя гласът на Хиршфогел.

– Кога? – попита Бенц със затворени очи.

Бенц беше пиян, ужасно пиян. Още малко, и щеше да рухне върху

масата или пода. Той бе взел решение да не отваря очите си. И все пак гласът на Хиршфогел го накара да ги отвори. Хиршфогел не викаше, а просто реवेशе над ухото му:

– Когато хукне след друг мъж, а? ...

От устата на Хиршфогел изскачаха слюнки, Бенц го блъсна по главата и по тоя начин го отдалечи от себе си. Но виковете на Хиршфогел не преставаха. Той искаше да знае какво ще прави Бенц, след като тая усойница, тая мръсна, подла жена разбиела живота му.

– Вие сте пиян! – извика Бенц възмутен, доколкото позволяваше собствената му трезвост.

И пак затвори очите си.

Хиршфогел почна да снове из стаята, говорейки несвързано всякак-ви глупости. После Бенц чу звън от счупена чаша и зъзнещо дишане. Той почувствува, че Хиршфогел стои пред него, и, без да иска, го погледна.

Цялото тяло на Хиршфогел трепереше.

– Легнете си! – каза Бенц, без да мръдне.

Но Хиршфогел не искаше да чуе и като събра сили през мигновено-то затишие, в което бе изпаднал, изрева диво:

– Няма ли да я убиете, а?

Викът му бе ужасен и накара Бенц да скочи от стола веднага. Хиршфогел бе взел отнякъде и подмяташе във въздуха лъскавия си офицерски нож с назъбено острие, правейки това като същински фокусник.

– Убийте я тогава! – продължаваше той в изстъплението си. – Всяка подла жена, която мами един мъж, заслужава да бъде убита!... Ей така!

Посочи пак с ножа. После млъкна, и само за да поеме дъха си. Веднага след това нов сърцераздирателен вик разкъса ушите на Бенц. Хиршфогел изрева:

– Както аз убих жена си! ...

И отново почна да подмята ножа си заплашително, като с дивашки смях искаше да убеди Бенц, че всеки достоен мъж би отмъстил по същия начин на жена, която му изневерявала. Защото те (жените) не разбирали от прошка или великодушие.

– Постъпили сте отвратително – извика Бенц и повторно му каза да си легне, но това го възбуди още повече.

Хиршфогел кресна, колкото му глас държи:

– Та и вие ще убиете вашата фройлайн Петрашева! ... Какво? Няма ли да я убиете? Страхливец! ...

Жалката му фигура се кълчеше от смешни, налудничави движения.

Изведнъж Бенц почувствува гняв и отвращение. Той издебна един момент и улови ножа с едната си ръка, а с другата нанесе жесток юмручен удар в бузата на Хиршфогел, който се сгромоляса на килима в безсъзнание. Бенц го отнесе веднага в стаята му. Хиршфогел едва дишаше, но все пак дишаше и това успокои Бенц. Цялото тяло на Хиршфогел гореше в огъня на треската и от време на време потреперваше. Бенц съобрази равнодушно, че припадъкът се дължеше на маларията, а не на алкохола. Но не почувствува срам от начина, по който го накара да млъкне. „Убиец на жена! ...“ Това му се виждаше подло, отвратително. Бенц зави Хиршфогел с шинела му и го остави да се гърчи в кошмарите си.

Пламъкът на карбидната лампа се бе превърнал в малко, синкаво езиче. Някакъв далечен часовник удари.

Бенц излезе от къщата, след като се увери, че животът на Хиршфогел е във всяка опасност. Нощният хлад му помогна да изтрезнее напълно. Бенц постепенно дойде на себе си и си даде сметка за положението.

Кое ги бе накарало да се спрат върху него? Бе съвършено непознат чужденец, атом от германската армия, попаднал случайно в България. Бе хирург. Бе им се сторил достатъчно честен да запази една тайна. Но тия хора бяха забравили само едно: че Бенц не беше автомат, че зад убеждението, което го караше да извърши с безумна готовност онова, що искаха от него, се криеше не чувство на отвлечена справедливост, а живото му и трептящо сърце. Единственото, що съзнаваше в този момент, бе желанието да помогне по-скоро на Елена. То се издигаше над моралния ужас, колебанието и гордостта. То го водеше като сляпа, но вдъхновена сила през хаоса на преживяното. То насочваше мисълта му, определяше постъпките му. Със силата на практичен разум и неотслабваща воля то преодоляваше мъчнотиите, намаляваше угризенията му.

Бенц реши да тръгне веднага за София. Всяка загубена минута му се струваше престъпно бездействие. Той се озова пред гаража на германското интендантство и доста грубо събуди дежурния подофицер. Поиска да приготвят една от колите за сутринта. След това се отправи към квартирата си. Бенц живееше близо до военната болница, в къщата на един свещеник. Отвори му самият свещеник, облечен в избеляла антерия. Бенц се извини веднага, че го безпокои с късното си прибиране, но свещеникът вдигна високо газената лампа, която държеше в ръцете си, и каза:

– Вас чаках! Имате писмо.

Той закачи лампата в коридора и влезе с Бенц в стаята му. Дългата

бяла брада му придаваше строг и същевременно бащински вид. Той измъкна от антерията си един обикновен син плик, като се взираше внимателно в Бенцовото лице.

– Остави го една млада жена – каза той с аскетично свиване на устните си. – Тя искаше да ви види, но тъй като не дойдохте на обед, седна и написа това писмо.

– Благодаря – каза Бенц и взе писмото.

Бенц не го разтвори веднага, а само го постави върху масата, очаквайки излизането на хазаина си. Но вместо да направи това, свещеникът се приближи до Бенц.

– Познавам тая жена – каза той строго. Познавах и баща ѝ, най-славния генерал на нашата велика армия. Целувал е ръката ми. Но божията милост го прибра, за да не гледа безчестията на дъщеря си.

Той беше суров и прост български свещеник. Бенц знаеше, че той бе роден в робските години на отечеството си, бе преживял въстания, кланета и войни, през които бяха загинали синовете му. Но през всичко това го бе оцелял като дъб всред бури. Едрата му библейска фигура внушаваше на Бенц огромно уважение, но все пак думите, които чу сега от него, го раздразниха.

– Грешна ли е тази жена? – попита Бенц иронично.

– Вие знаете по-добре – отговори свещеникът, като го погледна строго. – Струва ми се, че посещавате редовно къщата, в която бесува с любовниците си.

Бенц се приготви да възрази, но свещеникът го смълча с повелително движение на ръката си.

– Исках да ви кажа само това – продължи той: – не е за добро, щом тази блудна жена е тръгнала сама да ви търси.

Бенц си представи всичко, което свещеникът бе чул от мълвата за фройлайн Петрашева. Искаше да се изсмее, но веднага помисли за суровата му честност, за достойния му християнски живот. И най-после – свещеникът го обичаше. Бенц предпочете да го успокои, вместо да се разсърди.

– Отче – каза Бенц вежливо, – тая жена искаше да ѝ направя една малка услуга. Но понеже е заминала, едва ли ще я видя втори път.

– Страх ме е да не дойде – каза свещеникът с наивна проникателност. – Тя не е православна. Когато си отиваше, тя се престори на набожна и пожела да целуне ръката ми. После извади от чантата си пари и ме помоли да ги раздам на бедните. Но аз ѝ казах да ги даде в благотворителния комитет на дамите от града. Там дават парите си всички,

които искат да блеснат като фарисеите. „Аз не съм фарисейка“ – извика тя и започна да се смее като луда. След това хвърли в лицето ми парите и побягна навън. Истина ви казвам, в тая жена няма ни срам, ни вяра. Но никой грешник не бива да бъде отстъпен на дявола, преди да му посочим разкаянието.

Преди да излезе, той дойде още по-близо до Бенц и каза тихо, с почти суеверен ужас в гласа си:

– Тая жена е дявол с ангелско лице. Разправяли са ми, че пиела вино, докато падне в несвяст, а после мъжете се биели за нея. Пазете се!

– Отче – каза Бенц още веднъж снизходително, – благодаря ви за съвета и не се безпокойте повече за мен.

Свещеникът излезе с убеждението, че не бе употребил всички средства, за да спаси Бенц от дявола.

Веднага след излизането му Бенц разкъса плика. Върху един пожелтял лист хартия, даден от свещеника, фройлайн Петрашева бе написала без подпис и обръщение следните думи, които за втори път през тая нощ трябваше да разтърсят Бенц: „Не ме търсете повече. Моля ви с последния остатък от силите си.“ Буквите бяха едри, нервно написани. Бенц прочете писмото още веднъж, после угаси лампата и си легна, питайки се трескаво: „Защо го е написала?“ Пълният мрак в стаята му позволи да се съсредоточи. Той съзна, че ако бележката имаше някаква цел, последната трябваше да бъде свързана с онова, що бе научил вече от Хиршфогел. Елена искаше да изчезне от живота му. Бележката потвърждаваше решението ѝ да пожертвува една искрена страст, защото не вярваше на себе си. „Бедната Елена...“ – мислеше си Бенц; тя знаеше, че е леконавна и гибелна, та го предупреждаваше за себе си и дори искаше да го спаси!...

Бенц заспа призори – тежък и неравен сън, прекъсван от кошмарни пробуждания. Сънуваше Елена, заобиколена с отвратителни хирургически инструменти. После всичко се смесваше в някакъв хаос от жетони, бутилки, тютюнев дим и германски летци, които се смееха диво.

IX

Подофицерът от германското интендантство бе точен. Автомобилната сирена изтръгна Бенц от нездравия сън точно в седем часа. Преди да се отправи за гарата, Бенц каза на шофьора да го закара у Петрашеви. Искаше да види какво е станало с Хиршфогел и да научи от него адреса на Петрашеви в София. Бенц го завари слаб и жълт, изтегнат като мъртвец върху леглото.

– Спите ли? – попита Бенц грубо, за да го събуди, ако наистина спеше.

Споменът от преживяната нощ ожесточаваше Бенц.

Хиршфогел се раздвижи. Бенц забеляза върху бузата му синята подутиост от юмручния удар, с който го е съборил на земята.

– Не – каза Хиршфогел и погледна Бенц накриво. Той попита: – Как сте от снощи?

– По-добре от вас – каза Бенц иронично. Хиршфогел направи гримаса и процеди през зъби:

– Нищо не си спомням.

Бенц вдигна транспаранта и го попита къде живеят Петрашеви в София. Хиршфогел измърмори улицата и номера с пълно равнодушие. Може би наистина не си спомняше нищо от снощи. Алкохолът и маларията го бяха изтощили до смърт. Той така много приличаше на мъртвец, щото за миг Бенц се усъмни дали не му остават да живее само няколко часа.

– В София ли отивате? – извика той презрително след Бенц, когато последният излизаше от стаята му. – Няма нужда! ... Тя сама ще ви потърси тук! Гласът му се удави в кашлица, Бенц не го дори погледна.

По онова време движението на муниционните влакове забавяше твърде много пътуването с редовните. Бенц пристигна на софийската гара късно следобед всред невъобразимата бъркотия на един артилерийски полк, който разтоварваше оръдията и конете си. Германската униформа го спаси от проверките при изхода. Това му спести най-малко един час. И все пак той имаше тревожно убеждение, че закъснява.

Софийската къща на Петрашеви бе по-нова и по-голяма от тая, която Бенц познаваше в Х... Тя се намираше на един спокоен площад близо до „Ал. Невски“. Лицевата ѝ част, както и лицевите части на няколко други къщи, бе надупчена с парчета от аеропланни Помби. Бенц

позвъни с убеждението, че вратата трябваше да се отвори от Силви – едрата и чернокоса левантинска слугиня, която Петрашеви бяха довели от Цариград. Отвори един слуга с тъмни дрехи и кръгло лице и покани Бенц в просторно и светло преддверие, от което една мраморна стълба, постлана с килим, водеше към втория етаж. Отгоре идваше глъчка на много гласове.

На Бенц стана ясно, че трябва да се махне веднага. Идването му съвпаднаше с неочакваното присъствие на други хора. Върху закачалката имаше много фуражки – германски и български, – които му подсказаха неприятната възможност да попадне между притежателите им. Това ни най-малко не влизаше в сметката му. Почувствува досада. Реши да спре слугата, който отнасяше визитната му картичка, но в същия миг забеляза до стълбите едно малко салонче. То бе празно. Бенц влезе в него и каза на слугата: – Ще чакам госпожицата тук.

Прозорецът на салончето бе отворен и от него се виждаше „Ал. Невски“, чиито златни кубета блестяха ярко под лъчите на есенното слънце. Бенц седна на едно кресло. Мисълта по онова, за което бе дошъл, не го оставяше нито за миг. Стресна го грохотът на артилерийския полк, чието разтоварване видя на гарата. След това отново потъна в мислите си. Той бе забравил войната и света. Но светът, неговият свят, който се въртеше около Елена, не беше ли в сърцето му! И все пак това, що изпитваше, нямаше нищо общо с обикновените пристъпи на любовен възторг, възбуджан или обуздаван от мисълта. Елена бе като съдба, която не можеше да се промени, като образ, който изникваше и потъваше в ослепителна светлина и непрогледен мрак. Нейното съществуване го изпълваше с блаженство и морален ужас. Какво търсеше в тази къща? Не бе ли дошъл да извърши сам атентат срещу честта на професията си? Никой не го викаше. Нито дори Елена: единственият двигател на всичко, що вършеше, бе любовта му. Тя бе проникнала в мозъка му, в сърцето му, в нервите му. Целият образ на Елена се бе неразривно свързал с личността му. Този образ бе станал като постоянен и необходим елемент в живота на съзнанието му, като морална идея в живота на аскетист. Само че Бенц не беше аскетист. Елена стоеше като гибелен антипод на всяка морална идея.

Тя се показва на вратата, облечена в рокля от червен сгере de chine. Една бяла роза, лъжлив символ на несъществуваща добродетел, две златни гривни, инкрустирани с рубини, заедно с целомъдрения израз на лицето ѝ смекчаваха малко дръзкото безсрамие на тази рокля, която оставяше раменете и ръцете ѝ почти голи.

Бенц се усмихна горчиво: видът ѝ сигурно очароваше германските офицери, които се сражаваха на покер и вместо кръвта си проливаха шампанско. Тя го погледна с дълбоко и смаяно учудване в очите си. Ръката ѝ незабелязано затвори вратата. Няколко секунди Бенц съзерцаваше мълчаливо изуменото ѝ лице – тъй изтънчено в линиите си, тъй сладостно в момчешката подчертаност на израза си, неизразимо красиво в този миг на пълна неподвижност и сподавено вълнение. Гласът ѝ произнесе затаено, но с някаква успокояваща сладост малкото име на Бенц. Бенц го чу и не каза нищо.

Тя взе от масичката една цигара с позлатен край и я запали бързо. Но сигурно бе пушила много с германските офицери и тютюневият дим ѝ причини отвращение, защото веднага я смачка в пепелницата.

– Да, аз съм – каза Бенц най-после и се ослуша мрачно в смеха на гостите ѝ, които навярно пиеха чай и ядяха сладкиши. – Досадно, нали? Но трябва да ви кажа, че не съм дошъл за себе си.

Тя не мръдна, а само втренчи в лицето му още по-силно черните си зеници и каза умолително:

– Не говорете тъй!

– Трябва да говоря именно тъй. И у мене има малко от онова чувство, което всеки разумен мъж би нарекъл свое достойнство.

– Казвате това, за да ме оскърбите ли?

– Бих могъл да ви кажа хиляди горчиви думи, но не съм дошъл за това. Оскърблението щеше да бъде тъй безсмислено, както умолителните викове, които бих надал след вас. Нищо не може да ви оскърби или трогне.

Тя скръсти ръцете си и наведе глава:

– Бих била щастлива, ако удовлетворявахте гордостта си на моя сметка и заедно с това не страдахте.

– А, мъчно ли ви е за мен? – извика Бенц със стиснати зъби. – Но вие сама избрахте пътя, по който е възможно да се върнете. Нито пък аз. Ако в този момент ме виждате пред себе си, това се дължи на обстоятелства, които лежат извън нашите отношения, и са това, което остана зад нас.

– Зад нас? – повтори тя като тъжно ехо. – О, Айтл, ние носехме любовта в сърцата си като деца.

– Но вие се отрекохте от нея – каза Бенц горчиво. – Това бе свършено банална любов, недостойна за личността ви.

Тя го погледна с оня поглед, отпуснат и златист, в чиято нежност имаше нещо страшно. Това бе единствената дума, що можеше да изрази

бездната от страсти, в която човек надничаше, гледайки очите ѝ.

– Защо допускате велики чувства само у себе си? – попита тя.

– От самохвалство.

– Не се шегувайте, драги ми. Много важно е да зная същинското състояние на чувствата ви.

– Мога да изпитвам велики чувства, дребнави чувства или въобще никакви чувства. Всичко това има ли някакво значение за вас?

Тя се усмихна търпеливо и каза без гняв:

– Не бъдете зъл.

Бенц не можеше да си представи нещо по-нежнo и и по-проникващо от тоя глас, който звънтеше умолително и търпеливо. Той обхваща сърцето му като мрежа. Но припадъкът на злост или по-право нравствената неуравновесеност, в която се намираше, го възбудиха с нова сила. Той продължи със злобата на отчаянието:

– Зъл ли ме наричат? Искате да ме уверите, че моите думи ви засягат? Много малко почтеност трябва, за да признаете противното. Каква нужда имаше да бъда привличан, ласкан, заслепяван с трогателни изповеди, с лъстиви признания? Или в мен нямаше човешко съчувствие, та трябваше да прибегнете към шарлатанството на страстите? И до такава степен ли сте закоравяла в безсърдечието си, та не вие, а Хиршфогел трябваше да помисли за мен?

– Хиршфогел ли? – извика тя със смъртно подозрение и очите ѝ се разтвориха широко.

– Да, Хиршфогел – повтори Бенц злобно.

– Не се шегувайте – каза тя.

– Защо мислите, че се шегувам?

– Хиршфогел каза, че заминава за фронта в същия ден, в който аз тръгнах за София.

– Мога да ви уверя – каза Бенц сериозно, – че снощи бях с Хиршфогел.

Тя наведе очи и събра тънките си черни вежди, Бенц познаваше тая гримаса, която издаваше напрегнато мислене. Той си каза уверено: „Хиршфогел ѝ е обещал да не ми казва нищо.“ Тая мисъл проникна в болната му душа като балсам.

– Били сте с Хиршфогел – каза тя замислено, а значи, говорили сте за мен. Бенц кимна с глава утвърдително.

– Какво още ви каза Хиршфогел за мен?, – попита тя малко презрително.

– Посъветва не да ви поздравя. Тя се разсмя с облекчение!

– И вие дойдохте да изпълните това?

Бенц наблюдаваше със затаен възторг чаровната подвижност на лицето ѝ, дяволитата сериозност, младия и силен живот, който бликаше от него при всяко движение на мисълта. Нищо не можеше да противостои срещу изкушението да продължи тази игра. Дори в най-трагичните часове на отношенията си с Елена той изпитваше тъжно доволство да наблюдава това безспирно трептене на духа ѝ.

– Наистина – каза Бенц – човек би ви убил, ако можеше да ви убие след това в мисълта си, Но вие сте неуязвима. Вие сте самата съдба, взела човешки образ, за да причинява нещастия. О, отровно и замайващо видение... Отчаянието ми би могло да ви даде хиляди подобни имена, ако всяко от тях ви подхождаше напълно. Но каквото и да сте, ангел или зъл дух, никога не ще забравя човешкия ви образ...

– Нито спомена от чувствата си – допълни тя тихо.

Ноемврийското слънце се скри зад златните кубета на „Ал. Невски“, чийто заоблен силует изпъкна ярко върху оранжевите светлини на залеза. Бенц седеше До прозореца. В тъмнеещия здрач на стаята отраженията на кристалния полилей гаснеха едно след друго. Когато Бенц свърши, цялото тяло на Елена се друсаше от плач. Бенц очакваше подобна реакция, но не предполагаше, че щеше да бъде тъй силна.

– Овладейте се! – каза той с възможно най-голямо съчувствие.

Но плачът ѝ не преставаше. С дълбоко и задавено хлипане тя повтаряше, обливайки лицето си със сълзи:

– Хиршфогел ви е казал всичко! ... Хиршфогел ви е казал всичко!

...

Изведнъж Бенц се почувствува трогнат, покъртен в самата дълбочина на оная безкрайна готовност да прави жертви, що бе любовта му.

Той отиде при нея и като извърна лицето ѝ към себе си, произнесе ободрително:

– Ще направя всичко за вас.

Бенц излезе от къщата ако не жизнерадостен (това чувство бе съвсем чуждо на любовта му), поне с убеждението, че е избавен от гризненото на съмненията. Трябваше да бърза и всъщност това бе, което го спасяваше от мъчителната възможност да разсъждава върху състоянието на Еленините чувства. Всеки подобен опит можеше да го отклони от изключителната съсредоточеност на мисълта му върху настоящето. Бяха уговорили Елена да замине още на другия ден и да го чака в Х... Там бе най-подходящото място за абортa.

Бенц тръгна към хотела с намерение да обмисли най-подробно

всичко. Операцията трябваше да свърши успешно. Всяко допускане на противното го изпълваше с ужас. Не мислеше за дисциплинарния съд или за клетвата, която бе дал при излизането си от военната медицинска академия. Не! ... Всички съображения за чест, морал и кариера се стопяваха пред образа на тая жена. Това бе първото му безумно отричане от себе си. но можеше ли да постъпи иначе?

Той изброяваше мислено възможните положения, спомняше си случаи, които познаваше от клиниките. Удивителна е логичната точност на мисълта ни, когато волята изгуби властта си над чувствата. Бенц разсъждаваше с болезнена яснота, като престъпник, загубил възможността да се върне назад. И странно нещо!... Вместо да почувствува смущение, пред криминалния аиорт, който се готвеше да извърши, изпитваше, напротив, необяснима самоувереност. И през най-тежки операции той запазваше пълно самообладание. Сега към тая сигурност се присъединяваше и някаква отчаяна вяра в провидението. Чувството за живот, тъй мощно в сърцето му, отхвърляше с възмущение всеки лош изход и ако имаше нещо, което можеше да противодействува на решението му, това не бе малодушието.

На другия ден ротмистър Петрашев покани Бенц по телефона да обядват заедно. С безупречна вежливост той изрази на френски съжалението си, че не могъл да го види още снощи. Вън от личното му искане да се срещне с Бенц, същото желание проявил и генерал Д., настойникът на сестра му. Андерсен му разправил чудесни неща за Бенц. Генерал Д. много обичал младите хора и в това отношение бил дори непоправим. След още няколко любезности от този вид той каза най-после, че сестра му заминала тая сутрин с прислужницата си (*avec sa femme de chambre*) за Х... Съвсем внезапно. Елена имала навика да се измъква вероломно от светските си задължения. Това безгрижие днес могло да се нарече странно, ако половин час след заминаването ѝ не пристигнал капитан de Harsfield. Какъв *inal chance* за двамата! Но в цялата тая работа могло да се долови предварителното им споразумение... Хахаха! ... Защото капитан de Harsfield заминал веднага след нея. След още едно „хахаха“, досущ неспособно да зарази Бенц, той затвори телефона. Бенц почувствува облекчение, когато престана да чува гласа му.

Кое бе накарало фон Харсфелд да хукне за Х... ? Ревността, без съмнение. Бенц си каза с пълна увереност, че фон Харсфелд трябваше да е научил вече за съществуването му. Но не почувствува злорадство. Онова, що определя омразата към съперниците ни, не са постъпките на последните, а отношението на жената, която обичаме, към тях. Елена не

обичаше фон Харсфелд и това бе достатъчно за Бенц да не го мрази.

Към обед Бенц се почувствува твърде изненадан от неочакваното идване на ротмистър Петрашев в хотела малко преди да излезе от него. Ротмистър Петрашев бе дошъл с автомобила си. Бенц изпита досада от любезната му настойчивост. Ротмистър Петрашев имаше извънредно пищен вид в парадния си огненочервен мундир със сребърни бранденбурги и множество ордени, с разкошния си сив калпак, чието перо не бе по-късо от половин метър. Той подаде на Бенц ръката си и се усмихна твърде красиво, като обясни, че идвал от някакъв парад. Веднага след свършването му успял да се измъкне (*s'evader*) и да седне в колата, която го чакала на един ъгъл. После погледнал часовника си и му Дошло наум да вземе Бенц от хотела. Дали присъствието на генерал Д. не би го отегчило? Не! Много се радвал. Някои стари хора запазвали в сърцето си романтичното любопитство на младостта.

Заобиколиха бавно „Ал. Невски“, при което Бенц научи, че най-големият срам на ротмистър Петрашев през тая седмица било недостатъчното му владеене на немски език, Бенц веднага се сети, че ротмистър Петрашев беше аташиран към кронпринца, и го попита какви са впечатленията му от височеството.

– Великолепни – каза ротмистър Петрашев и после добави с намигване: – *C'est un bohème de pure qualité.*

Лекотата на обноските му, игривата насмешливост, която придаваше на гласа си, бяха съвсем непринудени. Бенц можеше да се забавлява с тях, ако не бе тягостното усещане на въпроса: „Защо ме викат?“ Не можеше да си даде никакъв отговор. Трябваше да го убеждават ли? Излишно. Бенц предполагаше, че Елена ги е уведомила за готовността му да извърши операцията. Тогава каква нужда имаше да му говорят още веднъж за нещо, което знаеше вече?

Бенц влезе в трапезарията, правейки усилие да преодолее в ушите си звъntenето на няколко анекдота, които ротмистър Петрашев му разказа по пътя. Те се отнасяха до кронпринца, бяха пикантни и по всяка вероятност измислени. Ротмистър Петрашев обаче ги разказваше много майсторски и с най-прилични изрази, та изглеждаха като истински.

Веднага след влизането им отнякъде се появи генерал Д. Той също бе в парадна униформа, макар и не тъй блестяща като гвардейската на ротмистър Петрашев.

Ротмистър Петрашев представи Бенц на френски:

– *Le lieutenant Benz*, с когото се запознахме в X..

– Ние се познаваме – каза генерал Д., като кимна милостиво с

главата си. После се обърна към Бенц: – *Ma niece m'a cause beaucoup de vous*. Много се радвам. Винаги се подмладявам, когато попадна в средата ѝ.

– Това е красиво, *mon generall* – каза Бенц с усмивка. И после добави: – Дори когато остарееете наистина.

– О – каза той кисело и се усмихна също в размера на едно „*vous plaisez*“, – ще видите и вие колко мъчно се остарява.

Върху масата в най-изискан порядък бяха сложени прибори от хубав порцелан и сребро, венециански чаши гокайско вино, вероятно от знаменития подарък на „ л Харсфелд. Слугата почна да носи ястията и разгонът благодарение на ротмистър Петрашев взе характер но метафизично разискване върху остаряването ...: чувствата. Това спаси всички от деликатната тема за войната и заплетените работи на съюза. Защото генерал Д. беше българин. Същински! Не като Елена, мито като брат ѝ, който в този момент изящно лапаше печеното си.

После разговорът неусетно мина върху личността на Бенц. С удивителна ловкост генерал Д. успя да го разпита за много неща. И бе очарован!... Бенц трябваше да се зачерви от похвалите, които генерал Д. сипеше върху него, до момента, в който съзна изведнъж обезпокоителната преднамереност на ласкателствата му. Дали този почтен български генерал със златни пръстени на ръцете вярваше наистина, че Бенц ще се подчини на желанието му да забрави Елена? Може би, Неговите кръгли, синьозелени очи не изпущаха Бенц през всичкото време, докато се възхищаваше от достойнствата му. Бенц се чувствуваше смазан от тежестта, на собствените си добродетели.

Най-после обедът свърши и слугата донесе кафето. Ротмистър Петрашев го изпи много бързо, после погледна часовника си и стана от масата.

– Ще ме извините ли – попита той, – ако ви оставя за половин час? Имам бърза служебна работа в казармата...

И стегнат в червения си параден мундир, той остави със съжаляваща усмивка компанията. Може би наистина си имаше служебна работа в казармата. Но и да нямаше, Бенц не мислеше да се сърди. Познаваше вече маниерите му.

Учуди го само признанието на генерал Д.:

– Тъкмо исках да поговорим малко насаме.

Бенц заяви учтиво, че остава на разположението му. В този момент Бенц се почувствува спокоен – едно чисто отбранително спокойствие. Дори се изненада от себе си, когато каза:

– Надявам се, господин генерал, че моето съчувствие ще ви позволи да говорите по-лесно.

– Точно тъй – важно произнесе генерал Д. – Готовността и търпението ви ще бъдат оценени, както трябва.

Бенц трепна изведнъж и се зачерви със стиснати зъби, сякаш това човек бе избрал най-грубия начин да го оскърби. За пари ли намекуваше? Бенц си спомни за Андерсен и Хиршфогел. Каква разлика между похватите на хора, които искаха да го склонят към едно и също нещо!

Кръглите очи на генерал Д. се спряха върху Бенц. Никакъв израз обаче в тях не издаде впечатлението, което му произведе Бенцовата реакция.

– Говоря за моралната признателност – каза генерал Д. с гладък и непроницаем глас. – Състоянието, в което се намирам като настойник, е твърде тежко... много тежко! ... А също и неговото!

Той посочи с глава вратата, през която излезе ротмистър Петрашев.

– Помислете за ужаса ми, когато научих всичко това. Клетата, невинната Елена, жертва на един безсъвестен...

Бенцовите пагони му попречиха да завърши с думите „...германски офицер“. Но въпреки това Бенц си представи този „безсъвестен“ германски офицер: един летец, едно дете в униформа, на което ужасът на войната бе помрачил най-крехката младост. Виновен ли беше Райхерт? Жестоката съблазън на Елена не го ли бе накарала да забрави своята неопитност, изхабения мотор, повредената картечница? Бенц си представи тревясалия му и забравен от света гроб в някой македонски пущинак, далеч от отечеството, с дървен кръст, върху който признателни български пехотинци хвърлят от време на време няколко посьрнали цветя.

– Това бе страшно за нас – продължаваше генерал Д., – за паметта на баща й, за семейните ни традиции, за средата, в която живеем. Но въпреки строгото си възпитание аз бях първият, който й простих. Та в що се състоеше грешката й, драги ми поручик Бенц? В това, че тя е умна, красива, възпитана, отзивчива към всяко страдание, неспособна да прогони с грубост един разпуснат младеж, който я преследваше навсякъде и когото тя търпеше от милост? Какво можеше да му противопостави срещу насилието? Не, тя не е виновна!... Нека всички жени, изпаднали в това положение са виновни колкото нея. като мен мислят освен брат й, освен поручик Андерсен, освен вие (уверен съм в това) и още един друг мъж, по-заинтересован от всички ни, защото в случая се поставя на изпитание гордостта му – гордостта на един австрийски благородник...

– Капитан фон Харсфелд! ... – произнесе Бенц мрачно.

Същият! – продължи генерал Д. тържествено. – Той капитан Харсфелд е аристократ. Той стои над условностите и дребнавата ревност. Това е допустимо, като вземем пред вид изключителния характер на чувствата му. Вие познавате също тъй и чувствата на Елена към него, към този необикновен човек, под интелектуалното въздействие на когото тя се оформи като жена, за да стане това, което е днес. Най-малко слушали сте за тия чувства, нали?

– Слушал съм – каза Бенц условно, – много малко всъщност.

Генерал Д. го погледна изпитателно с лукавите си очи.

– Не сте ли се интересували? – попита той недоверчиво.

– Не – отговори Бенц сухо.

– Разбирам – каза генералът. – Вие сте човек на отвлечения идеализъм, ако мога да употребя израза на поручик Андерсен за вас. Колко възвишена професия е нашата! ...

– Аз не стоям тъй високо, господин генерал – каза Бенц скромно.

– Знам, знам! – пресече генерал Д. с ласкаещ глас. – Вие сте много скромен, но поручик Андерсен ми говори дълго за вас. И повтарям още веднъж, аз ви ценя извънредно много като човек и лекар... Елена също тъй. Чудно ми е обаче защо не ви е говорила за чувствата си към човека, когото обича... Тя го обожава! Тя би трябвало да го защити поне пред вас от подозрението, че този човек прави някакъв компромис с гордостта си. Никак ли не ви е говорила за него? Предполагам да сте много близък вече с нея. Не се стеснявайте! Не намирам нищо неправилно в това. Тази близост би била твърде естествена – дори необходима за услугата, която се иска от вас.

Той разви цяла теория за приятелството между мъжа и жената, като дори си послужи с примери от живота и литературата. Бенц се удивляваше вътрешно на безспорната му начетеност, кристализирала в тъй жалки, светски форми. Генерал Д. завърши с думите:

– И тъй, поручик Бенц, вие сте добър приятел на племенницата ми, нали?

– В тоя смисъл, господин генерал, в който благоволявате да го считате за почтен.

– Благодаря ви много – каза той с възхитена усмивка. – В името на това аз ще отправя едно искане към вас.

Генерал Д. направи привидно колеблива, но всъщност тържествена пауза и клепките му замигаха бързо.

– Моля ви се, господин генерал – насърчи Бенц любезно.

Бенц знаеше вече откъде идеше опасността и можеше да даде сражение. Бе положителен в това, което щеше да чуе след малко. Разбра защо бе поканен от ротмистър Петрашев на тоя обед. Зад всяка любезност на тия хора се криеше по някой жесток удар. Бедното и нищожно съществуване на Бенц заплашваше сключването на един блестящ брак, бъдещото роднинство на тия богати и суетни хора с един дребен австрийски аристократ. Парите и титлата щяха да се съединят, както в романите.

– Аз бих желал – каза генерал Д. с кротък и съвършено непринуден глас – след благополучния край на всичко да се върнете в Германия.

Той бе разкрил картите си – този изтънчен, мъчно остаряващ генерал! Но не беше ли още рано? Бенц също имаше своите карти. И между тях се намираше най-силният коз: любовта на Елена. Каквото и да бе чувството ѝ към Бенц, плътско или възвишено, то бе налице, то му даваше неоспорима власт над нея.

Бенц можеше от любов към разговора да попита генерал Д. за причината на необикновеното му желание. Все щеше да получи някакво обяснение – остроумно или глупаво. Но не пита. Играта му беше омръзнала. Вместо това произнесе с досада:

– Това би било чудесно! Но сега е война, господин генерал, и, струва ми се, вие знаете по-добре от всеки друг, че мъжете не зависят от себе си.

– Не се грижете – каза генерал Д., – Познавам ...един човек, който може да говори на Шолц.

Бенц го погледна слисан.

Генерал Д. се усмихваше спокойно.

На Бенц се виждаше невероятно и все пак това бе факт: един чужденец, един българин искаше да премести във военно време по своя угода един германски офицер и почти бе сигурен в успеха си. Бенц почувствува гняв. Бе засегнато по най-болезнен начин националното му чувство. Към тоя гняв се присъедини и някаква остра, горчива болка. Как!... Да погребеш любовта си, да забрави Елена, да се махне от пътя на фон Харсфелд! Да се свие като мишка, да умре от отчаяние! Не!... Тоя вътрешен вик разтърси съществуването му, унищожи колебанията му. Каквато и да бе Елена, скитница в любовта или порочна до ужас, тя го обичаше, тя му бе предложила частица от младостта си. Не! Хиляди пъти не!

Бенц се усмихна и стана от стола. Генерал Д. стана също.

– И така, обещавайте ми – каза той, подавайки ръката си, – че ще изпълните това, което искам. Още, тая вечер ще кажа да говорят на Шойбен или Шолц...

Той погледна Бенц възхитено, доволно. Или може би се възхищаваше от себе си.

– Господин генерал – каза Бенц тогава с тон на човек, който е пресанал да се шегува, – това е невъзможно. Искам да кажа, не ще стане никога. Но ако въпреки всичко успеете благодарение на високите си връзки, длъжен съм да ви предупредя, че Елена ще тръгне с мен.

Ръката на генерал Д. падна като камък.

Той гледаше Бенц внезапно вцепенен, побледнял от смайване, неспособен да възрази нищо.

– Сбогом, господин генерал! – каза Бенц.

– Сбогом! ... – отговори генерал Д. с положително дрезгав глас.

XI

Дали Бенц не каза много? И дали Елена щеше да го последва наистина в Германия? Онова, което имаше значение в тоя момент, бе пълната му увереност, че ще го направи Бенц я обичаше и това го заслепяваше пред най-простата очевидност: Бенц нямаше къде да я заведе. Освен при майка си. Това значеше да живее; пак отделно от Елена. Ако постъпките на генерал Д. се увенчаеха с успех (какъв срам за германските щабове в България!...), сигурно щеше да бъде изпратен; на Западния фронт, в някой полски лазарет на Шампан или Артуа, където Елена не можеше да дойде или можеше, но само като милосърдна сестра. И тъй срещу удобствата, блясъка, удоволствията, които имаше в София, Бенц можеше да ѝ предложи само избора между две възможности: да остане при една стара, самотна и може би враждебно настроена към нея жена или да бъде при него и да се грижи за ранени войници. А после? После, когато войната свършеше, монотонното съществуване в някой затънт германски гарнизон като жена на полкови лекар.

Разбира се, Бенц не мислеше нищо подобно в трена, когато пътуваше обратно за Х... Във второкласното купе пътуваха и няколко български офицери. Те бяха отпускари и се връщаха на фронта. Това личеше по лошото им настроение, по едносричните думи, които от време на време разменяха помежду си, по оная мрачна резигнация, която слага отпечатъка си върху лицата на всички мъже, отиващи в окопите. Когато Бенц палеше cigarите си, щракането на запалката ги стряскаше и те хвърляха към него къси, враждебни погледи. После отново потъваха в мислите си. Те бяха с изтрити униформи, със синкавожълти, маларични лица. Когато влакът пристигна в Х... и трябваше да излезе от купето, Бенц отдаде чест, но никой не отвърна на поздрава му. Краят на войната приближаваше, приближаваше...

Бенц се чувствуваше някак горчиво обиден от българите, от генерал Д., от спътниците си във влака и от една група войници, които ядяха плодове по скамейките на перона и също не намериха за нужно да му отдадат чест. Бенц се престори, че не ги забелязва, и всъщност това бе най-разумното. Каза си уверено, че ще бъде много смешно, ако отиде при коменданта на гарата и поиска обяснение за държането им. Самата мисъл, че можеше да извърши подобна глупост, му подсказа до каква степен се бе отдалечил от ясното виждане на нещата в света. И все пак

тоя свят продължаваше да съществува, кипеше около него, блъскаше и отнасяше хората в разрухата на войната, без да накърнява съществуването на другия свят – света на Елена, – затворен в него, излъчен от него, с всичката разточителност на цветове и форми, които любовта можеше да му даде. Ако физическото съществуване на Бенц бе оковано в железните вериги на войната, всичко, що оставаше от личността му като дух и морална сила, бе в ръцете на Елена. Това раздвоение бе мъчително и жестоко. Докато автомобилът на интендантството го взеше по задушните и криви улици на Х., Бенц се мъчеше да дойде на себе си или поне да притъпи натиска на остро и неотслабващо вълнение, което притискаше сърцето му. Слънцето клонеше към запад и вечерните сенки се удължаваха. Последната зеленина се бе превърнала в мъртвешки цветове на злато и пурпур. Под червените лъчи на ниското слънце тия цветове изглеждаха още по-ярки, дори някак фантастични и с това предизвикваха остри, пронизващи тръпки в меланхолията на човек.

Бенц знаеше, че ще завари фон Харсфелд у Петрашеви но това не го тревожеше много. Автомобилът на Харсфелд с австро-унгарско флагче наистина чакаше пред пътната врата. Шофьорът отдаде чест и с това поласка смешно гордостта на Бенц; германската униформа пазеше авторитета си поне пред австрийците.

В градината Бенц съзря с досада високия силует на Хиршфогел. Хиршфогел се разхождаше между лехи с увехнали карамфили, наметнат с шинела си, и сигурно чакаше треската. Повече от всеки друг път той приличаше на мъртвец с шинела си, загърнат като в саван, с бледно си лице, с хлътналите си бузи, с дълбоките орбити на очите си. Бенц знаеше, че отпуската му изтичаше тези дни. Хиршфогел я бе прекарал тук, в горещината на тоя нездрав град. Защо? За да засилва умразата си към жените ли? В този момент Бенц имаше достатъчно грижи, за да се пита дали Хиршфогел е луд, или не. Хиршфогел го забеляза, като минаваше по алеята, и дойде при него.

– Е! какво? – попита той.

– Всичко ще бъде извършено – каза Бенц сухо.

– Тя ви чака от сутринта. Андерсон и фон Харсфелд заминават тая вечер за Главната квартира.

– А вие? – попита Бенц с досада. Хиршфогел го погледна със студения пламък на тъжните си, сурови очи.

– Утре сутринта – измърмори той презрително.

Макар да бе късна есен, дните в Х... бяха все още топли и някак мъчително задушни. Поради това обстоятелство навярно осветеният с

ацетиленова светлина прозорец на стаята, в която се намираха Елена, Андерсон и фон Харсфелд, бе отворен. Шумът на автомобила и пронизителното скърцане на вратата трябва да бяха издали идването на Бенц. Това не го въодушеви никак. Едно запознаване с фон Харсфелд му се виждаше досадно при всички възможни обстоятелства. Но тъкмо това накара Бенц да влезе вътре. Капитан фон Харсфелд можеше да помисли, че Бенц се бои от него. Подобно чувство липсваше напълно при идването на Бенц и затова, щом видя едрата левантинска слугиня, той й каза да съобщи за пристигането му. Слугинята се върна след малко и направи знак на Бенц да се качи горе. Той беше изкачвал много пъти с нетърпелива бързина тия разклатени дървени стълби. Обикновено го посрещаше веселото възклицание на Елена. Сега обаче Бенц изкачи стъпалата бавно, чувствайки отдалеч тежката атмосфера, в която му предстоеше да влезе.

Стаята, която му посочи слугинята, служеше за спалня на Елена. Тя бе твърде обикновена, светла стая на младо момиче, със скрин, с диван, с много възглавници, с кръгла маса по средата и няколко кресла. Бенц преодоля с известно усилие мисълта, че фон Харсфелд бе прекарал с Елена в нея почти целия ден, и влезе вътре. Тягостната му напрегнатост се облекчи значително от присъствието на Андерсон, който се бе разположил удобно между възглавниците на дивана. Елена стоеше до прозореца всред някаква отдалечена замисленост. Тя отговори на Бенцовия поздрав със слаба усмивка и му направи знак да седне на едно кресло много близо до нея. Бенц се подчини и седна. Чак тогава Бенц забеляза в тъмния и далечен кът на стаята да седи човек. Това беше фон Харсфелд. Той бе седнал в едно дълбоко кресло и пушеше пура. Бенц стана веднага и направи малък, вежлив поклон. Фон Харсфелд също се поклони, но без да става. Това отговаряше на разликата в чиновете им. На Бенц се стори, че имената им прозвучаха едно след друго с остър металически тон. Или може би това впечатление се дължеше на Бенцовата напрегнатост и тишината в стаята. Капитан фон Харсфелд зададе на Бенц няколко банални въпроса във връзка с идването му в България. Докато отговаряше, Бенц успя да разгледа бледното му аристократично лице с тънки, безкръвни устни, с прав нос, с пепеляворуса коса, със сиви очи, едното от които бе скрито зад монокъл. Не можеше да се каже, че това лице наподобяваше в израза си лекотата и безгрижието на ротмистър Петрашев. Зад студената му неподвижност, зад студената отсянка на презрение към всичко, което го заобикаляше, човек усещаше нещо твърдо и пронизващо, заедно с една отблъскваща чувственост, която се

проявяваше в гласа, в движенията, в цялото съвършенство на безупречната му външност и която липсваше у ротмистър Петрашев. Бенц помисли горчиво, че тая чувственост, това противно и скрито под маска сладострастие бе опиянявало някога Елена.

Докато Бенц се стараяше да изглежда равнодушен, фон Харсфелд и Андерсон подеха спор около новата Хинденбургова линия. Това стана по повод на Бенцовото пребиваване в окупираните области на Франция преди две години. Спорът не развълнува никак Бенц. Той съзираше много добре целта му да служи като параван на разговора, който бе воден, преди да влезе. *fid-mi*, имаше усещането, че комедията, разигравана от два месеца пред него, продължаваше още. Наистина бенц не можеше да разбере защо тия хора продължаваха да стоят още и на всичко отгоре да се забавляват с този спор от висшата стратегия. Не, това го подлудяваше! Буквално!... След като бяха измъчвали през целия ден Елена, сега искаха да го уверят в своята непринуденост. Играта с Бенц продължаваше – и колко ниско! Дали нямаше да чуе някой нов, трогателен епизод от живота на Елена, разказан между имената на Мантойфел и Клаузевиц? Екстравагантната глупост на това предположение накара Бенц да се усмихне. Той осъзна изведнъж всичката неуравновесеност на състоянието си.

– Защо се смеете? – попита Елена, като се наведе над него.

– На Клаузевиц – каза Бенц горчиво.

Тя се усмихна снизходително на увлечението, с което Андерсон доказваше на фон Харсфелд близкия триумф на германците.

– Искате ли войната да свърши по-скоро? – попита тя с оная усмивка, която винаги даваше скрит смисъл на думите ѝ.

– Да – каза Бенц ниско, – за себе си.

– Само за себе си? Очаквах да помислите и за мен.

– Днес ме увериха, че нямам право да мисля за вас.

Неясният смисъл на думите му я озадачи. Тя го погледна тревожно и за да прогони от мисълта му сянката на всяко възможно подозрение, каза бързо:

– Знаете, че в тоя момент сте всичко за мен.

– О, да – съгласи се Бенц мрачно. – В тоя момент. Знам това.

Облегната до прозореца, тя продължаваше да стои наведена над Бенц с безкрайно търпение в израза на лицето си, който бе станал тъжен.

– Защото сте хирург ли? – попита тя със задавен шепот.

Бенц беше оскърил искреността на чувствата ѝ и незаслужено,

разбира се, в минутното ожесточение на човек, който се измъчва тайно и не може да облекчи болката си.

– Не зная – каза Бенц уморено. – Бедата е в това, че не зная... Човек би желал да разбира действията ви тъй лесно, както разбира думите ви например.

– Действията! ... – прошепна тя измъчено. – Но какво съм направила?

– Нищо – каза Бенц. – Много дръзко би било да задавам този въпрос дори на себе си. Знаете ли, днес се надценявам ужасно. Съзнах това преди малко...

Тя пак не разбра нищо, но го погледна критично, състрадателно – тъй както би погледнала някой луд. След това се отдалечи от Бенц и седна изнемощяла върху най-близкото кресло, закривайки очите си с ръце.

– Днес останах без сили – произнесе тя съкрушено. Всичката й отпадналост намери израз в изнурената дълбока въздишка, с която произнесе тия думи. Но, можеше ли Бенц да разбере състоянието й? Като че целият ден бе протекъл за него в тежък слн, та бе неспособен дори за най-обикновено съчувствие. Присъствието на фон Харсфелд го дразнеше без всякаква разумна причина. Озлобението, в което се намираше след разговора с генерал Д., продължаваше да гори още. Освен това Бенц имаше тягостната увереност, че през по-голяма част от времето Елена и фон Харсфелд се бяха отдали на драматични обяснения, които подчертаваха силата на някогашните им връзки. И наистина, макар бурята да бе отминала вече (Бенц трябваше да чуе само последите й, заглъхващи трясъци), атмосферата продължаваше да бъде наситена с електричество.

– Вие ли? – попита фон Харсфелд след малко. – струва ми се, че не. Запасът ви от сили е неизчерпаем. Нина може да се допусне, като вземем пред вид начина, по който воювате с всички. Но каква нужда имате да се карате и с него?

С много точно движение на ръката си фон Харсфелд посочи Бенц отдалеч. Елена несъзнателно извърна лицето си към Андерсон.

Истина ви казвам, поручик Андерсон – сега дори Хиршфогел би могъл да се убеди колко по-жестоки са мъжете.

Андерсон наведе глава със скръбно съжаление и предпочете да замълчи.

– Липсва ли ви Хиршфогел? – попита фон Харсфелд – Хиршфогел! ... – извика тя и се огледа наоколо като животно, уловено в капан. –

Къде е Хиршфогел? Дайте ми Хиршфогел! Само той ми липсваше, за да се отчаям напълно!

О, вие не сте толкова слаба! – каза фон Харсфелд и после много трудно би било да допуснем, че сте в състояние да полудеете заради някой мъж.

Тя го погледна безпомощно и угаси цигарата си, която бе запалила преди малко. Харсфелд продължи:

Забелязвам, фройлайн Петрашева, че сте станали съмнителна личност.

Да, от много ласкателства – каза тя.

Не можете никога да отречете, че това е вярно – заяви той, като отпраща към Бенц студения блясък на монокъла си. – Онова, което би трябвало да ви направи впечатление, е, че приемате такива ласкателства едновременно от много страни.

– Не съм виновна за това.

– Не сте – процеди той насмешливо. – Тогава кой е виновен? Вие виновен ли сте? – обърна се той внезапно към Бенц.

– Няма нужда да замесвате господин Бенц – избухна тя. – Много добре знаете, че той се намира тук от съвсем безкористни подбуди.

– Знам – каза фон Харсфелд с най-почтителен вид, който отне на Бенц възможността да реагира. – Значи, не сте виновна? – продължи той към фройлайн Петрашева с усмивка, която можеше да изглежда шеговитата, ако обстоятелствата не бяха тъй трагични за него.

– Имам право поне да мисля това, ако не да се оправдавам.

– Някоя жена не би могла да се оправдае, преди да ѝ простят.

Той я погледна, но понеже Елена не отговори, запълни мълчанието ѝ със сдържан смях, който не бе твърде весел.

– Колко сте великодушен! – произнесе тя.

– А вие снизходителна – каза фон Харсфелд, като се изправи.

След това отиде при нея и целуна ръката ѝ. Същото направи и Андерсен. Двамата излязоха от стаята. Андерсен кимна на Бенц измъчено с глава, докато фон Харсфелд не се обърна дори.

Бенц излезе на верандата и седна на един плетен стол. Бумтенето на автомобила, който отнасяше Андерсен и фон Харсфелд, замря в далечината. На изток изплува бледна, забулена в изпарения луна. Налудничавата сянка на Хиршфогел все още блуждаеше в градината.

Бенц се чувствуваше уморен и раздражен. Фон Харсфелд и дори Андерсен имаха прекрасно вид на хора, за които не представляваше нещо повече от обикновен човек, дошъл да поправи срещу заплашване

водопровода или звънците. Разговорът, в който присъствието му бе понасяно, тъй да се каже, от досадна необходимост, го остави с острото усещане, че бе съвършено нищожна личност, попаднала случайно в обсега на Елена, до която имаха право да се доближават само те. Това състояние го измъчваше. Струваше му се, че Елена трябваше да ги изгони. И понеже не направи това, сега бе готов да стане и да си върви сам. Спря го необходимостта да ѝ даде няколко наставления във връзка с онова, що предстоеше.

– Бъдете по-учтив – каза тя, като дойде на верандата и седна до него.

Бенц почувствува лъха на оригановия парфюм – лек, тънък и неопируемо сладостен, когато се излъчваше от нея, защото бе най-подлудяващото физическо усещане за близостта на тялото ѝ след докосването.

Бенц я погледна и не каза нищо.

– Чаках ви цял ден – продължи тя с онова сладостно трептене в гласа, което понякога превръщаше думите ѝ в запалени стрели. – Простото ви присъствие бе достатъчно да ме облекчи. И когато дойдохте, бягате от мен. Но не ще ви изпусна сега – заяви тя с внезапно поривист тон, като сграбчи ръката му.

Бенц не направи никакво усилие да се отърве. Всичките тайнствени сили, които излъчваше съблазънта ѝ, минаха в тялото му; но той имаше достатъчно сила от гордост или просто благоразумие да остане неподвижен.

– Нито пък ще избягам – каза Бенц отпаднало. – Знаете много добре, че няма къде да се скрия от вас. Вие затрихте миналото ми, затрихте всичко, в което можех да намеря убежище.

– Въобразявате си – каза тя с несигурен глас на уплашено дете, което иска да се оправдае. – Аз съм изпитвала същото чувство. Достатъчно е да се върнете в родината си, за да почувствувате неразрушимата сила на миналото. Винаги когато отивам в Цариград...

Тя не довърши. Внезапното и възмутено движение, което Бенц направи, отхвърли ръката ѝ тъй силно, щото последната се удари в ръба на масата и падна тежко.

Тя го погледна умолително, неразбираща и измъчена.

– А! ... – извика Бенц. – Значи, и от вас трябваше да чуя този съвет!

...

– Кой съвет? – попита тя оскърбено.

– Тоя, що чух днес от един човек, на когото удивително приличате по шарлатанството си.

– Шарлатанство! ... – повтори тя. – Какво търси тази дума между нас?

– Не зная. Питайте себе си.

Тя го погледна напрегнато, после се усмихна:

– Без шеги, Айтел! ... Един човек, казахте...

– Да, един много почтен човек. Като стигнете възрастта му, ще закоравеете като него. Тя го гледаше слисано.

– Къде го видяхте? – попита тя с развълнуван глас.

– В София. Имах честта да бъда поканен с него на обед от брат ви. Това бе наистина един чудесен генерал, преизпълнен с готовност да дава мъдри съвети, но не тъй нахален като вас да ме уверява, че са непременно в моя полза.

– Настояникът ми!... – извика тя изумено. – Как стана това?

– Не е важно. По-голямо значение би имало да знаете, че той ме посъветва след няколко дни да се махна по дяволите. Това съвпада и с вашето желание.

– Не ме измъчвайте – каза тя.

– Безсилен съм да ви измъчвам. Бих го направил, ако знаех, че у вас имаше поне капка чувство.

– Какво ви каза по-нататък?

– Каза ми, че ще улесни това с генерал Шолц. Вашият настояник е човек с високи връзки и много остроумен. Но ако някой немски генерал се забавлява с него да играе след вечеря бiliarд, сигурен съм, че този генерал не е и не може да бъде Шолц.

– Не обиждайте настояника ми – каза тя весело.

– Аз само реагирам на намека му... Германската армия не се командва от българи. Нямам ли право да забележа това?

– Имате – измърмори тя. – Но какво стана после? Говорихте ли за мен?

– Говорихме. Но какво представлявате вие в сравнение с благородния, превъзходния, неоченимия капитан фон Харсфелд? Ще ми позволите да забележа, че си зададох този въпрос, докато настояникът ви ми изреждаше универсалните достойнства на характера му.

– Предполагам, че после сте се смели до сълзи.

– Можех да се смея, ако и вие тая вечер не бяхте повторили съвета му. Солидарността ви е трогателна наистина. Колкото за подбудите, те нямат никакво значение. Настояникът ви ме счита за опасен, а вие се отегчавате от мен – ето разликата. Елена песимистично поклати глава:

– Цялото нещастие, Айтел, се състои в това, че гордостта ви пречи

да видите любовта ми.

– Любовта ви! ... – повтори Бенц със затаен дъх.

– Да, господине! – извика тя с глас, в който трептеше дълбоко, сподавено вълнение. – Но дори когато имате доказателства за нея, мислите, че тя е монета, с която се разплащам.

– Не зная – каза Бенц насмешливо. – Мъчно е да се вярва на думите ви. Вижда ми се парадоксално да обичате някого и да го увещавате да се махне от очите ви.

– Идиот! – прошепна тя.

– Тая дума можете да хвърлите на всеки нахален мъж, който ви закача по улицата. Не можете да ме уверите, че в тоя момент я заслужавам.

– Както и вие, че не сте нахален.

Няколко секунди двамата се гледаха, после изведнъж се разсмяха високо. О, незабравими часове, в които любовта летеше над тях и махането на крилете ѝ разгонваше последните съмнения!... По-късно Бенц не можеше да мисли за тях, без да почувствува сълзи в очите си.

XII

Бенц извърши операцията. Елена понесе болките със свръхчовешко търпение. Онова; което го ужаси, бе неочаквано силното кръвоизлияние. Силви заличи следите на всичко.

Бенц извърши престъпление спрямо морала на професията си, спрямо човешките и божествени закони, в които вярваше, но нямаше никакви угризения. Испита луда радост, когато денят и нощта протекоха без повишение на температурата. Следната нощ Бенц прекара в стаята на Хиршфогел и рано сутринта се качи при Елена. Вярната Силви бдеше до леглото ѝ. Елена спеше спокоен, ободрителен сън. Няколко минути Бенц съзерцаваше с облекчение ангелската неподвижност на лицето ѝ, носещо все още отпечатъка на жестоките болки. После освободи Силви и седна на мястото ѝ.

В ранния час, в тишината на утрото, уморен от безсънната нощ, но безкрайно щастлив да вижда Елена спасена, Бенц я почувствува в себе си, в сърцето си, и в същия миг го осени неизразимо блаженство. Той прекара в това състояние няколко часа. Лек шум и слаба въздишка го изтръгнаха от безкрайната и сладостна тишина. Той се наведе над Елена и видя бавното повдигане на клепачите ѝ, после неподвижния и замрещен от сън поглед.

– Силви! ... – прошепна тя.

Бенц сложи ръката си върху челото ѝ. Елена издаде слабо възклицание и като го видя, направи опит да скрие лицето си. Бенц ѝ каза да не се движи.

– Защо сте тук? – попита тя.

– Трябваше да сменя Силви.

Има минути, когато човек говори с мълчанието си. Ако някога Бенц можеше да каже, че душата на Елена му бе принадлежала напълно, това беше в тоя час, в тая минута, когато Елена улови ръката му и я намокри със сълзите си.

Първият човек, който се осведоми след операцията за Елена, бе ротмистър Петрашев. Един следобед той пристигна с автомобила си от София и веднага потърси Бенц в болницата. Ротмистър Петрашев влезе в Бенцовия кабинет с известно смущение, после възстанови бързо обикновения си светски вид. Онова, което Бенц направил за сестра му, било много, твърде много! ... Но ротмистър Петрашев не се съмнявал, че

Бенц ще го направи. Той оценил още в първата среща моралните качества, които издигали Бенц над тесните професионални предразсъдъци. Той искал да му заговори сам направо, но Елена го помолила да не прави това. Елена била извънредно чувствително създание. Тя искала първо да я разберат и после да я осъждат или оправдават. В това отношение Андерсон и Хиршфогел създали чудесна атмосфера. Може би запознаването имало малко преднамерен характер, но Бенц трябвало да признае, че не могло да се постъпи другояче.

Всичко това бе дълга тирада на френски език, в която ротмистър Петрашев подмяташе думите със същата виртуозност, с която един жонгльор в цирка подхвърля топките си пред удивеното внимание на публиката, съзнаваща всичката безполезност и същевременно забавност на изкуството му. Бенц употреби доста голямо усилие да се забавлява с красноречието му до момента, в който някакъв добър дух накара ротмистър Петрашев да си отиде, без да уреди въпроса, за който всъщност бе дошъл при Бенц.

Вечерта, когато Бенц отиде да види Елена, Силви му подаде един плик, адресиран от ротмистър Петрашев до него. Бенц разтвори плика. Вътре имаше чек.

– А, тъй ли!... – извика Бенц и хвърли чека върху Елена. – Вие ли го вдъхновихте да подпише това?

Елена прочете чека и се усмихна бавно, замислено. После го скъса на парчета.

– Простете му! – каза тя умолително. – Всъщност само аз би трябвало да се разплащам за всичко. Ще видите как!... О, драги мой, ще видите как...

През следващите дни Бенц стигна до онова състояние на любовта си, в което всяко по-нататъшно душевно сътресение му се струваше невъзможно. Самоизмамата на всички, които се стремят към щастие, е тази, че те вярват в неговата зависимост от външни обстоятелства и от привидното разбиране между характерите. Като че има действителност, която задоволява желанията ни, и еднакви души, които не се измъчват от противоречията си. Бенц познаваше вече странния характер на Елена, пълен с толкова искрена страст и шарлатанство. Знаеше, че бе ласкан, заслепяван, използван и все пак обичан. Знаеше, че поне в този момент имаше доказателства за любовта ѝ. И въпреки това той не можеше да си обясни по-късно внезапния обрат, който настъпи в отношенията му с Елена. Човек изобщо е неспособен да оправдае решения, взети сред заслепението на някакво чувство, защото интимната личност на всяко

чувство е непроницаема за мисълта. Той можеше да каже само, че екзалтацията на гордостта му бе надвила любовта, но това обяснение му се струваше незадоволително. Не бе ли унищожил вече гордостта у себе си? Ако последната бе тъй силна в този момент, защо не остана вярна на себе си докрай? Бенц не предчувствуваше ли своята непоследователност? И скритият мотив на постъпката му не бе ли онова ожесточение, с което искаше да измъчи и накаже любимото същество поради невъзможността да овладее душата му напълно?

Последните дни на октомври изтекоха всред синевина, прозрачен въздух и разкошно многоцветие на умиращата растителност. Нямаше нищо по-красиво и по-дълбоко меланхолично за един северен човек като Бенц от субтропичния блясък на есента в тая част на България. Слънцето грееше все тъй ярко, но с умерена топлина и под меките му лъчи хълмовете около града тънеха в пурпурновиолетови сенки. Въздухът бе наситен с миризма на есенни рози, на тютюн, на узрели плодове, към които се примесваше дъх на гнилоост и миазми – постоянен дъх, присъщ на ориенталските градове, който, съпоставен с другите благоухания, понякога тъй странно напомняше на Бенц за контраста между живота и разложението на смъртта.

Почти винаги в неделни дни Елена и Бенц се изкачваха на един висок хълм, който се издигаше над града и с други терасовидни възвишения образуваше полите на гигантска планинска верига, чиито снежни гребени се губеха в синевината на юг. След дългото възкачване те стигаха развалините на една средновековна крепост и сядаха върху обраслите с мъх гранитни камъни. Гледката, която се разстиляше пред тях, бе фантастично съчетание на ярки цветове, на слънчев блясък и синевина. Котловината на града с градини и оризища, пожълтели от есента, наподобяваше тържествена одежда на източен свещеник, която в дни на молебен заслепява с блясъка си погледа на вярващите. Но в целия пейзаж, и това умиращо великолепие на дърветата и тревите трептеше някаква погребална тържественост, една остра и почти жестока печал, която неотслабващо притискаше душата. Бенц знаеше, че там, на юг, зад синия хоризонт, ехтеше тътнежът на оръдия, тракаха картечници и бойни самолети всред пламъци и дим се разбиваха в земята. При всяка офанзива оттам идваха зловещи влакове с човешки развалини, с хора, разкъсани от бомби, задушени от газ, изгорени от огнестрелачки – това неописуемо зрелище на живи човешки глави, превърнати в топки от овъглено месо и стопена лой... Понякога на Бенц се струваше, че онова, що

изостряше чувствата му тъй болезнено, бе именно тоя призрак на безмерно и ужасно човешко страдание, което вплиташе навсякъде.

Един следобед Елена и Бенц се изкачиха на хълма и седнаха върху развалините. Няколко минути двамата съзерцаваха мълчаливо огромния пожар на есента, червените жълти пламъци на разложен хлорофил, в които гореше котловината. Присъствието на Елена изпълваше Бенц, както винаги, с тъжно опиянение. Тя се облегна на рамото му и с поглед, устремен в хоризонта, разтриваше замислено между пръстите си няколко стръка благоуханни треви, които бе набрала, докато се изкачваха по хълма. Тя бе в тънка бяла рокля и широкопола сламена шапка, според тогавашната мода, чийто цвят образуваше прекрасно съчетание с мургавия оттенък на лицето ѝ. Сега под смекчения блясък на слънцето то излъчваше по-ярко левантинския си чар, в който трептеше сладострастие, меланхолия и отпуснатост. Но под нежната усмивка, под замрежения поглед и сладостния овал на формите му Бенц за първи път долови един странен и жесток облик на тая мекота, на тая отпуснатост в гласа, в движенията, в израза на цялата ѝ личност.

– За какво мислите, Айтел? – попита тя внезапно.

– За расата ви! – каза Бенц.

– У мен са кръстосани няколко раси!

– Само две! – каза Бенц, гледайки сините кръгове под очите ѝ.

Тя се усмихна замислено. Наистина, в златистите отражения на очите ѝ прозираше оная меланхолична чувственост, която е вековно наследство на жените от Изток.

Бенц каза, че кръстосването на расите създава жестоки индивиди, и за пример посочи мулатите.

– Жестоки! ... – повтори тя, като извърна към него очите си, които продължаваха да бъдат все тъй странно замрежени и отпуснати. – О, мили мой, но какво от това?... Тъй ще ме обичате по-силно!

Тоя следобед Елена пожела да се приберат по-рано в къщи, защото мислеше, че Андерсон ще мине през града, и настояваше да го види.

– Мислите ли, че Клод стои със затворени уста? – каза тя. – Искам да чуя какви са последните клюки за мен в София.

– Интересуват ли ви? – попита Бенц.

– Да. Любовта и гневът у мъжете са като огледало на жената, която обичат.

– Вие искате да се оглеждате постоянно!

– По суетния навик на всички жени! О, драги мой, не ревнувайте! В тоя момент ми е жално за Клод, Той не бе лошо момче, но аз престанях

да го обичам и това е всичко...

Докато слизаха бавно по пътеките на хълма, тя се оживи и почна да говори за фон Харсфелд:

– Знаете ли, той се появи в живота ми изведнъж и начинът, по който реагирах на това, бе като първа съзнателна проява на волята ми!...

– Съзнателна? – повтори Бенц горчиво.

– Да, съзнателна!... Дори Хиршфогел не би допуснал това. Според теорията му жените проявяват аморалното си начало само когато достигнат известна ловкост на ума и зрелост на тялото, т.е. когато добият възможност да лъжат и развратничат безнаказано.

– Мъчите се да ме смаете!

– Докато вие изглеждате съвършено невъзмутим!

– Тогава каква нужда има от мъдростите на Хиршфогел?

– Простете ми!... Любовта обича да си играе с празни думи дори когато е тъжна.

– Защо е тъжна?

– Не зная!... В този момент ми се стори тъжна и почувствавах нужда да се развеселя с Хиршфогел.

– Да, но думата бе за фон Харсфелд!

– О, да!... Ще ви кажа и за него! Това стана преди четири години. Пътувах от Лозенград за София. Току-що бях загубила баща си. Чувствавах се съвършено изоставена. Бях под покровителството на някаква американска мисия, на няколко стари моми и един мършав лекар. Те се връщаха в София, изплашени от холерата. Когато в купето влизаше някой чуждестранен журналист, те почваха да говорят за баща ми и ме посочваха с думите: „That's his daughter.“ Журналистите трагично поклашаха главите си. Някои от тях ме фотографираха като жертва на войната. Дори един англичанин попита има ли кой да се грижи за мен и когато квакерите му казаха, че не знаят, съвсем сериозно предложи да ме настани на свои разноски в някой пансион. Ех, че смешни хора са тия англичани!... Но всичко това ме изтезаваше ужасно. Исках да бъда сама, да прочета няколко молитви за душата на баща си. Бях религиозна и чувствавах огромна нужда да направя това. Отидох в съседното купе. В него нямаше никого. Прочетох молитвите си и се свих до прозореца. Почувствавах изведнъж непоносима скръб. Обзе ме желание да плача, да плача до смърт. После се съвзех и почнах да гледам през прозореца. Влакът летеше из опустошена равнина. Тук-таме стърчаха развалините на изгорели села, виждаха се разбити оръдия, изоставени ракли. Имаше и човешки трупове!... Това бяха грозни, черни, отворотелни трупове.

Понякога те лежаха съвсем близо до линията и аз различавах униформите им. Войници!... Измрели от холера войници, които живите не смогваха да заравят. Всичко това ме изпълни с тъп, неопикуем ужас. Престанах да мисля дори за баща си. Стоях до прозореца като вкаменена. Струваше ми се, че ако се обърна, ще видя зад себе си всички тия страшни, посинели лица, замръзнали в спазмите на агонията. Исках да се върна при квакерите, но няхах сила да мръдна от мястото си. Тъкмо тогава в купето влезе някой. Обърнах се с вик на ужас...

– И припаднахте?

– Не! Овладах се веднага. В купето грееше слънце. Видях много ясно, че пред мен стоеше жив човек, а не призрак. По онова време Клод бе военен наблюдател и носеше австро-унгарската си униформа. Появата му не ми направи никакво впечатление отначало. Във влака пътуваха всевъзможни аташета, кореспонденти, благотворителни мисии, които се изтегляха благоразумно от заразените места. Знаех това. Викът ми го стресна доста. Той измърмори едно „Pardon, mademoiselle...“ и свали от мрежата малък ръчен куфар, който не бях забелязала дотогава, Les cadavres!... – прошепнах измъчено. „Да, ужасно! – каза той на френски. – Но защо ги гледате?“ Обясних му, че дори когато затворя очите си, пак виждам трупове. Той се усмихна. Стори ми се, че той ме гледа някак странно и продължително. И досега не мога да определя какво точно имаше в погледа му: проникателност на познавач или просто учудване. Сигурно се питаше какво търся тук, по тия места. Не бях нито мило-сърдна сестра, нито бежанка, нито зряла, нито съвсем дете. Онова, което ме учудва и досега, бе обстоятелството, че аз продължавах да стоя в купето. Аз останах при него! Съзнателно!...

Трябваше да се върна при американците, но не направих това. Почувствах изведнъж желание да разговарям, да изглеждам голяма. Това е мания у всички деца, но, струва ми се, в нея вече нямаше нищо детинско. След половин час той ме третираше напълно като възрастна.

– И флиртът почна?

Тя се усмихна замислено:

– Флиртът? Не!... Изпитвах само неясно вълнение, което притъпяваше скръбта ми до края на пътуването. Флиртът почна една година покъсно, когато Клод бе назначен в легацията. Но това е вече банална история!... По цяла сутрин играехме тенис. Можете ли да си представите по-глупаво нещо? Спокойствието и липсата на болка развалят любовта...

През тия дълги разходки извън града Елена неспирно

възстановяваше пред Бенц спомени от миналото си. Тя правеше това с тъмна и упорита преднамереност, която го измъчваше. Тя като че искаше да го увери в някакво тайнствено зло, вложено в личността ѝ, което проявяваше против волята си. Ако, от една страна, е егоизъм, който можеше да се нарече съзнателен, тя го стягаше все по-здраво в любовната мрежа на сърцето си, от друга – тя се отдаваше на странни угризения по отношение на него. Тя сякаш предчувствуваше, че няма сили да спечели играта, без да пожертвува свободата си. Не съзнавате ли, че ако в тоя момент искаше да задържи Бенц, трябваше да стане негова жена? Не го ли съжеляваше? Не правеше ли опити да го спаси?!... Защо искаше да му вгълпи, че е аморална и жестока? Защо го заплашваше? Защо поведението ѝ бе тъй двойнствено? Бенц ѝ бе разказал разговора си с генерал Д. Тя се съгласи и обеща, че ако стане нужда, ще го последва в Германия. Но винаги когато Бенц правеше опит да заговори по-определено върху бъдещето, тя добиваше отегчен и разсеян вид и почваше да му говори за пороците, за леконравието си. Да, тя го заплашваше! ... Тя не вярваше на себе си, страхуваше се от бъдещето. Не предчувствуваше ли с интуицията на невярното си сърце оня трагичен час, тъй мъчителен и за нея, в който Бенц щеше да се изправи лице срещу лице с капитан Лафарж? Тя се себеунижаваше дори когато разказваше най-невинните спомени от детството си. Изповедите ѝ бяха потискащи, мъчителни. Го вземаха форма ту на шеговитата бърливост, ту на угризения, ту на отвлечени разсъждения, които приковаваха мисълта на Бенц по цели дни. В тях прозираме желанието да разкрие онова леконравно и гибелно качало в характера си, с което искаше да го отвърне от себе си или предупреди за бъдещето. Бенц все по-ясно долавяше това. Но защо Елена постъпваше така? Защо днес го обичаше, а утре мислеше, че ще го загуби? И защо търсеше болката в любовта? Не обичаше ли Бенц само защото съзнаваше, че го измъчва? Не измъчваше ли и себе си? Коя зла сила, кой мрачен жребий бяха тикнали личността ѝ към тая извратеност, към тоя изтънчен садизъм на духа? Тия въпроси измъчваха главата на Бенц, превръщаха нощите му в кошмар. После изведнъж я оправдаваше: самият Бенц не я ли обичаше по-силно, защото съзнаваше, че не можеше да бъде друга? И като го предупреждаваше за себе си, не му ли даваше възможност да се спаси? Но с колкото и себеотрицание по отношение на любовта ѝ да пяха свързани тия изповеди, те унижаваха и дразнеха Бенц. Те му разкриваха страшната съблазън на сърцето ѝ, дивите и хищни пориви на страстта, с които би разкъсала клетата душа на Райхерт. Те издаваха и всичката жестокост, всичкия пароксизъм, на които бе

способен ориенталският и характер. Те го убеждаваха в непреодолимата и дълбока като бездна невъзможност да съединят живота си. Бавно, но сигурно, като омраза, която прониква в организма на любовта и с натрупването на отровите си я превръща в лудост, те подготвяха избухването на гордостта му с всичките ѝ трагични последици. Те го тикаха неумолимо към аскетизъм – макар самотата на месеците, прекарани в П.... образът ѝ щеше да стане по-пагубен и по-страстно желан...

11

Ето най-после дойде моментът, в който Бенц трябваше да реагира на всичко това. Разривът избухна съвсем неочаквано.

Поради все тъй топлата есен Елена и Бенц прекарваха много често върху верандата до късно през нощта, пушейки ароматични български цигари. Въздухът бе наситен с благоухание на съхнещ тютюн и умиращи цветя. Понякога от казармата се издигаше един мощен войнишки глас, чиято първобитна красота приковаваше вниманието на двамата. В тъжни речитативи гласът пееше за някакви безкрайни мъки, за ханджари, тъмници и кървави отмъщения.

През тия отпуснати часове Елена трупаше все нови и по-страшни обвинения върху себе си. Една вечер тя заговори за Райхерт.

– И после? – попита Бенц сред тягостната пауза, която бе настъпила помежду им.

– После? ... Не, аз няхах вид на ужасена от постъпката си девственица. Отдавна бях загубила тая добродетел. Всичко бе най-обикновен епизод, най-банално последствие от една близост, която всеки ден ставаше по-голяма. Аз знаех, че това ще стане. Аз го чаках, желях го. И все пак, когато се изтръгнах от ръцете му, бях смутена, забъркана. Съзнах изведнъж жестокото престъпление, което бях извършила над душата му. Той изпадна в нервна криза. Въздушните сражения бяха разстроили нервите му напълно. Той се смееше, плачеше, бърбеше всякакви глупости. Караше ме да се закълна, че ще стана негова жена. И аз се заклевах, заклевах... После в главата му почнаха да се въртят разни ужаси. През нощта бе сънувал убити другари, които го викали при себе си. Тоя сън го подлудяваше. Разказваше как апаратите се сгромолясват на земята и летците изгарят в развалините им. О, да, той щеше да умре! ... Той предчувствуваше смъртта си. Той бе осъден на смърт и присъдата му бе тъй сигурна, тъй неизбежна! ... Знаех това. Срещу един германски летец в Македония има десет английски. И после германските апарати са изхабени, ужасно изхабени!... Той ги наричаше погребални ковчези. Когато говореше за тях, лицето му добиваше разкрявен, нещастен вид. Аз го

съжалявах. Обещавах му, че ще се омъжа за него. После излизах от стаята му и се заричах да не стъпвам повече в нея. Но на другия ден отивах пак. Ах, Айтел, всичко това бе странно, ужасно и приятно...

Тя замълча. Тишината в градината бе дълбока и тайнствена. Тъжният глас, чиято песен всяка вечер ехтеше над града, бе заглъхнал отдавна в нощта. От време на време полъхваше вятър и ту засилваше, ту отслабваше миризмата на тютюн, на рози и шибой.

По небосвода трептяха звезди, като очи на безкрайността, в която сякаш да се удавят всички човешки страдания, всичкият ужас на войната, всичката скръб и всички блаженства на любовта. Бенц почувствува огромна, потискаща печал.

Елена продължи:

– Най-после отпуската му изтече и той трябваше да се върне на фронта. Но преди да замине, хрумна му да се сгодим. Можете ли да си представите по-невъзможна мисъл? Съзнах изведнъж безумието на обещанията си. Реших да не лъжа. Казах му да избие това желание от главата си. Сцената беше ужасна. И обстановката също тъй... Когато идваше в София, той наемаше стая в един мизерен хотел, защото нямаше пари за по-добър. Той изиграваше заплатата си на карти веднага щом я получеше, и правеше дългове – тия страшни дългове на покер и бакара, които офицерите изплащат със заеми срещу безбожна лихва или въобще не изплащат... Не знам дали можете да си представите именно тая стая, опушените стени, жалкото легло и долните думи, с които се нахвърли върху мен. При това той беше благородник. Може би семейството му притежаваше някъде родов замък. Невъзможно бе да не съзнае падението си. Когато го съзна, той млъкна изведнъж и лицето му се сгърчи от болка. Трябваше да видите това лице – бледно, синкаво, изтощено, съсипано от алкохола и въздушните боеве. Той се сви на един стол. „Имате право – каза той, – невъзможно е да се омъжите за мен!... Аз ще бъда убит. Сигурно ще бъда убит. Ние сме един срещу десет! ...“ Гласът му бе тих, отчаян. Той гледаше върховете на ботушите си с жалка, безпомощна неподвижност. В цялата му личност имаше нещо сърцераздирателно. Може би мислеше за зловещия лазур на македонското небе, за новите и бързи машини на английските летци... Не бях виждала по-пълно съзнание за неизбежен край, за ужасна и сигурна смърт. Отидох при него и почнах да го убеждавам, че след войната ще се оженим. Но аз го лъжех... Боже мой, аз го лъжех, защото знаех, че ще умре! ... О, как подло го лъжех!

Тя млъкна, за да вземе нова цигара. Звездите продължаваха да

трептят над верандата – далечни, тайнствени, недостижими, внушаващи потискащия безкрай на света, всред който две жалки човешки души се въртяха безумно като пеперуди около пламъка на любовта. Бенц погледна часовника си. Отдавна бе минало полунощ. Дори прилепите не летяха вече из мрака и спяха в дупките си. Само странното благоухание на тютюн, на цветя и гнилост бе все тъй силно и възбуждащо.

– На другия ден той отпътува за фронта. Изпитвах тъга, досада, неизразимо отвращение от себе си. Станах раздразнителна. Не можех да търпя никого около себе си... Една вечер почувствувах първите признаци на онова, от което се страхувах. Прочетох няколко книги и се уверих... Обзе ме неописуем ужас. Разказах всичко на Андерсон, след това на брат си и на Клод. Спомням си, че се смеех и плачех като Райхерт. Бях изпаднала в истерия. Тъкмо това ме спаси от упреците им. Клод ми прости всичко и настоя да се венчаем веднага. Можете ли да си представите по-неочаквано великодушие? Или по-голяма низост, отде да зная? ... Но аз бях почти готова да се омъжа за Клод. Казвам „почти“, защото в деня, в който ви срещнахме, бягах от София да размисля за последен път. Борех се отчаяно. Търсех друг изход. Но брат ми бе разказал вече историята на роднините. Всички настояваха да се омъжа за Клод. Ей толкова оставаше да направя това!... Дори Хиршфогел ме съветваше същото! Аз бях разказала историята и на Хиршфогел същата вечер, когато пристигна от фронта. Не е ли глупаво? ... Чувствувах нужда от подигравките, от ожесточението му. Самата аз бях ожесточена. Струваше ми се, че съм изгонена от обществото. Приличах на озлобена уличница. Това ме правеше още по-дива... Исках да смая дори Хиршфогел!... Ах, Айтел, в историята с Райхерт имаше нещо страшно и отвратително. Страшно, казвам, дори за вас!... Чувате ли? ...

Но Бенц не чуваше. Той се изправи отривисто и отиде при Елена.

– Айтел! ... – прошепна тя уплашено.

Той я сграбчи за раменете. Под светлината на карбидната лампа сините му очи искряха като сапфири. Той изпитваше желание да я разкъса, да я смаже, да я удуши...

Няколко секунди Елена гледаше лицето му с извратен, сподавен възторг.

– Разбрах... – каза той най-после.

След това я блъсна в стената и слезе по стълбите тъй бързо, сякаш някой го гонеше. Сега Бенц знаеше за какво го предупреждаваше Елена. Но всред гнева, болката и отчаянието, които разкъсваха сърцето му, той съзнаваше смътно, че това безумно и пропаднало същество го обичаше,

че тя имаше смелостта да остане честна към себе си дори с цената на риска да загуби любовта му.

XIII

Една мъглива ноемврийска сутрин, преди да отиде в болницата, Бенц се отби с автомобила на интендантството да види Елена за последен път. Ръмеше безкраен, ситен дъжд. Бе студено и мрачно. По голите клони на дърветата в градината се жълтееха последните окапали листа. Отвори Силви. Бенц влезе в преддверието и не съблече шинела си.

– Mademoiselle спи! – каза Силви. – Ей сега отивам да я събудя.

– Не, няма нужда! – предупреди Бенц бързо. – може би ще намина утре, ако mademoiselle не замине дотогава...

Бенц тръгна към вратата; придавайки си съвършено безстрастен вид, но Силви го спря.

– Поручик Андерсон е тук! – съобщи тя.

– А, тъй ли! – произнесе Бенц с досада. – Кога пристигна?

– Вчера следобед.

– Кажете му тогава, че надвечер ще бъде в клуба. Сега бързам за болницата.

Но Андерсон бе отворил вече вратата на трапезарията и видя Бенц.

Как сте? – попита Бенц с оня безгрижно-весел тон, с който, само преди един месец можеше да бъде искрен.

Андерсон се приближи и за пръв път Бенц забеляза, че лицето му можеше да бъде мрачно.

Няма ли да влезете? – попита Андерсон.

Невъзможно! – отказа Бенц с крайно зает вид. Наближава часа ма утринния преглед. Но кажете на фройлайн Петрашева, че е напълно здрава и няма нужда да да бъде викан повече, Всичко мина благополучно и тя може да бъде щастлива.

Бенц произнесе това с възможно най-равнодушен глас, с доволството на лекар, който завършва успешно лекуването на пациента си. Но сигурно в думите му имаше нещо необикновено, пък може би и самият Андерсон знаеше сега повече неща, отколкото предполагаше Бенц, защото лицето на Андерсен стана още по-мрачно.

– Щастлива!... – повтори той някак горчиво.

– Да, щастлива! – натърти Бенц високо. – Но можете да й кажете това!

Бенцовият тон накара Андерсон да свие устните си. Когато Бенц отваряше вратите на стълбите, за да излезе навън, Андерсон го стисна за

китката на ръката и задържа.

– Какво има? – попита Бенц.

– В душата си фройлайн Петрашева е чиста като ангел – каза Андерсон глухо.

– Възможно е! – произнесе Бенц иронично. Ръката на Андерсон още по-силно стисна китката му:

– Снощи тя ми каза, че трябва да се омъжи за вас! Тя е готова да направи това! Трябва само да пожелаете! ... Чувате ли?

Бенц погледна Андерсон равнодушно. Андерсон затрепера леко в есенния студ, който нахлу през отворената врата.

– Фройлайн Петрашева е готова! – повтори Андерсон още веднъж.

– Фройлайн Петрашева не вярва на себе си! – каза Бенц сухо. – Тя ще ме забрави, и аз също. Тя има възможност да се омъжи за когото пожелаете и когато поиска. Сбогом!

– Сбогом!... – измърмори Андерсон. Когато слизаше по стълбите, Бенц чу гневния трясък, с който Андерсон затвори вратата зад гърба му.

По-късно, когато Бенц прекарваше в паметта си веригата на тия събития, струваше му се, че все пак имаше моменти, в които можеше да спре мрачната им неизбежност. Измамлива и късна самоувереност срещу съдбата, която нищо не можеше да измени. Ако имаше сила, която да предотврати моралната катастрофа в живота му, тая сила трябваше да унищожи първо Плена.

Защо в тоя момент Бенц имаше воля да се откъсне от нея, а по-късно, когато трябваше да се върне в Германия, не можа да направи това? Той не бе в състояние да си даде отговор. Може би гордостта му се бе изхабила вече.

Онова, що даваше трагичен и безпомощен облик на Бенцовото поведение през тия дни, бе пълната му непоследователност. Ето, той бе заплашил генерал Д., че ще отведе Елена в Германия, а сега искаше да скъса с нея! ... Има внезапни и драматични решения, които вземаме всред заслепението на оскърбената гордост и които изкупуваме с цената на най-жестоки страдания – по-жестоки от тия на компромисите, които искаме да избегнем. Елена го обичаше. Тя дори бе готова да стане негова жена, но честолубието го караше да отхвърли любовта ѝ, която тя не можеше да му даде завинаги. Завинаги? Глупаво би било да питате една жена дали ще ви обича цял живот. Съвсем искрено тя може да ви отговори „да“ и после да изневери. Никога Бенц не бе задавал подобен въпрос на Елена. Онова, което изглеждаше удивително и някак страшно, бе невъзможността за самата нея да каже това „да“ дори когато съзнаваше,

че го обича.

Ако решението, което бе взел, ласкаеше горчиво гордостта му, прекусването на мъките, които щяха да последват, изпълваше Бенц с ожесточение. Така изпадаме в парадоксалния садизъм да мъчим ония, които безумно обичаме. Нищо не му причиняваше по-пълно и тъжно удовлетворение от сигурността, с която бе уверен, че постъпката му караше Елена да страда. И нищо не бе по-несправедливо и оскърбително от формата, която даде на тази постъпка. Но една душа, която се гърчи в спазми, има същите отмъстителни рефлексии като животно, на което причиняваме физическа болка.

Със служебни мотиви, които нямаха никакъв сериозен характер, Бенц написа рапорт, в който искаше да бъде преместен от Х. Излишен труд! По незнайни пътища генерал Д. се бе погрижил вече за превода му. В същия ден, в който Бенц изпрати рапорта си, пристигна заповед за преместването му. Бенц я прочете с горчиво доволство, с мрачното спокойствие на човек, комуто поднасят смъртна присъда, след като е решил сам да сложи край на живота си. И все пак състоянието му не бе онова, в което се намираше през дните на погрома в 1918 година. Той изпитваше гняв, пустота, отчаяние, но всичко това бе примесено с глуха, отмъстителна радост, заедно бе накарал Елена, която го обичаше, да страда с него.

Същата вечер Бенц завари на масата си писмо от нея. Нервният и разстроен почерк го накара да се усмихне жестоко, Елена гадаеше :

„Не идвате и не мога да ви намеря никъде. Дори когато ви потърсих в болницата, не благоволихте да излезете при мен. Това е непоносимо. Снощи научих от Андерсон, че настойникът ми правел всичко възможно да ви премести от България. Дори това било свършен факт. Айтел, бедна душо, ще имате ли безумието да не ме вземете със себе си?“

Бенц не отговори на това писмо. След два дни замина. И за да стигне пароксизмът му до крайност, не отиде дори да се сбогува с Елена.

Бенц бе преместен в П.... малък град по продължението на същата железопътна линия, която минаваше през Х... и която по онова време бе една от главните артерии за снабдяването на Южния фронт. Очевидно постъпките на генерал Д. нямаха пълен успех. Той искаше да отстрани Бенц от България, но всъщност успя да го изпрати само на сто километра от Х... Бенц се учудваше на обстоятелството, че генералът бе успял да постигне дори това. Мъчно бе да се допусне, че преводът се дължеше само на простото му и капризно настояване. Елениният настойник бе обосновал искането си и по-късно Бенц се увери в това. Една вечер Бенц

долови случайно разговора между двама непознати германски офицери, които вечеряха в офицерския клуб, минавайки с автомобил през П... Единият разправяше ма другия пикантната история за някой си поручик Бенц ц, влюбен лекар, който искал да отвлече българско момиче.

Споменът от месеците, прекарани в П... остана свързан в паметта на Бенц с онова бавно разложение на волята, което превърна мъките му в отчаяние. Никога образът на Елена не бе бил пълен и мрачен господар в живота му и никога съзнанието за това не го поставяше в по-голяма безизходност да вземе някакво решение. Да забрави Елена, но защо? Нали го обичаше! Да се върне при нея, но как? Нали го унижаваше! Като че сам бе господар на себе си и кошмарните пламъци на тялото ѝ нямаше да решат съдбата му само в една нощ! ...

Колкото и решителен да бе бунтът на гордостта му, с който отблъсна Елена, Бенц не преставаше да мисли за нея и това бе страшно. По силата на въздействието, което образът ѝ продължаваше да упражнява върху него, Бенц го виждаше навсякъде – в болницата, в офицерския стол, в самотните разходки, които правеше из околностите на града. Тоя образ го преследваше, измъчваше, разкъсваше, опияняваше. Той хвърляше Бенц в пристъпите на лудешко желание да се върне при нея и в кризите на безутешно отчаяние. Толкова неща му спомняха за нея, толкова отразени светлини го караха да мисли за нея... Бенц знаеше, че къщата на Петрашеви в Х... служеше като странноприемница за всички високопоставени личности, които службата задължаваше да минат през града. Всякакви генерали, полковници, капитани, шефове на благотворителни мисии, военни аташета, кореспонденти, наблюдатели или просто безделници – съюзни и неутрални – се отбиваха в къщата да закусят и понякога да спят, обикновено придружени от ротмистър Петрашев. Бенц скоро се досети за тайнствената служба на последния. Ротмистър Петрашев бе от разузнавателната служба. Кого шпионираше? Без съмнение и германците. Андерсон се оплакваше, че българите знаели предварително кои германски части ще бъдат изтеглени от Южния фронт. В това отношение Елена помагаше чудесно на брат си. Колко пъти тя обличаше вечерни рокли и караше Силви да купува цветя от разсадника, за да украси масата по-добре! И колко пъти някой надут полковник от щаба на Шолц ставаше любезен и словоохотлив в нейно присъствие! Тя обличаше най-често една дълга рокля от черно кадифе със сребърни цветя на рамото. Тя говореше бързо, пламенно, като изпращаше на всички през дима на цигарите бялото святкане на зъбите си. Неусетно тя откриваше внезапни заминавания, научаваше неизвестни срещи,

предразполагаше към доверителни разговори. Бенц виждаше онемял как зрели и студени германски офицери си отиваха развълнувани, с горчивия вкус на красотата ѝ, която тя не можеше да раздаде на всички. И ето че Бенц виждаше сега тия хора тук!... Същите лица, същите униформи, същите пагони! Тия хора бяха виждали Елена, бяха чували гласа ѝ, бяха облъхвани от оригановото благоухание на парфюма ѝ! ... Те поздравяваха Бенц хладно, официално и все пак той усещаше тайното чувство на симпатия и любопитство, което ги караше да се приближат до него и да разменят няколко думи. Разбира се, в първите срещи те не споменаваха никога името ѝ. Те се ограничаваха с въпросите: „Как сте?“, „Тук ли сте?“, „Безпокоят ли ви много аеропланите?“ Но под студената вежливост на тия въпроси и отговори Бенц чувствуваше как един и същи образ завладяваше мисълта им, как едно и също очарование изпълваше сърцата им. Но можеше ли да се сравни вълнението на тия сурови, студени мъже с онова, що изпитваше Бенц?

Не минаваше седмица, без да не дойде човек, когото Бенц да не бе виждал у Петрашеви или за когото да не знаеше, че иде от София и можеше да му даде сведения за Елена. Отначало Бенц се бореше с изкушението да задава въпроси, после отстъпи и почна да прави това с оная методична ловкост в разговора, на която можеха да завидят и офицерите от разузнавателната служба. Сведенията, до които се докопваше, го караха да заключи, че Елена водеше повече уединен и затворен живот. Бяха я виждали в някой благотворителен базар, в някое сиропиталище, бяха я срещали с възрастни дами от Червения кръст, с монахини от някой католически орден. Всичко това изпълваше Бенц със злорадство. Елена бягаше от светския живот! ... И кой знае, може би страдаше! Но като съзнаваше това, у Бенц се раждаше онова гибелно разколебаване, което го караше да мисли, че тя не познаваше сърцето си и може би напразно се страхуваше от себе си.

През една от тия случайни, вълнуващи срещи Бенц научи за смъртта на капитан фон Харсфелд. Човекът, с когото разговаряше тоя път в трапезарията на военния клуб, бе един пълен, мургав унгарски майор, с добър апетит и превъзходно настроение да приказва. Той бе дошъл тук, за да посрещне от Демирхисар някакви скандинавски полковници, които обикаляли Македония, придружени от български и германски офицери. Майор Бадач получил нареждане да се присъедини към тях. В продължение на час и половина Бенц успя да го разпита за всичко, що бе в пряка или косвена връзка с Елена. Бенц не можа да пропусне да не попита нещо и за отзоваването на капитан фон Харсфелд от поста „офицер

за свръзка“ между легацията и Главната квартира. Новината бе стигнала до Бенц още преди два месеца. На въпроса му, коя е причината за това, майор Бадач отговори, че преводът е станал по личното желание на капитан фон Харсфелд.

Не могло да се допусне, заяви той после с известна кеясност, щото едни офицери да остават вечно в тила, а други на фронта. Капитан фон Харсфелд бил изпратен на италианския фронт! И още в деня на пристигането си паднал убит. Каква фаталност! ...

Майор Бадач покри фаталността в съдбата на офицерите с една солидна глътка вермут, докато Бенц, внезапно развълнуван, изтърва несъзнателно:

– Знае ли сестрата на ротмистър Петрашев това?

– Сигурно – каза майор Бадач и като го погледна, съобрази нещо с бавното мислене на чревоугодниците.

Майор Бадач помълча известно време, после констатира важно:

– Сестрата на ротмистър Петрашев е много красива жена.

Той очакваше, че Бенц ще сподели мнението му, но понеже последният не направи това, прозина се сънливо. Българските офицери се бяха разотиишли. Пламъкът на висящата карбидна лампа намаля постепенно и почна да мига.

– Как е убит капитан фон Харсфелд? – попита Бенц, преди да се разделят.

Тъмните очи на майор Бадач го погледнаха трагично:

– Съвсем глупаво, представете си! При първата престрелка капитан фон Харсфелд се изправил срещу куршумите с целия си ръст. Та това не би направил дори един новобранец! Това е същинско самоубийство! ...

– Да, същинско самоубийство – повтори Бенц замислено.

XIV

Зимата в П... е като дъждовна пролет в Северна Германия. Понякога падаха снегове, които веднага се стопяваха от топлите беломорски течения и превръщаха улиците в непроходими блата. Аероплани прелитаха над града, камиони задръстваха улиците, безкрайни върволици от гладна и окъсана българска пехота се проточваха от единия край на града до другия. И всичко това се сливаше в непрекъснат, денонощен тънеж, сред който биеше зловещият пулс на войната.

В неделни дни, когато времето беше хубаво, Бенц се изкачваше по хълмовете около града. Нищо не бе по-пусто и безутешно от гледката, която се разкриваше на юг. Тъжните и голи хълмове с червеникави сипеи, по които нощно време виеха чакали, се снишаваха постепенно и преминаваха в безплодна, камениста равнина. От дефилето между хълмовете излизаше пълноводна и жълта река, която се разливаше в равнината и образуваше, дорде поглед стигне, блата, лагуни и тресавища. Никакъв керемиден покрив, никаква свежа зеленина не съживяваха окото в тоя пустинен македонски пейзаж. Само блясъкът на слънцето и лазурната синевина на небето му придаваха оная разточителна яркост на цветовете, в която имаше нещо остро, тъжно и жестоко. Понякога в синия простор на югозапад се показваха малки, едва забележими точки. Те се приближаваха, ставаха все по-ясни, минаваха високо над града и се изгубваха на север. Аероплани!... Вятърът донасяше до ушите на Бенц глухо, задавено бръмчене.

Поради всичките тия крайно объркани германо-български работи в политиката, стратегията и продоволствието, които никой не желаше и всъщност не можеше да оправи, пролетта и лятото на 1918 година бяха пълни с лоши предзнаменования. Гладът и войнишките бунтове ставаха застрашителни. Тилът гъмжеше от агитатори за мир. Бенц можеше ако не да се радва (поражението на българите означаваше и края на Германия), поне да изпитва мрачното доволство, че най-сетне мирът щеше да тури край на непоносимото му състояние. Щеше да се върне в Германия, да потъне в забрава, да загуби следите на Елена. И после, ако ги откриеше наново, безнадеждността щеше да го примири. Всичко това бяха трезви и успокоителни разсъждения, които можеха да се превърнат в действителност, ако Бенц наистина бе господар на волята си. Но всичко в тия дни носеше отпечатък на жестока неизбежност!

Цялото лято през П... минаваха войски – последните български резерви. Жалки униформи, изхабено оръжие, гладни лица. Бе някак глупаво да се мисли, че тая съмнителна армия ще издържи още една офанзива. В изгледа на самите войници имаше нещо скрито, заплашително. Бронзовите им лица се обръщаха на север и с копнеещ поглед гледаха хоризонта – там, зад снежните планини, където бяха оставили китни села, чакаха жени, житото зрееше и мирни стада пасяха по ливадите, където въздухът бе здрав, зеленината – свежа и потоците шуртяха... И продължаваха пътя си на юг, в тая гореща, нездрава земя, пълна с миазми и блата, в която комарите изпиваха кръвта им, куршумите пронизваха телата им.

Една задушна септемврийска нощ Бенц се събуди от горещината и чу глух, сподавен тътнеж на оръдия. Той повдигна мустикерата и стана от леглото. Тътнежът долетя по-ясно. Той наподобяваше стихийен рев на планинска буря, бучене на порой и глухи сътресения от рухващи скали, към които се примесваше трясъкът на гръмотевици и ехото им в долините. Но всичко това бе удавено в далечината и изпъкваше в странен контраст с мълчанието на тая тиха южна нощ.

Бенц седна до отворения прозорец и запали цигара. Горещината бе непоносима. Лъхаше миризма на гнилост и блатни изпарения. Милиарди комари свиреха зад мрежата на прозореца и се мъчеха да проникнат в стаята. Тътнежът на оръдията продължаваше ту глух, ту по-ясен, ту замираш в други нощни шумове, но непрекъснат, яростен, зловещ...

И ето най-после настъпи денят, в който един следобед Бенц трябваше да се озове на гарата, сред хаоса на българския погром, сред полкове, които безредно отстъпваха, и други, които идваха да ги върнат назад. Бенц отиде на гарата с намерение да чака влака за Х... при все че последният можеше въобще да не дойде. В джоба си Бенц имаше една служебна телеграма, която му заповядваше да се яви в някакво 6-то етапно комендантство на XI армия. Известни телеграми са тъй безсмислени, щото човек разбира съдържанието им едва след като види она, който ги е съчинил. Очевидно телеграмата имаше похвалната цел да ориентира и присъедини Бенц към някоя отстъпваща германска част. За голямо съжаление обаче авторът ѝ бе пропуснал в бързината си (или в паниката си) да изясни мястото, в което Бенц трябваше да търси това комендантство. След кратко колебание Бенц реши да тръгне веднага за София. Ако и другите български армии се намираха в отстъпление като това, що виждаше, най-разумното бе да се отправи за София.

Бенц излезе на перона, където завари доста зловещото зрелище на

един офицерски труп, който се търкаляше в локви кръв. Можеше да се отгатне трагедията. Нещастникът бе направил опит да върне с пистолет отстъпващите войници. Последна и безполезна смелост! ... Тълпата от дезертъори го бе просто обезобразила с ножовете си. Това, разбира се, не насърчи Бенц да разхожда униформата си на германски поручик по перона. Погледите, които се отправяха към него, не бяха никак дружелюбни. В края на краищата нещастията на тия хора се дължеха на съюза им с Германия и нямаше да бъде чудно, ако при най-малък повод гневът им се излееше върху Бенц. Това го накара да влезе отново в чакалнята, но с такова пълно съзнание за всеобщ хаос, щото тая предпазливост му се стори съвсем детинска. Като че дезертъорите нямаше да го пребият и тук, ако това им хрумнеше в един от тия пристъпи на внезапен, колективен гняв, чиито жертви обикновено са най-малко виновните. Мина му през главата да се върне във военния клуб, където българските офицери се бяха барикадирали с картечници и пясъчни торби. Това не го възхити никак. Ако останеше при тях, обходното движение на някой френски авангард можеше да го откъсне от германските части.

Но с колкото и опасни възможности да бе свързано стоенето на Бенц било на гарата, било при българските офицери, в тоя момент едва ли имаше човек по-малко разположен от него да разсъждава върху тия възможности. Ако влезе в чакалнята, това се дължеше на съвсем простата и автоматична предпазливост, която несъзнателно продължава да съществува у нас дори когато не сме на себе си. Защото в тая невероятна и заплашителна бъркотия Бенц не бе на себе си. О, да!... Но това не се дължеше на страха или на безизходното му положение, което впрочем не съзнаваше ясно. Всред тоя порой от разбунтувани войници, които напускаха окопите, разграбваха складове, избиваха офицери, мисълта му егоистично бе съсредоточена върху подробностите на драматичната сцена, която щеше да се развие в София между Елена и него – сигурно в онова малко салонче, в което щеше да влезе пак, докато слугата отиваше да съобщи за идването му. Бенц бе решил да отмъсти за тия десет месеца, прекарани в П... всред отчаянието на самотни нощи, в които образът ѝ безспир разкъсваше гордостта му, но не успяваше да я сломи. Държането му щеше да бъде горчиво, достойно. Никакви упреци, никакво ожесточение! ... Бенц щеше да има студения и непоколебим вид на човек без сърце. Представи си как Елена скрива лицето си в ръце и почва да хлипа (бе виждал тоя плач) и как той щеше да каже няколко папагалски думи за успокоение. Възвисяният трагизъм на тая бъдеща сцена опияни самолюбието му до такава степен, щото не забеляза, че в

чакалната, която преди малко бе празна, сега имаше няколко българи. Трябва да бе говорил гласно или може би се усмихваше тъжно и гордо в сред фантазмагорията на всичко, що мислеше, защото българите го гледаха повече учудено, отколкото гневно и не го изгласаха веднага, както подобаваше да бъде изгласана всяка смахната и блуждаеща личност, попаднала в революционен щаб. Тоя щаб се състоеше от трима офицерски кандидати, един фелдфебел и един войник, с много вехти и окъсани униформи, с препасано оръжие и широки червени ленти на ръкавите си. Офицерските кандидати погледнаха Бенц, но не обърнаха никакво внимание на присъствието му и продължиха да разглеждат една военна карта, разгъната върху скамейката. Фелдфебелът и войникът обаче размениха няколко думи, очевидно по негов адрес. Веднага след това фелдфебелът дойде при Бенц и грубо му заповяда да излезе от чакалната. Бенц се подчини равнодушно, без никакво раздразнение. Събитията, които се развиваха, бяха чисто българска работа и не го интересуваха. Стана му ясно обаче, че този странен щаб разглеждаше картата с някаква тъмна революционна цел и безспорно имаше власт над тълпата, която гъмжеше по перона, защото, след малко излезе в пълен състав от чакалната и шумът веднага утихна. Войникът се качи върху една маса, която му донесоха отнякъде, и с явен ораторски талант почна да държи реч. Изобщо тая реч бе яростна и заплашителна. Той говореше за теглата на войниците, за богатствата на спекулантите, за продажността на министрите и вероломството на генералите, които 3 години лъгали народа, че води освободителна война. Позор! ... И множеството пое тия думи с грозни викове. След това ораторът продължи, че часът на разплата е настъпил и всички задружно трябвало да потеглят за София и да накажат всички тия богаташи, министри и генерали, които проливали кръвта им, за да пълнят джобовете си с германско злато.

Бе крайно неблагоприятно да се стои повече на този митинг и все пак Бенц стоеше. Много го интересуваха да знае по какъв начин тия гладни и възмутени дрипльовци възнамеряваха да стигнат до София. Очевидно I с влака. Но в такъв случай Бенцовото пътуване с тях ставаше невъзможно, освен при условие да си даде вид, че им съчувствува. Защо не? Тая мисъл мина съвсем сериозно през главата му: важното бе да стигне до София или до някоя гара близо до София. По-нататък, разбира се, щеше да се откаже от честта да бъде посрещнат с пеене на „Интернационалът“ или залповете на юнкерите. Колкото и да бе рисковано това пътуване, то бе все пак за предпочитане пред възможността да бъде пленен от французите или сърбите. Последните сигурно не бяха далеч,

защото артилерийската канонада се чуваше вече съвсем близо. Навярно това обстоятелство, а също тъй и един неприятелски аероплан, който правеше съмнителни кръгове над гарата, изстудиха горещината на ора-тора и го накараха да съкрати речта си. Събранието свърши с викове и закани, тъй както свършват въодушевените събрания от този род, след което дезертърите отново се пръснаха около гарата, за да не изкушават аероплана. Все още никой не закачаше Бенц, макар че присъствието му бе, тъй да се каже, съвсем нахално от политическа гледна точка. Бенц реши да отстрани това неудобство, като отиде при щаба на бунтовниците и узакони с преговори намерението си да пътува с влака им. Можеше да каже например, че им предлага услугите си да се грижи за ранените в революционната армия. Това предложение не бе за отхвърляне, като се вземе пред вид, че из пътя можеха да станат сражения.

Тъй като най-после стана ясно, че влакът от юг няма да дойде (Бенц разбра това от разговорите на войниците), щабът отново се събра на съвещание и вероятно реши да състави нов влак. Фелдфебелът с червената лента и няколко войници с натъкнати ножове поведоха двама смъртно изплашени машинисти към маневрения локомотив, който димеше в една от страничните линии. След половин час влакът бе готов и Бенц тръгна към водачите на бунтовниците, за да изпълни намерението си. За най-голяма негова изненада обаче, когато пресичаше изхода на перона, между градината и зданието на станцията, Бенц чу висок тревожен шепот, който викаше на немски:

– Herr Oberleutnant! ... Herr Oberleutnant! ...

Бенц се обърна. Зад високите метличини на една градинска леха се подаваше широко, червено като рак лице в егерска фуражка.

– Кой сте вие? – попита Бенц строго.

– Гефрайтер Лаугвиц – отговори непознатият. – Елате веднага при нас!

Дали присъствието на германски войници нямаше да усложни положението? В този момент обаче Бенц изпита въодушевление. Зад Лаугвиц стояха още двама въоръжени до зъби германци с каски, с бомби и с натъкнати ножове. Изведнъж Бенц почувствува гранитното сцепление, което през време на войната свързваше всички германци на Балкана. О, те не го бяха забравили, неговите съотечественици!... Лаугвиц обясни развълнувано, че бил изпратен от капитан Хамерщайн с една автомобилна кола и четирима войници. В последния момент някому дошло на ум за германския лекар в П. който, разбира се, трябвало да се спаси от плен или от изстъпленията на дезертърите. Най-разумното било да

тръгнат по шосето за Х... и оттам да се отправят за София. Самият Хамерщайн заповядал това. Колоната му също се отправила за София, но по-друг път.

– Да, най-разумното! – каза Бенц бързо. – По тоя начин ще изпреварим и бунтовниците.

Тръгнаха към града бързо, почти тичешком, защото нови и заплашителни тълпи от дезертъори прииждаха от всички страни. На хоризонта се виждаше дим от огромни пожари: българите палеха складовете си. Германският автомобил, пазен от останалите двама войници, чакаше на площада пред военния клуб. В зданието на клуба около десетина български офицери мрачно подаваха лицата си зад дулата на картечниците. Те все още мислеха, че бунтът е ограничен и ще дойдат редовни войски. Гледката изобщо на тия офицери, барикадирани срещу собствените си войници, бе крайно потискаща. Те бяха решили да се съпротивяват докрай, ако бъдат нападнати от дезертъорите, и помолиха Бенц за няколко ръчни бомби. По заповед на Бенц Лаугвиц им даде, но неохотно: бомбите можеха да потрѣбват и на войниците му.

Между това цялото поле бе вече покрито с дезертъори, които на малки групи се отправяха пеш за дефилето. Очевидно влакът не можеше да побере всички. Бенц размисли, че ще бъде много добре, ако автомобилът успее да влезе в дефилето преди потеглянето на влака. Шосето и железопътната линия в теснината вървяха почти успоредно. Бенц си представи момента, в който автомобилът им се изравнява с влака (ако последният ги настигнеше или те се опитаха да го изпреварят), и неприятната размяна на пушечни поздравии, която можеше да последва. Всичко това накара Бенц да седне сам на кормилото и да подкара колата с най-голяма бързина. Настигнаха и отминаха няколко групи. Българите ги обсипаха с ожесточени викове и псувни. Но никой не посмя да стреля. При всеки съмнителен жест, егерите многозначително повдигаха карабините си.

Тръбваше на всяка цена да се стигне в София преди дезертъорите. Иначе групата рискуваше неудобството, а търси коя да е германска част всред бъркотията на улични сражения. Че щеше да има улични сражения, миса Бенц не се съмняваше ни най-малко. Тия няколко хиляди гладни войници заедно с другите, които идеха след тях, разпалвани и ожесточавани от агитатори, се хвърляха към София с всичката разрушителна сила на гнева и отмъщението си. Да, щеше да има сражения!... Това отново изпълни Бенц със суетно трагични мисли. Представи си наивно, че пада убит от някой заблуден куршум. Горчивата сцена прочее,

която тъй ярко рисуваше във въображението си, нямаше да се осъществи. По-добре! Нека умре, без да види Елена! Това ще я измъчи повече. О, да, нека умре!...

– По-бавно, Herr Oberleutnant!... – благоразумно го предупреди Лаугвиц.

Бенц се сепна и дойде на себе си. Той бе пусал колата с лудешка бързина и при някой по-остър завой рискуваше да я обърне в пропастта. Той намали скоростта и се усмихна тъжно на мислите си. Дори най-мрачният трагизъм на въображението е израз и на дълбоко отчаяние.

Най-после автомобилът излезе от дефилето и пред погледа се разстла широката котловина на Х., с пожънати ниви и оризища. Цялото поле бе тъжно и спокойно, като оная септемврийска вечер точно преди една година, когато Бенц видя за първи път Елена. Същото топло и влажно течение, което идваше по долината на Реката от юг, същата посърналост, същото изобилие на меки, разводнени цветове, в които трептеше оная тайнствена печал, която обхваща всичко живо пред прага на смъртта. Само слънцето грееше през мъглата на запад с някаква странна зловещо червеникава светлина.

Дори състоянието на Бенц бе донякъде същото: възбудата, която изпитваше преди малко, стори място на ранно, притъпено спокойствие, в което се превръща ожесточението на ранените след инжекция с морфин.

Защо искаше да бъде по-скоро в София? Да види Елена? И като я види, какво от това? Щеше да я оскърби и може би накара да плаче. Но после? Нямаше ли да си замине? Нямаше ли да потъне завинаги в забравата на спомените си? Какво бе той за нея? Какво повече представляваше в епизодите на живота ѝ от Райхерт и фон Харсфелд, от тия, които щяха да дойдат след него? Не, по-добре бе сега да изчезне от пътя на страстите ѝ – сега, когато гордостта му бе запазена, силите – по-големи и животът – все още пред него! Така ще спести мъките на ревността, така ще остане с гордата самоизмама, че сам пропусна щастието си.

– Сам пропуснах щастието си!...

– Заповядайте? – попита Лаугвиц.

– Нищо.

Гефрайтерът млъкна почтително. Бенц се усмихна, Ето докъде бе стигнал! Говореше на себе си като луд, Но всъщност не бе ли луд? Да остави една жена, красива като ангел, която го обичаше, само защото мислеше, че някога ще му изневери! О, безумно честолюбие! ... Дори когато щастието е в ръцете ни, ти убиваш всяка радост. Любовта към

една жена не е ли като християнската любов към ближния – пълно отрицание на всяка гордост и готовност да пожертваш всичко? Но сигурно не бе – поне в тоя момент, – защото след малко мисълта на Бенц тръгна отново из лабиринта на предишните разсъждения. Да, по-добре бе да не вижда Елена; по-добре бе да живее в мрачния аскетизъм, на който го осъждаше гордостта. Имаше горчиво блаженство дори в жестокостта, с която искаше да умъртви сърцето си...

Бенц се измъчваше от тая борба на противоположни чувства и решения, когато автомобилът влезе в Х... Това, що правеше впечатление в изгледа на града, бе спокойствието му. По масите пред кафенетата хората се шегуваха, разговаряха, пушеха. Миришеше на бира, на печено месо, на плодове, на съхнеш тютюн – успокоителни провинциални мириси на завършен труд и мирна почивка. Моторът на електрическата инсталация почна да бумти и лампите светнаха. Колко безгрижно изглеждаше всичко! А само на сто километра оттук цяла армия отстъпваше в безпорядък, горяха складове, готвеха се революции, деморализираха се полкове, идеха като разрушителна лава, която щеше да се излее върху спокойствието на този мирен град.

Намерението на Бенц бе да се отбият в германското интендантство, ако то изобщо още се намираше тук, и като вземат бензин, да продължат за София. Интендантството бе на мястото си, дори уголемено и разширено с дървени бараки, от които се разнасяше нетърпима воня на овчи кожи. Движението и бъркотията в двора и складовете не учудиха много Бенц. Той научи от подофицира, че предишния ден била получена заповед да се изпратят веднага инвентарът и стоките в София. Около десетина камиона се товареха най-усилено. Разказът на Лаугвиц изплаши ужасно бедния подофицер. Той бе мършав, нервен, разстроен от парични отговорности на интендантски подофицер. Поражението на българите го разстрои още повече, но не толкова поради опасността за фланга на централните сили, колкото за съдбата на овчите кожи. О, тия кожи по никой начин не могли да бъдат натоварени в камионите тая нощ! ... По никой начин! И той отчаяно зачупи ръце. След това почерпи всички с вермут и поднесе раздавателната книга, в която Бенц грябваше да се напише за получения бензин. В момента, когато трябваше да затвори книгата, Бенц забеляза в кочана една квитанция, забоден с топлийка срещу името на лицето, което бе получило преди него бензин.

Бенц прочете името и потрепера от вълнение...

Начинът, по който ораторът на п-ската гара въодушевяваше дезертърите, а също и трупът на съсечения офицер бяха изкарали Бенцовото

въображение да си представи всевъзможни ужаси, едва ли не същите, за които бе слушал да стават в Русия. Но всичко това, Дори собствената му съдба всред хаоса на една свирепа българска революция, не го вълнуваше никак. Ако подофицерът от интендантството в тоя катастрофално тежък момент мислеше само за овчите кожи, които не знаеше как да изпрати в София по липса на камиони, и за отговорностите си, Бенц приличаше на него в това отношение, че по същия смешно-трагичен начин бе погълнат напълно от безутешни разсъждения върху любовта си. Като че съдбата на Германия бе престанала да съществува за него. Той се намираще в онова състояние на пълно безразличие към всичко, що можеше да се случи по-нататък, в което човек запазва разумната си логика, но действа машинално. Дори не му бе дошло на ум за българските офицери, които от най-прост съюзнически дълг трябваше да предупреди за напредването на дезертърите. Съюзнически дълг! ... Струваше му се, че тия думи сега звучаха съвсем фалшиво... Ако българските офицери в тила не знаеха какво ставаше на фронта – толкова по-зле за тях. От целия този съюз, от всичките му договори, съглашения, паради и речи, от всички лъжи и лицемерия сега бе останало само правото на всеки да спасява кожата си, както може. Бенц също бе от тия, които трябваше да спасяват кожата си, но сега почна да мисли внезапно за един български ротмистър в тъмносиня галонирана униформа, който днес бе получил от интендантството срещу подпис и заплащане бензин за автомобила си.

Първата мисъл, която мина през главата на Бенц, бе да потърси веднага ротмистър Петрашев, ако се намираще още тук, и да го предупреди, че към града идват разбунтувани войници. Но може би това бе известно вече на офицерите от гарнизона, а също и на ротмистър Петрашев. Те трябваше да знаят. Те бяха длъжни да знаят. И ако въпреки известията продължаваха да мислят наивно като офицерите в П... че това, що ставаше, е дребно безредие, нищо не задължаваше Бенц да се явява пред тях с вид на изплашен глупак.

Тия дребнави мисли разколебаха Бенц в решението му да търси ротмистър Петрашев. И все пак той продължаваше да мисли за него или по-точно за брата на тази, която обичаше. Трябваше да му каже какво бе видял на гарата в П... Не от обич към него, а заради сестра му. Бенц си представи още веднъж трупа на убития офицер. Нямахше ли да сполети същата участ и ротмистър Петрашев, ако попаднеше случайно някъде на дезертърите? Сега вече Бенц реши на всяка цена да го намери и предупреди. Заповяда на войниците да заемат местата си и по негово указание Лаугвиц подкара автомобила към Петрашеви. Бенц искаше да се

увери първо дали ротмистър Петрашев не бе в къщи. След това щеше да го потърси във военния клуб. Докато изминаваха улиците, Бенц размишляваше невъзмутимо върху безразсъдната си постъпка. Тя му се струваше безразсъдна, защото в този момент Бенц имаше твърдото убеждение, че предстояха зловещи събития. Дезертърите можеха да пристигнат на гарата всяка минута. Дори Бенц се питаше защо не идват още.

Влакът им трябва да бе потеглил малко след тръгването на автомобила. Всяко далечно изсвирване на локомотив, всеки шум, който наподобяваше гърмеж, го стрескаше. Възбуден достатъчно от всичко, което бе преживял досега, в главата му се въртяха сцени от улични сражения, представяше си пожари, кипещи на обезумели тълпи и трясък на бомби – цялата мрачна фантастичност на гражданската война, за която имаше представа от книгите и която все пак го оставяше непоколебим в решението му да намери ротмистър Петрашев или щеше да го търси до момента, в който щеше да се увери, че той е в града.

Улицата на Петрашеви изглеждаше усамотена, прашна и глуха, без никаква светлина отвътре. Във вечерния здрач бурените на запустялата градина образуваха тъмни маси, в сред които тук-таме се белееха цветовете на есенни рози и карамфили, останали незадушени по чудо в сред тоя хаос от дива растителност.

Бенц изгуби надежда, че ротмистър Петрашев е в къщи. Ако ротмистър Петрашев не бе заминал още, автомобилът му трябваше да чака пред пътната врата. Ако пък колата бе на друго място, а той в къщи, трябваше да види поне един осветен прозорец. Нито едното, нито другото. Оставаше да го потърси във военния клуб или казармите, като същевременно предупреди българските офицери за опасността, която ги грозеше. и да се увери напълно, че в къщата нямаше никой Бенц натисна силно пътната врата в очакване да почувствува досадното съпротивление на всяка заключена брава. Но вратата се отвори и в тишината на улицата прокънтя познатото тъжно и пронизително скърцане на резетата ѝ. Вратата бе отключена, но защо? Оставаше да се допусне, че ротмистър Петрашев бе забравил да я заключи, и сигурно Бенц щеше да се задоволи с това обяснение, ако една нова мисъл, бърза ослепителна като мълния, не мина изведнъж през главата му. Тя прониза цялото му същество с почти физическото сътресение на истинска мълния. Следващия миг Бенц хукна към главния вход на къщата с такъв лудешки устрем, щото Лаугвиц и войниците му трябваше да се уверят безусловно, че тази вечер бяха под командата на смахнат офицер. Докато тичаше по

плочите на двора и стъпките на ботушите му отекаха в мълчанието на градината, Бенц откри, че нищо не е по-безпомощно тъпо и по-съобразително от любовта, че нищо не замъглява и прояснява разума ни с по-голяма сила от нея според това, дали мислите ни съвпадат, или противоречат на поривите ѝ. Когато Бенц влизаше в града и се заричаше отчаяно да не търси Елена в София, нито на ум не му идваше, че тя можеше да е тук. Сега, когато очакваше изстъпленията на дезертъорите и въображението му рисуваше какви ли не ужаси, единственото, що съзнаваше и желаше, бе да намери ротмистър Петрашев въпреки рисковете, на които се излагаше с бавенето си в града. Бенц правеше това заради Елена. Любовта го бе довела пред тая къща – любовта, която никаква гордост, никакви заклинания, никаква далечина в пространството и забрава на времето не можеха да унищожат. Сега тя го ръководеше, проясняваше. Тя му даде възможност чрез удивителната си интуиция да произнесе със задушен от вълнение глас думите, които изведнъж запълниха огромната празнота в живота му: „Елена може би е тук!...“

XVI

Да, Елена можеше да бъде тук! Само че това предположение, докато Бенц изкачваше каменните стъпала на главния вход, не бе никаква увереност, не се основаваше на никакво осезаемо доказателство: то бе чисто и просто само страстното му желание да бъде наистина тук. Нищо в тоя миг не бе в състояние да завладее волята му по-пълно от вълнението, което го обзе изведнъж при възможността да я види отново.

Но дали Елена бе наистина тук? Единственото основание, което на кара Бенц да помисли съвсем произволно това, почиваше върху обстоятелството, че пътната врата бе отключена. Ако това не се дължеше на проста разсеяност от страна на ротмистър Петрашев, трябваше да допусне, че в къщата имаше някой въпреки тъмните прозорци. Някой!... Кой друг освен Елена и Силви? Бе невероятно да се предположи, че това можеше да бъде Андерсен или някой друг офицер, извоювал си като него правото да има ключове и да ношува сам в къщата, когато пожелае. Дори сега на Бенц се струваше, че това не можеше да бъде и самият ротмистър Петрашев. Да, всички офицери и войници от тила сега трябваше да бъдат събрани за отблъсването на дезертъорите. Бенц си спомни, че когато влизаха в града, не зърна нито един българин в униформа. Наистина, много глупаво бе да мисли, както преди малко, че в тила не знаеха какво ставаше на фронта.

Напрегнат до крайност, Бенц отвори вратата на преддверието. То бе тъмно, но една тясна, бяла ивица от ацетиленова светлина, прозираща зад вратата на стаята, която служеше за библиотека, му подсказа накъде да върви. Бенц тръгна към нея с разтуптяно сърце, със затаен дъх, с внезапна физическа слабост в тялото си. Почти непоколебимата вече увереност, че зад тая врата се намирал Елена, го изпълни с опиянение, подобно на онова, що изпитваше, когато я срещна за първи път. И тъкмо тази възродена радост от съществуването ѝ, от предстоящата близост на личността ѝ го изпълни с тревога. Бенц съзна изведнъж, че нищо не бе по-безнадеждно и хвърлящо в отчаяние от мисълта да се отдели от тази жена, нищо не бе по-слабо и по-неспособно към съпротива от гордостта му.

Бенц откряна вратата, която бе само леко притворена и при отварянето си не издаде никакъв шум. Пламъкът на карбидната лампа блесна в очите му, ослепително ярък, и цялата стая с рафтове и книги, с

витрини, под които лъцяха старовремени украшения от сребро и мед, му се стори след тъмнината на коридора като попаднала в лъчите на прожектор. Светлините и сенките бяха много остри. Бенц затвори очите си несъзнателно и ги отвори веднага, за да съзре след малко зад все още ослепяващия пламък на лампата матовото лице на Елена с ореол от черна коса, с нежния овал на формите си, с дълбокия и неотразим живот, който бликаше от него дори когато бе съвсем неподвижно. Сега то бе съвсем неподвижно. Стори му се, че никога Елена не би могла да бъде по-нежна и по-красива, по-внушаваща убеждението, че човек вижда пред себе си въплътен духа на вечната жена с всичката гибелна съблазън на тайните му. Никога, нито дори в дните, когато, чиста като лилия и свежа като утринна роса – крехък зародиш на бъдещи нещастия, – бе съзерцавала от прозореца на стаята си минарета и кипариси, чезнещи в мъглата на заник слънце.

Тя седеше зад бюрото и пишеше писма. Преди влизането на Бенц в стаята обаче шумът от стъпките му в коридора я бе накарал да обърне погледа си към вратата. Цялата предишна съсредоточеност на мисълта ѝ стори място на смайването от внезапната му поява в тоя късен час на пълно бездействие, между вечерята и съня, в който душите на другите хора почиваха, а нейната трябваше да бяга, неспирно преследвана от съвестта. Не бе ли седнала да пише писма, за да прогони призраците на Райхерт, на фон Харсфелд?... И наистина, в черния и меланхоличен блясък на очите ѝ прозираше скритата печал, с която изкупуваше опиянението на толкова скоропребодни страсти.

Най-после тя прошепна едно слабо: „Айтел!...“

– Какво търсите тук? – бяха първите думи на Бенц.

– Не зная – каза тя и в гласа ѝ прозвуча убеждението на човек, който дава съвсем точен отговор. Тя все още не се бе съвзела напълно. – А вие? – попита тя.

– Отивах в София.

– Кой ви каза, че съм тук?

– Никой.

Тя се усмихна тайнствено, показвайки върховете на равните си бели зъби. Тая усмивка се стори на Бенц обидна.

– Не мислете, че идвам от прост каприз на чувствата си – каза той сериозно, но без никакво желание да бъде язвителен.

– Не мисля – каза тя. – Такъв каприз би бил по-силен от гордостта ви, която унищожи всичко.

– Всичко? – повтори Бенц неволно.

- Да, у вас.
- А у вас?
- И у мен. Чудно ли ви се вижда?
- Не – каза Бенц мрачно.

Тя остави перодръжката, която държеше в ръцете ги, и затвори една папка с листове за писма. Упоритият и втрещен блясък на очите ѝ потискаше Бенц.

– Казахте, че не сте дошли от прост каприз на чувствата си – произнесе тя след малко.

- Това не ви ли успокои достатъчно? – каза Бенц раздражено.
- С нищо не сте ме развълнували.
- Искате да подчертаете това?
- Намирам за излишно.
- Откога станахте толкова остроумна?
- От една година.

– Това е, предполагам, защото няма нужда вече да давате ласкаещи отговори на глупавите личности като мен.

Шум от падащи книги го накара да млъкне. Тя се изправи внезапно зад бюрото със зачервено лице, със стиснати устни, с ръце, които бяха вдигнали заплашително папката с листове.

Бенц прие нахално вид на човек, който не очакваше жеста ѝ.

– Хвърлете я – каза той невъзмутимо, – Но ако искате да се уверите, че съм станал вече напълно безполезен за вас, предупреждавам ви, няма да успеете... Обстоятелствата не позволяват.

- Обстоятелствата? – повтори тя озадачено. – Какви обстоятелства?
- Политически и военни.
- Какво искате да кажете?

– Че трябва да заключите къщата и да тръгнете веднага с мен за София.

Тя го погледна неспокойно.

– Боже мой, Айтел!... Говорете като хората!

Бенц се колебаеше дали да ѝ обясни положението, което можеше да я изплаши повече, отколкото трябва, и то главно заради брат ѝ. В края на краищата Бенц реши, че ще бъде принуден да направи това.

- Къде е брат ви? – попита той с внезапна тревога.
- Замина преди малко за София.
- Сам?
- Не, с Андерсен.
- Казаха ли ви защо се връщат?

– Не. Извикаха ги много бързо по телефона. Очевидно ротмистър Петрашев и Андерсен не знаеха нищо за събитията. Инак биха взели Елена със себе си. Бенц се успокои от обстоятелството, че те се бяха отправили за София.

– Защо сте облечен така? – попита тя.

Бенц нямаше много изящен вид: той бе с нож, с револвер, с тежки ботуши, побелели от прах, с коса на пръчки и необръснато лице.

– Защото не идвам от парад. Прието ли е да се сяда у вас?

– Може и да се вечеря.

Върху лицето ѝ се появи усмивка на облекчение. Бенц седна на едно кресло, мъчейки се да спази капризно-шеговития тон, с който говореше досега. Той реши окончателно да ѝ разкрие положението, без да я изплашва, разбира се, много. Седна именно за това. Елена протегна ръката си към бутона на звънеца с намерение да повика Силви.

– Оставете – каза Бенц бързо. – Няма време за вечеря! Не мога да излагам повече войниците...

– Войниците?... – произнесе тя с учудване.

– Да, пред вратата има германски войници.

– Какво търсят тук?

– Чакат ме.

Лицето ѝ отново доби предишния неспокоен израз.

– Айтел!... – извика тя високо. – Искам да знам какво се е случило.

– Фронтът е пробит – каза Бенц най-после.

– Фронтът пробит!... – повтори тя с равнодушен и сякаш неразбиращ глас.

– Да, и към града идват разбунтувани войници.

Бенц описа с няколко думи това, що бе преживял от сутринта, като, разбира се, пропусна благоразумно да спомене за трупа на убития офицер. Елена го слушаше разсеяно. Явно бе, че мисълта ѝ блуждаеше на друго място. Най-после тя като че разбра същността на положението и попита със странен, учуден глас, който засегна Бенц дълбоко:

– И вие се страхувате от разбунтуваните войници?

– Да – каза Бенц гневно, – за вас.

– Мене никак не ме е страх – произнесе тя. Бенц я погледна смаяно.

– Няма ли да дойдете с мене? – попита той с пълното убеждение, че ще трябва да я изнесе насила от къщата.

– Ще остана тук – каза тя.

– Защо?

– Да, защо?!... – повтори тя с глас, в който човек можеше да вложи

едновременно цинизъм, кокетство и нежност.

– Питам ви! – настоя Бенц.

– Е, добре – каза тя, – за да останете и вие...

Бенц се почувствува съвършено забъркан. Всичката решителност, с която говореше преди малко, сега се бе превърнала на прах. Елена продължаваше да стои зад бюрото напрегната, зачервена, уплашена от собствените си думи. Изразът на лицето ѝ сковаваше всеки почин у Бенц да се нахвърли върху нея с убедителни доводи. Той съзнаваше пълната невъзможност да се съпротивява на мисълта, която прочете в очите ѝ. Да, Бенц щеше да остане в къщата! Нямаше никакво съмнение в това!... Той приличаше на безнадеждно загубен човек. Той бе виждал в Камерун един германски ботаник, ухапан от смъртоносна змия, който след няколко часа трябваше да умре. И до последния момент този ботаник прикриваше паниката в душата си с удивително външно самообладание. Сега Бенц приличаше на него. Под неподвижността и мълчанието, с които прие думите ѝ, се криеше предчувствие за неумолима съдба, за ужаса на трайно и неотслабващо страдание. През самотните месеци, прекарани в П... Бенц бе добил убеждението, че любовта на тая жена и мъките, що причиняваше, са свързани с дълбоката и непроницаема тайна на самия живот.

Докато Бенц разсъждаваше потиснато какво да прани с войниците, тя остави папката, която все още държеше в ръцете си, и тръгна към вратата.

– Къде отивате? – попита Бенц глухо.

– Да ви донеса вермут.

– Останете при мен – каза той умолително. – Не искам вермут.

Тя се подчини и не излезе от стаята.

Внезапно Бенц почувствува мозъка си освободен от всички неопишуеми вълнения, които го измъчваха досега. Той седеше с протегнати крака, с отпуснати ръце, с полузатворени очи. И в това положение меко-то кресло, карбидната лампа, рафтовете с книги и тъмният блясък на дреболиите зад стъклата на шкафовете му се сториха неизразимо приятни. Той съзна, че нищо не създаваше по-пълно и дълбоко усещане за живот в него, нищо не одухотворяваше по-силно дори мъртвите предмети около него, както присъствието на Елена. Той пожела мислено Елена да седне зад бюрото, на същото място, от което стана преди малко. Искаше да съзерцава под светлината на лампата всичко, що бе тъй ангелско и демонично в лицето ѝ, В тоя миг изразът му бе като символ на вечната ѝ двойственост, на възвишеното и низкото в страстта ѝ, на всички

сили, с които екзалтиреше живота на Бенц и заплашваше да го погуби, Тя обаче не се върна при бюрото, а остана изправена зад Бенц и онова, което той почувствува в следващия миг, бе докосването на ръцете ѝ, които обхванаха лицето му и бавно го притеглиха назад. Бенц отпусна главата си, която се опря в еластичната и топла мекота на гърдите ѝ. Няколко секунди той изпитваше неизразимо блаженство. И тогава в момента, когато устните и се докосваха до челото му, безкрайната сладост на прегръдката ѝ се прекъсна от стъпки в коридора, Бенц извърна глава си и погледна Елена. Тя прошепна успокоително:

– Силви.

След малко слугинята се показва зад вратата с мрежа за покупки. Ярката ацетиленова светлина обля лицето ѝ, което бе грубо, мургаво, с много гъсти вежди, с много червени устни, застинало под маската на левантинско спокойствие.

– Няколко войници питат за господина – произнесе тя на френски.

– Да, идвам – каза Бенц трескаво.

Той стана от креслото без друга цел, освен тая да излезе въвн и освободи войниците. Той направи това с убеждението на пиян човек, който иска да отстрани стеснителното присъствие на чужди хора. Войниците трябваше да продължат за София. Безспорно!

– Отивате си, значи!, . . . – извика Елена с глас, в който Бенц долови гняв и болка. – Но това стои над силите ви, над гордостта и презрението ви към мен... Чувате ли?...

– Боже мой, Елена!... – произнесе той безпомощно. – Как е възможно да мислите, че ви презирам?

Двамата стояха до вратата един срещу друг. Внезапно тя се хвърли върху него и докато всички адски сили на тялото и душата ѝ се мъчеха да откъснат ръката му от дръжката на вратата, гласът ѝ произнасяше думи, които се сториха на Бенц, че идат от дълбините на самата вечност:

– Няма да заминете, нали! Не сега! Не тая нощ, която никога не ще преживеете повторно... Никога, чувате ли, никога!...

С всяка дума гласът ѝ ставаше по-трескав. И макар да бе решил вече да остане при нея, Бенц се почувствува отново зашеметен, сякаш чрез тая жена бе стигнал до пропастта на страстите, от която съдбата с невидими нишки управлява живота.

Бенц пусна дръжката на вратата и с грамадна нервна преумора седна в най-близкото кресло. Ръцете му трепереха. За миг той имаше впечатлението, че и Елена се намираше в същото състояние. След малко той дойде на себе си и чу отново стъпки в коридора, но тоя път бавни,

тежки. Един басов глас произнесе нерешително зад самата врата:

– Herr Oberleutnant...!

Елена отвори вратата.

Изненадан от това и смутен от присъствието ѝ, гефрайтерът застана мирно. Тъмносините му очи се втречиха с уплашен израз в лицето ѝ.

– Аз ще остана тук, Лаугвиц – каза Бенц бързо, – а вие сте свободни. Можете да продължите към София.

Клепачите на гефрайтера замигаха бързо и горната му устна прехапа долната. Той гледаше Бенц учтиво, послушно, но явно бе усилието, с което се мъчеше да задържи някакво възражение.

– Хайде! – каза Бенц строго. – Тръгнете веднага за София. Аз ще остана тук. Невъзможно е да оставим фройлайн сама, нито да я вземем със себе си. Разбирате, нали!

Гефрайтерът кимна с глава, че разбира.

– Свободен сте – каза Бенц.

Но гефрайтерът не обърна гърба си веднага, а остана пред Бенц, като се взираше изпитателно в лицето му.

– Herr Oberleutnant... – произнесе той – аз моля разрешението ви да останем и ние.

– Вие не сте длъжни да останете – каза Бенц развълнувано.

– Трябва да останем и ние – настоя гефрайтерът.

– Заради фройлайн ли? – попита Бенц шеговито. Очите на гефрайтера се спряха върху Елена с нямо съзерцание.

– Да, заради фройлайн – потвърди той сериозно. И спокойният, басов глас на този синеок великан потрепера леко.

Бенц вечеря с войниците. Когато излезе от трапезарията, Силви се появи отнякъде и прошепна ниско:

– Mademoiselle каза да отидете в стаята ѝ.

И Бенц отиде. Боже мой, той не можеше да не отиде! ... Това стоеше над силите му. Той влезе в стаята с някакъв смъртен ужас, който сковаваше сърцето му. Елена бе в яркосин копринен пеньоар, бродиран със златни арабески. Няколко секунди Бенц остана в средата на стаята прав, немислещ, докато най-после пристъпи към синята фигура, която изведнъж се превърна в розови пламъци и го погълна като бездна.

XVII

През този ефимерен проблясък на щастие Елена се съгласи да стане жена на Бенц. В дълбочината на душата си тя прие това като жертва, с която изкупуваше страстта си. Според плана, който установиха, Елена трябваше да замине с Бенц в Германия. Решиха да се оженят в Кил, където живееше майка му. Елена щеше да остане при нея до края на войната. Но имаше ли сила да понесе този живот? Елена се съгласяваше на всичко с онова безумно лекомислие, което характеризираше всичките и постъпки. Можеше ли нейната разглезеност да получи одобрението на една стара жена, която бе прекарала целия си живот в строгостта на войнишко семейство? Как щеше да погледне бъдещата ѝ свекърва на пушенето, на роклите ѝ, на обноските ѝ? Как щеше да се примири с ориенталската ѝ леност, с пълното ѝ отвращение към къщната работа и грижи? Луксът и разточителството на чужденката нямаше ли да оскърбят бедността на старата жена, както понякога оскърбяваха и Бенцовата?

Ротмистър Петрашев и сестра му бяха наследили голямо състояние, което им позволяваше да живеят твърде охолно. Освен доходите от няколко големи здания в София те получаваха приходи и от хотелите на чичо си в Цариград. Срещу всичко това Бенц имаше само униформата и повече от скромната заплата на германски санитарен поручик. Луксът на Елена и богатството ѝ, които се изпечваха пред него на всяка стъпка, го изпълваха понякога с тъжни размисления. Сега бе война и дори най-охолните се стараеха да живеят скромно или поне да крият разкоша си сред толкова скръб и мизерия. Нямаше външен блясък, нямаше скъпи заведения и разточителен показ на пари. Но после, когато войната свършеше, Бенц можеше ли да поддържа поне личните си нужди в средата на Елена? Разбира се, той щеше да остави военната служба, щеше да живее с Елена в София или Цариград и да си създаде клиентела. Но колко търпение, колко шарлатанство, колко унижителни компромиси трябваше да прави, докато стане моден лекар, докато почне да печели достатъчно пари! И после, може ли да упражнява професията си само за да печели пари? Ах, колко много неща задълбочаваха страшната пропаст, която и без това го отделяше от Елена!

Бунтовниците не влязоха в града тая нощ, нито на другия ден. Те минаха през гарата и продължиха за София. Само една малка група се отдели от тях, кръстоса града, уби двама случайно срещнати офицери,

после изчезна неизвестно къде. Лаугвиц и войниците му заминаха на другия ден. От начина, по който гефрайтерът се сбогува, Бенц извлече убеждението, че той си отиваше някак разстроен. Наистина имаше ли по-трайна печал от тая да отнесе в себе си незабравимия образ на една жена, която никога нямаше да притежава? Дори в най-простите и първобитни души красотата на Елена събуждаше някаква остра меланхолия – сякаш човек, виждайки лицето ѝ, съзнаваше изведнъж контраста между миговете, прекарани с нея, и тъжната безкрайност на вечността, в която смъртта ще удави живота ни.

– Какво да кажа в София за вас? – попита гефрайторът, преди да седне в автомобила.

– Ще кажете, че съм останал тук да чакам S-Cf етапно коменданство.

Лаугвиц нервно хапеше устните си. Бенц му обясни, че в поведението им няма нищо неправилно. Лаугвиц бе получил заповед от Хамерщайн да стигне в София, докато Бенц според телеграмата трябваше да търси етапното коменданство, където предполагаше, че ще го намери. Лаугвиц се съгласи. Няма нищо по-убедително за германския войник от една категорична заповед дори когато ясно вижда неразумните и последствия, Бенц също виждаше неразумните ѝ последствия, доколкото изобщо имаше разум през тия дни. Нямаше да бъде чудно, ако някоя сутрин градът осъмнеше с френски патрули по улицата. Но можеше ли да остави Елена сама или, което бе също тъй рисковано, да я вземе със себе си, без да знае какво става в София? Единственото основателно предположение всред хаоса от мисли, които се въртяха в главата на Бенц, бе това, че ротмистър Петрашев или генерал Д. трябваше да се разпревожат и потърсят Елена сами в Х...

Два дни изтекоха всред пълна неизвестност. На третия ден през града заминаха на юг няколко редовни дружини. Това бе успокоителен признак. Дори същия следобед Елена и Бенц излязоха на разходка. Улиците бяха сънливи и безлюдни, както винаги преди прохладата на вечерните часове. Полъхваше вятър и носеше миризма на съхнеш цютюн, на зрели плодове, на застояли канални води, които чакаха есенните дъждове, за да се превърнат в смъртоносни източници на тифус и, дизентерия. От време на време срещаха групи от сръбски пленници – жалки, изтощени до смърт сенки, които отиваха на работа по шосетата, придружени от български часови. Те отминаваха, облечени в парцали, под които се виждаше почерняла и мършава плът. Бенц си спомни, че бе виждал цели български полкове, облечени като тях.

На връщане от разходката Бенц остави Елена да си отиде сама. След това влезе във военния клуб. Неколцината офицери, които завари там, го осведомиха, че бунтовниците са разбити при София. Това го зарадва. Положението обещавахе да се изясни скоро. Бенц занесе веднага новината на Елена. Последната равнодушно поклати глава. През цялата разходка тя бе някак странно разсеяна и тъжна.

Най-после една сутрин градът научи за примирието. На другия ден бяха възстановени железопътните съобщения. Още същата вечер Елена и Бенц се качиха за София. Бенц се чувствуваше спокоен, самоуверен и все пак ненапълно щастлив. Състоянието на Елена го потискаше необяснимо. Докато обмисляше във влака начина, по който щеше да се държи с ротмистър Петрашев и генерал Д., Бенц чу една дълбока, трептяща въздишка, която се изтръгна от гърдите ѝ. Бенц я прегърна. Дватама бяха сами в купето. Елена отпусна глава на рамото му, Няколко време Бенц я държа така. Влакът летеше по нанадолнище и трясъкът на колелата му отмерваше бързи ритмични удари. На черния хоризонт трептеше сиянието на София, Елена повдигна главата си и погледна Бенц с тъжна, спокойна усмивка.

– Да, Айтел!... – прошепна тя.

– Какво има?

– Ще замина с вас и ще стана ваша жена. Бедната Елена!... Едва сега бе взела истински решението си.

Когато пристигнаха на софийската гара и слязоха от влака, Елена за пръв път улови Бенц подръка. В това мило движение Бенц съзря първата проява на тяхната обвързаност, Валеше дъжд. Въздухът бе наситен с изпарения на мокри шинели, Тръгнаха към изхода на гарата сред хаотична навалица от германски и български БОЙНИЦИ, Върху изопнатите лица на българите се четеше трескава възбуда, уплаха, забърканост и същевременно – първото опиянение от мира.

Бенц извика файтон. Елена се сгуши мълчаливо върху седалището. Бенц я прегърна. Струваше му се, че това малко, крехко тяло, което зъзнеше в ръцете му, бе по-скъпо от всичко на света. Той извърна главата си към нея и през всичкото време гледаше ненаситно лицето ѝ. Електрическите глобуси и движението на файтона последователно го осветяваха и потапяха в мрак, Погледът ѝ бе втрънен с горчива решителност към нещо тъмно и неизвестно, което сякаш тя бе победила с огромно усилие. От време на време пръстите ѝ конвулсивно стискаха ръката на Бенц. След четвърт час файтонът спря пред къщата. Улицата бе пуста и студена. Дъждът продължаваше да вали. Електрическите лампи се отразяваха

тъжно в мокрите плочи на тротоара. Елена позвъни, Една лампа светна зад стълбите и след малко вратата се отвори от слугата с кръглото лице.

Туй'и погледна Елена уплашено, съчувствено.

– Тук ли е брат ми? – попита тя бързо.

Слугата не отговори. Лицето му издаваше тревожно смущение. Докато той поемаше фуражката и шинела на Бенц, Елена повтори въпроса си. Лицето на слугата стана още по-смутено. Той потрепера леко. Мисълта му като че се бореше с необходимостта да каже или да прикрие нещо. Най-после той съвсем загуби самообладание и произнесе направо, със задавен глас:

– Госпожице Елена, брат ви е ранен от дезертърите.

Следващия миг Елена политна в ръцете на Бенц. Докато последният я носеше по стълбите нагоре, една ясна и неумолима мисъл го изпълни с отчаяние: Елена нямаше да замине с него за Германия.

Тая нощ Бенц прекара у Петрашеви, повече зает да успокоява Елена, отколкото да мисли какво можеше да се случи по-нататък. Ротмистър Петрашев бе ранен доста тежко в гърдите и тая рана изкупваше живота му в тила. Бенц употреби големи усилия да убеди Елена, че раната не е опасна. Най-после тя повярва и се успокои. Когато влязоха в трапезарията да вечерят, Бенц забеляза ужасната съсипаност, която бе променила лицето ѝ за два часа. Тя се опита да сложи в устата си няколко залька, но не можа. От време на време посърналите ѝ очи се спираха върху Бенц, като че се мъчеха да отгатнат мислите му. Бенц я гледаше по същия изпитателен начин. Най-после тя остави вилицата си и заплака неударимо. Бенц я отведе веднага в стаята ѝ.

– Трябва да ми простите! ... – прошепна тя със задушен глас.

Бенц съзна горчиво колко много Елена обичаше брат си. Ротмистър Петрашев бе може би единственият мъж, когото тя щеше да обича винаги.

Бенц я притисна до себе си и ѝ каза твърдо:

– Ще останете при него.

Късно след вечеря дойде Андерсон и разказа подробностите около раняването на ротмистър Петрашев. Същата вечер, в която Бенц пристигнал в Х... двамата: получили заповед по телефона да се върнат в София.

Веднага щом дошли тук, научили новината за разбунтуваните войници, които арестували офицерите от Главната квартира. На другия ден при Владая се развило същинско сражение. Докато Бенц слушаше за подвижите на картения взвод, командван от ротмистър Петрашев, и

на двете германски оръдия, направлявани от поручик Андерсон, телефонът звънеше непрекъснато. Разни високопоставени личности и дами от висшето общество се осведомяваха мило за състоянието на ранения. Бенц помисли неволно за хилядите други кораби, никому неизвестни български офицери, които умираха със стиснати зъби в болниците на Македония, Сърбия и Румъния. Никой не питаше за тях. Защо Бенц не можеше да се трогне от съдбата на ротмистър Петрашев? Или по-точно, защо не бе в състояние да му съчувствува достатъчно? Бенц знаеше, че ротмистър Петрашев бе участвувал в Балканската война и имаше ордени за храброст. Знаеше, че в тоя момент раняването го спасяваше от мълчаливия упрек на фронтовите офицери. Знаеше, че ротмистър Петрашев не бе нито страхлив, нито подъл, нито мекушав. И все пак колко необяснимо нещо е понякога антипатията! Той живееше винаги в съзнанието на Бенц с разкошния си огненочервен мундир, с вежливата си усмивка, със скритата си ненавист към германците. Не презираше ли и Бенц, чието нищожно съществуване попречи на сестра му да стане госпожа фон Харсфелд?...

През тия октомврийски дни, тъжни и незабравими, Бенц живееше с убеждението, че Елена бе решила твърдо да стане негова жена. Великодушна жертва, която обстоятелствата й попречиха да направи. Но дори и да бе принесла тая жертва, Бенц съзнаваше смъртно, че нищо не можеше да я задържи завинаги при него. Нейното сърце приличаше на феникс, който изгаря и се ражда наново от пепелта си.

Ако раняването на ротмистър Петрашев попречи неочаквано на Елена да замине с Бенц, от друга страна, то даваше на последния още една възможност да скъса безболезнено с нея. Тая възможност бе последната и Бенц я пропусна.

Елена трябваше да остане при брат си, Бенц съзнаваше това. Той не направи дори най-малкия намек пред нея да го последва в Германия. Единственият изход, който оставаше, бе да замине сам с отстъпващите германски части. Никаква друга мисъл не минаваше още през главата му. Той бе потиснат, но спокоен, Казваше си уверено, че войната ще свърши скоро. Най-после, ако продължаваше дълго, Елена можеше да дойде в Германия през някоя от неутралните страни. Всичко това бяха мисли, които той споделяше с нея.

Според условията на примирието германските войски трябваше да се изтеглят от България в две седмици. С помощта на един санитарен полковник Бенц нареди работата тъй, че да остане в София, до края на този срок. Защо направи това? Все едно ако някой го попиташе защо

остана в Х...

Състоянието на ротмистър Петрашев се поправяше бързо и това позволяваше на Елена да се отдели от него. Тя бе отслабнала и пожълтяла от безсънните нощи, които прекарваше до леглото му. Понякога Бенц я вземаше със себе си и двамата отиваха в Борисовата градина, която по онова време се намираще извън чертата на града и не бе тъй посещавана. Тъжното многоцветие на есента заедно с малкото дни, които оставаха до Бенцовото заминаване, придаваше на любовта им нежна и меланхолична откровеност. Докато вървяха из пустите алеи, обсипани с пожълтели листа, Елена се мъчеше да го окуражи. Тя уверяваше Бенц, че го обича много, че ще мисли винаги за него, че ще му пише дълги писма. Но имаше моменти, в които тя несъзнателно почваше да анализира преживяното. Основният мотив в мислите ѝ бе, както винаги, странното, неясно и тъмно себеунижение. После изведнъж тя се сепваше и с внезапен оптимизъм подемаше мисълта, че вярва в щастието и че последното ще продължи. Но можеше ли да вярва и Бенц? Трябваше да прекара още две седмици в София, за да види колко много мъже ухажваха Елена и да почувствува първите тръпки на безпокойствие и недоверие към живота, който тя щеше да води след заминаването му. Справедливо бе да се признае, че в държането ѝ към младите мъже, които идваха да виждат брат ѝ, нямаше нито сянка от флирт. Това, което! Бенц изпитваше, не бе ревност, а страх... Страх, за щото ревността е свързана с известно ожесточение към съществото, което обичаме, а Бенц бе все още твърде далеч от раздражението, което можеше да изпитва към Елена. Страх, който не се дължеше на определеното съществуване на този поручик или капитан, които я обсипваха с ласкателства, а на скритото и тайнствено убеждение, че Бенц щеше да я загуби кога да е и че тази възможност се улесняваше от заминаването му. И пак той живееше със самоизмамата, че можеше да запази още дълго сърцето ѝ. Любовта е като живота и на прага на смъртта: с отчаяни усилия, с всички възможни жертви ние бра-ним всеки час, всяка минута отнего.

XVIII

Между това времето летеше и денят, в който Бенц трябваше да напусне България, приближаваше неумолимо. От Македония пристигаха последните германски дружини и батареи. Понякога Бенц се спираше на тротоара и гледаше замислено отминаването на артилерийските колони. Грамадни флегматични коне, тежки оръдия, войници във feldgrau, бавен поток от стомана, животни и хора, който българите по тротоара изпращаха с враждебно мълчание. С една от тия последни артилерийски колони пристигна и Хиршфогел.

Андерсон и Хиршфогел заминаха преди Бенц. Тъй като двамата тръгнаха с един и същи влак, дойдоха да се сбогуват заедно. Хиршфогел никак не бе променил характерът си, но изглеждаше напълнял, подмладен. Когато седнаха да пият чай, той попита Елена дали би могъл да бъде уверен, че тя не е разбирала криво дребнавите му шеги през двегодишното им познанство. И за да потвърди, че това извинение бе последната му шега, той я погледна насмешливо с острия си, злъчен поглед.

– Никак – произнесе тя замислено, без да обръща внимание на иронията му. – През всичкото време аз се чувствавах като собствената си съвест.

– Което ще рече – изтърва Хиршфогел, – не съм ви измъчвал много.

– Не, измъчвахте ме – каза тя със същия нисък и съсредоточен глас, – дори бяхте неумолим. Но всичко това ме правеше по-добра, знаете ли? Хиршфогел се поклони двусмислено и не каза нищо.

– По-добра – продължи тя. – Може би ще помислите, че придавам драматичен характер на съвсем обикновени отношения! Не зная! ... Може би само аз ги преживях така. Но истината е, че станах по-добра.

Хиршфогел прие вид на стеснена скромност. Той с мъка сдържаше смеха си, но това не я разсърди.

– Смейте се! ... – каза тя тихо, като че на себе си.

Няколко време четиримата мълчаливо сърбаха чая си. Елена изпи най-напред своя и подпря лактите си, върху масата. Тя разглеждаше всекиго поотделно с втрънен и тъжен поглед. Гласът ѝ прозвуча отново:

– Мъчно ми е за трима ви. През часовете, които прекарахме заедно, имах убеждението, че животът ми бе пълен. Аз се отчайвах, надявах, отбранявах, нападах. Но всеки от вас имаше убеждението, че преди да ме осъди, трябваше да ме разбере. Аз ви благодаря за това. Сега присъдите

са произнесени вече...

– И обвиняемата се пуца на свобода – допълни Хиршфогел.

– На свобода? – повтори тя с малко втвърден глас и се загледа неподвижно в средата на масата.

– Предполагам, че ще я имате – каза Хиршфогел.

– Знаете, че не мога да я имам – произнесе тя, с усмивка.

– Откъде мога да знам? – попита Хиршфогел.

Той не обичаше да оставя намеците ѝ висящи.

Елена се приготви да каже нещо, но после размисли и намери, че е по-добре да мълчи.

Бенц мислено одобри поведението ѝ.

Хиршфогел се усмихна с вид на човек, който не допуска, че в тоя момент може да се приказва за сериозни неща. Лицето на Андерсен обаче бе замръзнало в израз на безмерна печал. Още веднъж любовта на Елена минаваше покрай сърцето му с оскърбително равнодушие, И все пак не бе ли по-малко нещастен от Бенц?...

Андерсон живееше в една стара едноетажна къща близо до Военното министерство, която принадлежеше на Петрашеви и в която по-рано бе живял фон Харсфелд. Веднага след заминаването на Андерсон Елена настоя Бенц да се премести от хотела в тази къща. Бенц прие без колебание. Любовта е чувство, което винаги се стреми към удобство и спокойствие.

Самата къща се състоеше от четири – пет стаи, разположени около широк, тъмен коридор. Една от стаите бе наредена в турски стил: с дивани, възглавници, наргилета и мангал. Елена въведе Бенц в нея някак тържествено. Артистичният ѝ вкус бе събрал в тая стая всичко, що можеше да насочи мисълта към леност и сладострастие. Диваните бяха покрити с малки, но извънредно стари и красиви килими, по които лежаха разхвърляни възглавници с копринена бродерия върху атлаз. В средата на стаята имаше ниска масичка от абаносово дърво със сребърни съдове. Всичко това бе много изящно, с голяма музейна и без съмнение парична стойност, но не въдушеви никак Бенц. Още щом влезе в стаята, тъжният ориганов дъх, с който бе пропит въздухът и, го накара да почувствува отвращение. Той помисли неволно за часовете, които Елена бе прекарвала тук с фон Харсфелд. Бенц не изрази никакво възхищение и това накара Елена да го погледне разочаровано. После, долавяйки изведнъж причината на неговата съдържаност, тя излезе от стаята мълчаливо.

Тоя ням инцидент не развали последните дни на любовта им.

Неусетно Елена заразяваше Бенц с онова източно безделие, в което човек потъва с някакво сладостно самоунищожение на волята си. Бенц доби ориенталския навик да лежи като нея по цял ден и да пали цигарите една от друга. Защо нежната и мургава красота на това левантинско момиче излъчваше тъкмо сега меко и златисто сияние, което проникваше в Бенц с невидимо, ала по-дълбоко въздействие от бурните пламъци в Х...? Есента, ясното и синьо небе, смекченият блясък на слънцето, безкрайните колони на обезоръжени български полкове, които минаваха по улиците, идещи от фронта, мълчаливото отчаяние на един победен народ, чиято участ чакаше и Германия – всичко това заедно с всекидневното идване на Елена изпълваше Бенц с тъга и опиянение.

Понякога сред часовете, които прекарваше с нея, го завладяваше внезапно онова тайнствено безпокойство, което нахлува в душата ни дори в момента на най-пълно щастие и е като скрит предвестник на възможността да го загубим. Съзнателно, а може би и несъзнателно през тия последни дни любовта на Елена взимаше най-нежния си облик. И все пак, когато я изпращаше и оставаше сам, Бенц се чувствуваше напрегнат, тревожен, измъчен. Сънят бягаше от него, нощта се превръщаше в огромна и мрачна празнота, сред която долавяше неясно подземното бучене на недоверието и ревността.

Какво щеше да прави Елена след заминаването му?

Извън скритите и незнайни страсти, които заспиваха в душата ѝ, имаше и други, чисто външни обстоятелства, които подхранваха съмненията му. Бенц знаеше, че веднага след германските в София пристигаха съглашенски войски. Светският живот, който Елена никога не бе представала да обича, щеше да подеме водовъртежа си. Бенц си представяше близостта между френските офицери и Елена – близост, която непременно щеше да се създаде поради кръвта, която течеше в жилите ѝ. А през това време той щеше да мисли за нея в някой полски лазарет сред задушната атмосфера на кръв и лекарства, и всеки лъжлив слух за мир щеше да разкъсва сърцето му.

Така през тия безсънни нощи Бенц се приближаваше неусетно до страшния час, в който трябваше да пожертвува онова, за което никога досега не бе допуснал, че можеше да загуби.

Кога точно мина за пръв път през главата на Бенц ужасната мисъл да остане в България? Не е важно. Известни решения са резултат на бавни и неподозирани процеси в подсъзнанието. Когато ни завладеят и пристъпим към изпълнението им, виждаме изведнъж, че те са построени върху същата логика, с която работим съзнателно, изправяме се пред

доводи, които ни учудват с яснотата си. Бенц обичаше Елена с непреодолимото и болезнено чувство, което тя бе разгаряла в него, заслепена от самоизмамата си, че по-късно можеше да прави жертви. Обичаше я с онова тъжно себеотрицание, за което бе почнал да мисли, че можеше да спаси любовта ѝ, осъждайки душата му на гибел. Никаква сила не бе в състояние да го откъсне вече от нея. Никакво колебание не го спираше да се бори с цената на всички жертви за нея. Да остави Елена сама всред глутница от съглашенски офицери, за които веднага щеше да се превърне в огнище на страсти!... Да я остави на брат ѝ, който бе по-лекомишен от нея! Да бъде далеч и да знае, че толкова други мъже я заобикаляха, ласкаеха, ухажваха! Да вижда всеки ден призраци в омразни униформи, които целуваха ръката ѝ, палеха цигарите ѝ, поглъщаха думите ѝ!... Не, това бе непоносимо! Като се отдаваше на тия мъчителни мисли, Бенц се учудваше на обстоятелството, че те възникнаха у него тъкмо през дните, когато всяко действие на Елена доказваше любовта ѝ. Но ревността, дори когато е безлична и неспособна да ожесточи, притежава интуицията да открива опасности, в които разумът се уверява по-късно.

Онова, що ужасяваше Бенц, бе странната примиреност, с която мислеше за последиците на постъпката си. Като че някоя зловеща ръка бе скъсала изведнъж всички нишки, които чрез мозъка и сърцето го свързваха с великото агонизиращо тяло на Германия през 1918 година. Ако човек почнеше да рови в миналото на Бенц, едва ли щеше да открие в това минало нещо, което би го накарало да допусне, че трезвият и студен санитарен поручик Бенц ще дезертира някога от армията. Човек щеше да се увери, че животът му е бил винаги суров и разумен, така както бе създаден от строгостта на баща му и възпитанието в германските училища и казарми. Никога Бенц не се бе увличал от мечти, никога не бе очаквал изключителни преживявания. Той бе съвсем обикновен, съвестен германски лекар и с дребните радости на живота можеше да измине по релсите на кариерата си същия жизнен път, който изминаваха толкова други военни лекари. Да, това представляваше Бенц!... Самият той не допускаше за себе си, че можеше да бъде нещо друго. Колко малко познаваше тъмните дълбочини на душата си, скрития механизъм на нашето вътрешно „аз“, който обуславя постъпките ни под измамливата видимост на външен шовинизъм!

Още веднага щом съзна мисълта, че ако искаше да запази Елена, трябваше да остане в България, тая мисъл се превърна у Бенц в решение. Нищо не можеше да го разубеди. Ужасните нощи, които прекара след това, не бяха нощи на борба и колебания, а на кошмарни

разсъждения, които затвърдяваха решението му, Бенц знаеше, че жертвува честта и кариерата си, че може да бъде обявен за дезертъор, че никога нямаше да види повече Германия. Знаеше, че щеше да носи дори презрението на майка си: клетата стара жена с бели коси, с тъжно и бледно лице, с вечно траурни дрехи, които не сваляше никога поради смъртта на по-големия брат на Бенц, Венцел, който загина при Скагерак! Ако славната смърт на Венцел бе горчиво утешение на сълзите ѝ, какво можеше да измие позора от Бенцовата постъпка?

Денят, в който последният германски влак заминаваше от София, бе твърде мъчителен за Бенц. Тъй като влакът тръгваше късно вечерта, планът му бе да се качи в него на софийската гара и да слезе незабелязано на първата малка спирка, откъдето щеше да се върне в София. По този начин Бенц отклоняваше възможността да забележат веднага отсъствието му. Цялата сутрин той прекара в приготовления. Изтегли от германската банка няколко хиляди марки, които бе спестил в България, и ги размени срещу левове. Осведоми се точно на гарата кога заминаваше влакът и с помощта на един железничар узна часа, в който трябваше да спре на първата следваща спирка. След това намери един шофьор, който срещу щедро капаро се съгласи да го чака с автомобила си в селото при тая спирка. Всичко това Бенц извърши разсъдливо, невъзмутимо, но с усещането на оня тъп ужас, който не изоставя през действията им дори най-закоравелите престъпници.

Към пладне Бенц отиде у Петрашеви. Елена искаше да обядват за последен път заедно. Бенц прие поканата с известно усилие, измъчван от мисълта, че трябваше да крие от нея решението си. Той съзнаваше лудостта на постъпката си и ужаса, който можеше да и причини. Не искаше тя да го разубеждава и моли. Дори в тоя тежък момент, когато жертвуваше честта си, той не искаше да я измъчва и поставя в жестока невъзможност да избира между брат си и него.

На масата седнаха само двамата – Елена и Бенц. Ротмистър Петрашев все още не можеше да става от леглото си. От време на време Елена поглеждаше Бенц нежно, съчувствено, после се мъчеше да се усмихне и го окуражи. Говореха с дълги паузи за бъдещето. Тя го съветваше да бъде твърд, да понесе раздялата търпеливо, да има вяра в любовта ѝ. Елена вярваше в думите си тъй безразсъдно, както понякога вярваше и Бенц!...

След кафето двамата отидоха в стаята на ротмистър Петрашев. Последният посрещна Бенц по своя обикновен, вежлив, усмихнат начин. Той каза няколко красиви уверения за чувствата, с които оставал

изпълнен към германците. Съюзът умрял, но моралните връзки оставали запазени. Надявал се, че Бенц ще си спомня за тях. Щяло да бъде много мило, ако някой път намери време и дойде пак в България. Всичко това бе издекламирано с много непринуден, любезен тон. Докато го слушаше, Бенц мислеше с горчива ирония за твърде голямата му увереност, че най-после един досаден обожател се махаше от пътя на сестра му.

Целия следобед Бенц прекара с Елена в малката едноетажна къща, в която живееше след заминаването на Андерсон и в която след няколко дни трябваше да преживее толкова жестоко сътресение. Споменът от тия последни и тъжни часове от любовта му бе свързан с убеждението, че преди да срещне капитан Лафарж, Елена го обичаше наистина. Той имаше това убеждение, защото през тези часове почувствува вътрешното съзвучие, което се беше установило вече между сърцата им, макар и тъй мимолетно. Близостта на тялото и, тънкото и проникващо благоухание на ориган, думите, които говореше, тъй измамливи и все пак искрени – всичко това заедно с мисълта, че оставаше при нея, изпълваха Бенц с трескава възбуда. Ударите на часовника го накараха да помисли за гарата. Той се изтръгна с усилие от прегръдката ѝ, непрекъснатата и сладостна, способна да го задържи завинаги, ако не бе мисълта, че трябваше да направи още една, последна и решителна стъпка към измамата на щастieto си.

След половин час Елена и Бенц бяха на гарата. Ниски дъждовни облаци летяха по небето и студените пориви на вятъра гонеха между вагоните кълба от пара и чер дим. От прозорците на третокласните вагони надничаха безцветни егерски лица с лули. Един пресипнал от викане германски офицер обикаляше перона и сърдито даваше последните си нареждания.

Няколко минути преди потеглянето на влака в един момент, когато около тях нямаше никого, Елена за последен път поднесе на Бенц устните си.

XIX

Вагонът с купета от първа и втора класа, запазен за офицерите, бе почти празен и това значително намаляваше вероятността да забележат Бенц, когато щеше да слезе на следващата гара.

След малко обаче при него влезе един подпоручик от въздухоплаването. Той бе тънък, малко прегърбен младеж, с измъчен вид и печални, кафяви очи. Късите и студени отговори, с които Бенц отвърна на опитите му да завърже разговор, го накараха да си излезе. Бенц остана сам.

Трябва да бяха минали около двадесет минути след потеглянето на влака. Дъждът се бе усилил. Зад стъклата на прозорците, оросени от капки, се простираше черна и пуста равнина, из която тук-таме мъждееха светлини. Бенц погледна часовника си. До спирането на влака оставаше около четвърт час. Онова, що съзнаваше с мрачно доволство, бе усещането, че в тоя момент имаше тъй необходимата твърдост да изпълни решението си. И все пак той се бореше мъчително с няколко скъпи и мили образа от Германия, които още правеха усилие да го спасят. Бенц виждаше оловния блясък на Северното море, старата къща в Кил, родителите си... В мисълта му оживяваха спомени за Венцел: представи си лицето му, напрегнато и строго, такова, каквото го видя за последен път една дъждовна вечер, когато заминаваше с подводницата си. И ето че това лице сега изпъкваше пред Бенц с яснотата на халюцинация, под оная тайнствена светлина, която огрява в паметта ни образа на мъртвите. Излязло от забравата на толкова други спомени, то го молеше, заплашваше, проклинаше...

Внезапно Бенц почувствува, че влакът почва да намалява бързината си, и това го накара да потрепери. Излезе в коридора. Летецът, който преди малко бе в купето, стоеше до прозореца. Погледът му бе втренчен в студения мрак зад стъклото. Не виждаше ли призраци като Бенц? Той отиваше на Западния фронт, където неприятелят бе по-многоброен, сраженията – по-ярошни. Не мислеше ли за трясъка на картечници, за внезапната тишина на спрелия мотор, за адския ужас на пламъци и чер дим, които обхващат машината?... Да, той сигурно мислеше за всичко това, защото Бенц видя как лицето му бе застинало в тъпата неподвижност у безнадеждно осъдените на смърт. Може би след една седмица там, високо над опустошената земя, той щеше да се превърне в

пламтяща ракета, в овъглен труп. И все пак той се връщаше в Германия, той не бе дезертър!... Няколко секунди Бенц гледаше лицето му потресен, измъчен.

– Гара! – каза летецът глуваво и се извърна към Бенц с последна надежда да почнат разговор.

– Далеч ли е? – попита Бенц глухо.

– Не, много близо.

Бенц спусна стъклото на прозореца и погледна навън. На това място влакът правеше голям завой. Бенц видя в далечината знака на семафора и зад него редките, блещукащи светлини на някакво село.

По-късно Бенц се учудваше на зловещата и бърза съобразителност, с която извърши всичко. Още преди спирането на влака той отиде във войнишките вагони. По тоя начин летецът, чието присъствие в коридора бе тъй неудобно, нямаше да забележи слизането му. От друга страна, ако войниците обърнеха внимание на това, щяха да помислят, че след потеглянето на влака се е качил в офицерския вагон. Тъмнината, дъждът и нощната потиснатост, в която се намираха всички, улесниха действията му. Никой не го видя, когато скочи от стъпалото и с бързи крачки се загуби в тъмния лабиринт между вагоните.

Бенц тръгна към светлините на селото през някакво тъмно пространство, което трябва да бе ливада или зеленчукова градина, защото скоро по стъпалата на ботушите му се налепиха тежки буци от пръст. Той се стараше да върви по права линия. Прегази без колебание една малка река, после няколко ниви, след което се озова на шосето. Това го ориентира донякъде. Обърна се и хвърли поглед към гарата: една дълга, светла линия бавно пълзеше към запад – влакът бе потеглил. Бенц тръгна по шосето, без да обърща внимание на вятъра и дъжда, които немилостиво шибяха лицето му. Селото се оказа по-далеч, отколкото предполагаше. След дълго лутане из улиците, следван от яростния лай на селските кучета, той намери най-последно площада и от гърдите му се изтръгна въздишка на облекчение: пред кръчмата чакаше един закрит автомобил.

Колкото и да бе нежелателно, Бенц влезе в кръчмата, за да се стопли малко и да остърже от ботушите си дебелия пласт лепкава глина. Той бе мокър до кости и студът пронизваше тялото му. По някакво щастливо внушение селяните и шофьорът го взеха за офицер от германското интендантство, който обикаля селата да купува жито. Това обстоятелство заедно с двете шишета топла ракия, които изпи по съвета на шофьора, успокоиха малко нервите му. Време за губене нямаше. Трябваше да стигне колкото може по-скоро в София, преди да влязат първите

френски части. Бенц плати и заповяда на шофьора да тръгнат веднага.

Докато автомобилът летеше в бурната есенна нощ, Бенц се питаше трескаво кога трябва да съобщи на Елена за оставането си. Ако направеше това сега, излагаше се на безполезно и опасно разтакане с униформа по улиците. От друга страна обаче, появата пред слугите нямаше да бъде тъй неестествена: последните може да помислят, че влакът тръгва късно през нощта и че Бенц не е заминал още. Ако ли пък се появеше на другия ден, когато французите щяха да влязат в София, той не можеше да направи това другоаче освен по телефона. За нещастие обаче телефонът в втората къща на Петрашеви принадлежеше на германското коменданство и техниците бяха вдигнали апарата още при заминаването на Андерсон. Бенц остави въпроса нерешен.

Планът му бе, щом пристигне в София, да слезе някъде от автомобила и под прикритието на дъжда, който, държеше улиците безлюдни, да отиде в малката къща. Преди да излязат с Елена, той бе оставил задната врата отключена. Там можеше да обмисли положението спокойно.

След малко Бенц забеляза огромното и трептящо сияние на София. Пелената на дъжда все още покриваше целия хоризонт. Автомобилът измина някакви тъмни предградия, през ями и невъобразима кал, които шофьорът обсипваше с ругатни. Най-после колата излезе на равна улица.

– Къде да ви закарам? – попита шофьорът, като намали скоростта.

Бенц му каза името на една малка и пуста уличка близо до Петрашеви, през която бе минавал много пъти. Той избра нарочно тази уличка. Ако странното пътуване бе събудило подозрение у шофьора и това го накараше да проследи Бенц, трябваше да остави колата си и да тръгне след него по стълбите, които извеждаха на улица „Московска“. Това обаче сега изглеждаше невероятно. Бенц затриваше много добре следите си.

Автомобилът спря на тая уличка и Бенц тръгна нагоре по тъмните стълби, взирайки се внимателно дали няма да срещне някого. Дъждът продължаваше да вали. Бенц излезе на „Московска“ и закричи бързо към Петрашеви. Но как можеше да се обади на Елена, без да узнаят ротмистър Петрашев и слугите? Не, най-разумното бе да не губи време и да се прибере веднага в къщата при Военното министерство. Основанията му се засилиха, когато помисли, че бе твърде възможно да има и полицейски час. Всяко бавене можеше да докара твърде опасни обяснения в коменданството. Бенц се върна обратно и повтаряйки си всичко това, когато минаваше покрай руската легация, чу внезапно сред плуценето

на дъжда и звука на стъпките си една мелодия, която го накара да замръзне на мястото си. Тя бе хор от много гласове, към които се примесваше биене на барабан и шум от маршируващи стъпки. Песента звучеше гордо, вдъхновено. Марсилезата!... Първият френски отряд влизаше в София и пееше Марсилезата! Бенц. се ослуша напрегнато. Песента долетя до ушите му по-ясно. Несъзнателно Бенц постави ръката си върху кожения калъф на револвера. После се усмихна горчиво: това безсмислено и машинално движение не показваше ли до каква степен бе чужд на мисълта да се предаде на французите и въпреки всичко оставаше германец? Песента заглъхна в далечината.

Бенц продължи. Напрежението му бе тъй силно. Щото всеки подозрителен шум го караше да се спира и обръща на всички страни. Най-после стигна до къщата. Пътната врата бе заключена (и ключът бе останал у Елена), но след кратко колебание Бенц се покатери на зида и прескочи немного високата желязна ограда. Попадна на някакви мокри, бодливи храсти, които издраскаха ръцете му, после в една дълбока локва. Мракът бе пълен. Бенц тръгна пипнешком към задния вход, чиято врата бе оставил отключена. През кухнята и едно малко коридорче той влезе в трапезарията. Той не се реши да запали електричеството. Под светлината на една улична лампа, която разпръскваше мрака в стаята достатъчно, Бенц отвори бюфета и бързо изпи няколко чаши коняк. После седна уморено на един стол до масата и подпря главата си с ръка. Бутилката остана пред него.

Някаква огромна потиснатост завладя изведнъж цялото му същество.

Първите часове след всяко престъпление са часове на мрачна прилъпеност. После изведнъж съзнаваме ужаса на постъпката си и ни обзема паниката от последиците ѝ. Имаше толкова обстоятелства, които Бенц не предвиждаше или предвиждаше, но смътно. Сега те се изправяха пред него с всичката си заплашителност. Как щеше да живее в една страна, окупирана от съглашенците? Той виждаше само два изхода: първият бе да крие оставането си от всички с изключение на Елена и да живее с нея до края на войната в някое уединено и безопасно място, например в Х... Трябваше да се облече в цивилни дрехи и да се пази внимателно от хора, които можеха да го познаят.

Но това влечеше след себе си голям риск. Ако французите узнаеха по някакъв начин, че е германски офицер, щяха да го арестуват веднага. Как щеше да оправдае криенето си и докаже, че не е шпионин?

Втората възможност, която предотвратяваше опасностите на

първата, бе да отиде веднага във френското комендантство и да заяви, че е дезертър. Но това му се струваше унизително, неизпълнимо. Това значеше да се предаде на французите като вулгарен страхливец... Не, нямаше да стигне дотам! И после той не виждаше никаква гаранция, че щеше да бъде оставен на свобода. Щеше да бъде пленник и нищо повече. Ето до каква степен заслепението му бе попретило да предвиди първите и най-очевидни опасности, пред които се изправяше. Всичко това можеше да обезсърчи Бенц, ако в същото време той не мислеше и за Елена. Как в >то и да се случеше по-нататък, поне имаше убеждението, че се бореше за любовта ѝ докрай.

Късно през нощта Бенц легна несъблечен на една кушетка. Конякът и цигарите бяха притъпили съзнанието му. Той заспа тежък сън, прекъсван от полубудни състояния, в които чуваше ударите на часовника и неспирния плясък на дъжда. Събуди се призори, вкочанял от студ, с нетърпимо главоболие и тракащи зъби, но с много остро усещане за необходимостта да стане веднага. Нищо не вдъхва по-силна воля за живот, нищо не събужда по-пълно инстинкта за самосъхранение от образа на жената, която обичаме. Под сивата и мрачна светлина; която бавно проникваше в стаята, Бенц прибра нещата си, разхвърляни от вечерта. Фуражката и шинела занесе на тавана. Последният със своя лабиринт от сандъци и стари мебели представляваше твърде удобно място, в което Бенц можеше да се крие, ако в къщата дойде хора, които не познаваше или не искаше да го видят. Докато поставяше цигарите и револвера в джоба, той си каза уверено, че положението не бе тъй безизходно, както си го рисуваше снощи. Все пак обаче въпросът за начина, по който щеше да влезе във връзка с Елена, оставаше нерешен. Да излезе по улиците в германска униформа бе немислимо. Можеше да телефонира, но в къщата нямаше телефон. Единственият изход бе да чака Силви, която идваше всяка сутрин да почиства стаята. Но дали Силви щеше да дойде днес? Ако слугинята бе идвала вчера след излизането му с Елена да почисти стаята, вратата на задния ход трябваше да бъде заключена. Невъзможно бе да не забележи, че е отворена, и да не я заключи след почистването на къщата. Бенц имаше следователно основание да мисли, че Силви щеше да Дойде. Колкото за поведението ѝ, Бенц не се съмняваше ни най-малко в него. Не допускаше, че Силви можеше да го издаде. Елена бе довела тази слугиня от Цариград и имаше доверие в нея.

Тъй като дъждът продължаваше да вали и вероятността да дойде някой в такова време бе твърде малка, Бенц отиде в кухнята и си направи чай. Там имаше примус, спирт, захар, кафе, дори няколко кутии с

бисквити – всичко това оставено в ред от прилежния ординарец на Андерсен. Двата аспирина, които Бенц, глътна с чая, облекчиха главоболието му. Дори след малко той почувствува известно просветление. Тая къща, както и другата в Х... го караха да забравя гибелния път, из който вървеше. Всеки предмет, свързан с Елена, който тя бе виждала или докосвала, го изпълваше с тайнствено вълнение, като че присъствието й оставяше по тях някаква трайна, материална следа.

Три дни изтекоха в напрегнато очакване на Силви, която сякаш бе забравила напълно къщата. На четвъртия ден сутринта пред пътната врата спря един мъж с нахлупен каскет. Бенц позна веднага слугата на Петрашеви и има достатъчно време да изтича веднага на тавана. В първия миг тревогата потисна разочарованието му, после го обзе същинско отчаяние: не Силви, а слугата идеше да чисти. Бенц го познаваше съвсем малко и по никой начин не искаше да се довери на него. Самата му външност бе несимпатична. Слугата имаше лукаво кръгло лице със сладникава усмивка. Бенц се утеша с предположението, че той бе дошъл да извърши някоя дребна поръчка, но след малко чу шум от разместване на кресла. После го видя през прозорците на тавана как изнесе килимите в задния двор и почна да ги изтупва. Мисълта, че Силви нямаше да дойде, подтисна Бенц извънредно. Стори му се, че затворничеството в къщата ще продължи вечно. Какво трябваше да прави? Изходът бе да потърси сам Елена или Силви, но как? Той проклинаше за лишен път глупавата предпазливост, която му попречи да си купи цивилни дрехи. Основанието му бе, че ако попаднеш случайно в ръцете на французите, по-добре бе да го заловят в униформа, отколкото цивилен. Но ето че сега цивилните дрехи му ставаха тъй необходими!...

Той бе клекнал между едно голямо прашно огледало и няколко сандъка. Докато разглеждаше таванския хаос около себе си, дойде му на ум, че може би в тия сандъци имаше цивилни дрехи. Бенц реши да ги отвори веднага след излизането на слугата. Между това последният най-усърдно се занимаваше с работата си, която продължи до обед. Защо чистеше тъй основно? Дали ротмистър Петрашев, който, макар и ранен, трябва да бе влязъл вече във връзка с френските офицери, не беше отстъпил къщата на някой от тях. Мило съжителство!... Нямаше нищо невероятно в предположението и то накара Бенц да си повтори още веднъж необходимостта да действа веднага. Сега всичките му надежди бяха обърнати към сандъците. Бе твърде възможно да намери в тях ако не цивилни дрехи, поне някоя българска униформа, която можеше да облече. Това преобличане не изглеждаше много безопасно, но какво

друго имаше възможност да направи? Важното бе да излезе за половин час от къщата и по телефона от някое кафене или ресторант да се обади на Елена.

Веднага щом слугата излезе, Бенц се залови да отваря сандъците. Това бяха стари, обковани с желязо сандъци, облепени с всевъзможни етикети, които свидетелстваха за дългото им странствуване в чужбина. С помощта на една ръждясала кавалерийска сабя Бенц изкърти доста трудно ключалките на най-големия от тях. Уви, той бе пълен с книги и портрети!...

Тъй като любопитството към всичко, що бе свързано с живота на Елена не го оставяше дори в тоя момент, Бенц почна да разглежда портретите. Повечето бяха стари семейни снимки, но между тях имаше и такива на Елена, които го развълнуваха. Тия захвърлени портрети бяха за него като история, разкриваща узряването на един чаровен образ. Елена бебе, учудено от света. Елена момиченце, ефирно и нежно създание, като децата в приказките. Елена на четиринадесет години, в моряшкия костюм и поза на осъзнато кокетство. Елена в муселинова рокля и широкопола сламена шапка, с тайнствен поглед, устремен в първите миражи на любовта... Всичко това бе тъй мило и скъпо за Бенц, щото той не можеше да не почувствува сълзи в очите си. Сладостен и неизразим възторг му пречеше да откъсне поглед от снимките. Той прекара в това състояние повече от час.

Един внезапен шум от затваряне на пътната врата го стресна и накара да се послуша тревожно. Не чу нищо повече. Като че някой бе влязъл в къщата, но това предположение му се стори съвсем невероятно. Когато слугата си отиваше, Бенц видя с очите си от прозорчето на тава-на как заключи пътната врата и взе ключа със себе си. Ала трясъкът от затварянето бе ясен и в това Бенц не можеше да се съмнява. Той бе свикнал да различава тоя шум между всички други.

XX

Няколко секунди Бенц остана в пълна неподвижност, със затаен дъх и напрегнат слух. Тишината бе дълбока. Само махалото на стенния часовник долу в коридора невъзмутимо отмерваше секундите. Бенц не чу никакъв шум от стъпки, от отключване на входната врата или нещо подобно. След четвърт час той бе уверен, че долу нямаше никого и че човекът, който бе затворил вратата, излизаше от къщата, когато се чу шумът. Докато Бенц гледаше портретите, долу бе идвал някой. Сега вече Бенц не се съмняваше в това. Кой можеше да бъде? Слугата, без съмнение, забравил нещо... Но слугата пееше, свиреше, затваряше с трясък вратите – изобщо неговото присъствие бе шумно и характерно. Кой тогава?... Внезапно Бенц помисли за Силви. Не виждаше обаче никакъв повод за идването ѝ, след като къщата бе почистена вече. Колкото за Елена, вероятността бе още по-малка. Какво можеше да търси. Елена тук? За да тури край на тия безплодни разсъждения, Бенц отвори още един сандък, втълпявайки си неуверено, че шумът от вратата, който бе чул, не можеше да бъде друго освен измама на слуха.

Вторият сандък бе пълен със стари български униформи от миналия век: дълги мундири, увити в платно и посипани с нафталин, с големи златни екселбанти, яркосини панталони с червени лампази, калпаци от астраганова кожа и бели сърмени колани; но всичко това бе тъй далеч от съвременната българска униформа, щото може да се облече само на маскараден бал. Бенц затвори и този сандък уморен, разочарован. Въпреки това той не бе изгубил надежда. Оставаха още три сандъка. Щеше да продължи с тях, ако гладът не го бе накарал да помисли за няколкото бисквити, които оставаха в кухнята.

Бенц слезе долу предпазливо. Преди да отвори вратата на вестибюла, той се послуша напрегнато още веднъж.

Тишината бе пълна.

Известни неща са тъй ясни, че би трябвало да ги разберем веднага, ако твърде голямата неочакваност, с която се изпречват пред нас, не ни кара да ги отхвърлим като невъзможни.

Първото нещо, на което Бенц обърна внимание, щом влезе във вестибюла, бе отворената врата на турската стая. Върху ниската абаносова масичка пред дивана той видя букет от бели рози. Изненадата му бе голяма и в продължение на няколко секунди той ги гледаше напълно

смаян. Това, което без малко не го накара да извика от радост, бе обстоятелството, че розите означаваха предстоящото идване на Елена. Да, никой друг!... Само тя имаше навик да се усамотява между книги и цветя.

„Елена ще дойде!“ – Бенц си каза това с трескава и радостна увереност, с огромно облекчение. Всичката загриженост и тревога, с които живееше досега, се разпръснаха изведнъж като по магия. Самите рози, свежи и много красиви, не му направиха впечатление. Той бе свикнал да ги вижда постоянно около Елена. Въпреки деня Бенц щеше да влезе в турската стая и да ги докосне до лицето си с нежния възторг, с който бе вършил това и друг път, ако в тоя миг не бе привлечен внезапно от промените, настъпили в трапезарията.

Вратата на трапезарията бе също тъй отворена. В нея наистина имаше големи промени и в тоя момент те бяха от най-загадъчно естество за Бенц. Върху масата бяха поставени една орехова торта, няколко чинии със сандвичи и два прибора за чай. В ъгъла лъщеше един съвсем нов електрически чайник с откачен контакт. Бенц не го бе виждал досега. Всичко това имаше изискан и приятен вид на обстановка, всред която трябваше да се състои (числото на сложените прибори бе явно доказателство) една среща „tete a tete“.

Бенц седна на един стол, озадачен в най-висша степен, и по силата на необходимостта се отдаде на разсъждения. Когато слугата дойде сутринта да чисти къщата, не носеше нищо със себе си. Бенц забеляза и запомни това много добре. Сега обаче той виждаше неща, които можеха да се донесат само от повторното идване на друг човек. Очевидно, докато Бенц ровеше из сандъците на тавана, бе идвала Силви, бе донесла тортата, чайника и букета, бе приготвила сандвичите и наредила масата. Всичко това тя трябва да бе извършила по своя обикновен, безшумен начин. И после бе излязла, но сега тоя пропуснат случай да влезе във връзка с нея се стори на Бенц от съвсем малко значение. Мисълта му бе съсредоточена върху предстоящото идване на Елена и на още един друг човек. Пълната сигурност, с която ги чакаше, го напрегна до крайност. Кой можеше да бъде другият? Тоя въпрос остави на заден план всички останали, които го измъчваха досега.

Внезапно Бенц почувствува тъмно и странно безпокойство.

Бенц остана още няколко минути съсредоточен и мислещ, докато тая тревога, която не бе физически страх, взема очертанията на смъртно подозрение. Това бе само подозрение, неуловима сянка в ясния поток на мисълта, която можеше да изчезне подобно на толкова други, ако между нея и настоящия момент не съществуваше една материална връзка. Тая

връзка бе вторият прибор и нейното осезаемо съществуване насочваше упорито мисълта на Бенц към един и същи въпрос.

Да, за кого бе вторият прибор? Колкото и настойчиво да бе усилието, с което Бенц искаше да се увери, че не Елена, а ротмистър Петрашев и някое друго лице щяха да дойдат тук, той не успяваше в това. Ротмистър Петрашев не можеше да стане от леглото си пора но от две седмици. Изобщо, ако предстоеше идването на някой друг, а не на Елена, защо бяха донесени тия рози? И защо бяха поставени именно в турската стая? Не, срещата имаше интимен, чувствен характер!

Изведнъж Бенц почувствува отпадналост. Стори му се, че това се дължеше на умората, на глада, на безсънието, на всички тия безкрайни въпроси и отговори, с които непрестанно измъчваше мозъка си през последните дни. Почувствува нужда да остане в пълно бездействие на мисълта. Това щеше да облекчи малко нервите му. Той се опита да го направи, но не можа. Разсъдъкът му продължаваше да работи с неумолима настойчивост.

Преди да стигне до някое жестоко заключение, мисълта ни лъкатуши несъзнателно, старайки се да го избегне или поне забави. Бенц се намираще тъкмо в тоя процес на отчаяна борба с фактите. Че Елена щеше да дойде с някого или да чака някого в тая къща, сега бе ясно като ден. Но ако тя бе решила да прекара следобед по почтен начин с когото и да било, защо го канеше тук? Онова, което Бенц се мъчеше да отхвърли с всички сили, бе любовният характер на тази среща. Колкото и да допускаше, че Елена бе способна да се хвърли във всяко лекомислено приключение, Бенц никога не можеше да приеме, че това бе възможно да стане само в три дни. Не!... По силата на някакво отчаяно противодействие, което продължава да съществува у нас дори в минути на най-пълна безнадеждност, той се мъчеше да оправдае Елена, да докаже безсмислицата на подозрението си. Напразно! Мисълта му се заплиташе в безпомощни доводи, в невъзможни заключения.

Зловещата и трескава възбуда, от която цялото му тяло трепереше, се уталожил донякъде, когато съзна, че всичко щеше да стане ясно след малко.

Той почувствува нужда от алкохол. В бюфета имаше ликьори. Извадил една бутилка шартрьоз и пи. Докато правеше това, той видя лицето си в огледалото на бюфета. То бе смъртнобледо и хлътнало, обрасло с гъста, медно-червена брада, с помътнели и разширени очи, с жестоки бръчки около устните.

Бенц потрепера: то бе лице на убиец!...

Ако ревността, изправена пред свършени факти, ни убива или кара да убиваме, съмнението е жесток и подъл мъчител, който изтезава отдалеч. Елена имаше среща, в това Бенц не се съмняваше. Но дали човекът, с когото щеше да прекара следобеда, бе непременно любовник? Макар да се намираше вече в състояние твърде близко до лудостта, Бенц все още съзнаваше, че му липсваше ясно и сигурно доказателство за измяната ѝ. Трябваше да чака и това бе адска мъка. Докато правеше върховно напрежение да запази яснотата на мисълта си и укроти силите на отмъщението, които бушуваха в гърдите му, едно внезапно внушение го подсети да види какво има в другите стаи.

Бенц отиде най-напред в турската стая. Тя бе със спуснати завеси, полутъмна, с познатия странен и тежък дъх на ориган, към който сега се примесваше полското благоухание на розите. Бенц почувствува отвращение. Диванът, килимите, възглавниците, съдовете върху ниската масичка и етажерките с наргилета, възбуждащото съчетание на тия червени и жълти цветове, на златни и сребърни блясъци, които, макар да бяха задушени в полумрака, уморяваха очите и ги караха да се затварят в тръпки на сладострастие – всичко това му се стори тъй непоносимо, че просто заплашваше да го хвърли в изстъплението да разхвърля и изпотроши предметите на тая омразна стая. Не го направи. Къщата не бе негова. Гневът и отвращението му обаче се изразиха в едно бързо движение, с което се извърна да излезе от стаята, и събори нещо от ниската абаносова масичка.

Бенц погледна надолу. Бе съборил букета с розите. Едва сега той забеляза, че те бяха поставени в тръстикова кошничка с дръжка и широка копринена панделка. Бенц нямаше никакво намерение да събира розите, пръснати по килима, ако в същия миг не бе съзрял между тях една визитна картичка. Бенц се наведе и я взе. Няколко секунди той гледа картичката с внезапното и поразително усещане, че загубва живота си, че всяко връщане към него бе вече невъзможно. Пръстите му затрепераха, визитната картичка се изплъзна от тях и падна на килима. Сега Бенц знаеше с кого щеше да прекара следобеда Елена.

Бенц прочете името му върху картичката:

LAFARGE PIBRRE JEAN Capifaine de 148-eme de spahis

Машинално, без да чува звука от стъпките си, Бенц отиде в трапезарията и застана зад пердето на прозореца, който гледаше към улицата. Няколко бледни лъча от ниското октомврийско слънце проникваха в стаята като последен отблясък на живота.

Бенц не чака дълго.

Когато Елена и капитан Лафарж се спряха пред пътната врата, ръката му конвулсивно стисна револвера.

XXI

Да го убие! ... Това бе решението, което в тоя миг изпълваше и напрягаше цялото същество на Бенц. От сложния процес на съзнанието му сега бе останал само импулсът, който щеше да свие показалеца му върху спусъка на оръжието. Още половин минута, и тоя почти несъзнателен акт на волята щеше да се превърне в механична последователност от изстрели. По-късно Бенц не можеше да възстанови състоянието си от момента, в който видя двамата любовници (за него в тая къща те не можеха да бъдат други) пред пътната врата, до влизането им във вестибюла. Това бяха мигове на пълно несъзнаване. Не можеше да разбере също тъй психологичния механизъм или волята на самото провидение, които в момента, когато трябваше да излезе във вестибюла и стреля върху жертвите си, го накараха да остави парабела върху масата и да седне уморено на един стол. Може би това, което го спря, бе призракът на Хиршфогел, който тъкмо сега по незначайна асоциация на представите бе изникнал в паметта му, за да го отврати от убийството. Бенц си спомни лицето му, разкривено и страшно, в оная мъчителна нощ преди една година, когато в припадък на треската си предричаше, че ще убие Елена. „Както аз убих жена си! ...“ Такъв бе викът му. Зловещата и кошмарна сила на тоя вик сега пронизваше съвестта на Бенц. Той си спомни отвращението, с което го бе чул. Да убие две същества, които идеха тук, без да подозират присъствието му! ... Да изскочи пред тях изневиделица и докато ги поваля с куршумите си, да чете в очите им немия ужас от смъртта! Да вижда ръцете им беззащитно протегнати в пространството, тоя единствен и покъртващ рефлекс на жертвите към убиецата от засада! Имаше ли по-адска мъка от тая, да види мило и обожавано тяло на Елена, което толкова часове бе държал в ръцете си, рухнало на пода в локви кръв? Колко безкрайни щяха да му се сторят секундите, докато насочи последния куршум в сърцето си!... И ако бе решил да убие себе си, защо трябваше да убива и нея?

Като разсъждаваше така, Бенц се засрами от слабостта, в която щеше да извърши едно безсмислено и жестоко престъпление. Колко по-лесно е да убиеш една виновна жена, отколкото да я оставиш да живее! И колко повече морална сила е необходима да преглътнеш унижението на измамен мъж и да простиш, отколкото да живееш като Хиршфогел в тържеството на отмъстената гордост! ...

Докато Бенц седеше в трапезарията, потресен и разбит, но все пак облекчен от внезапния обрат на решението си, Елена и капитан Лафарж влязоха в салона до турската стая. Вратата на трапезарията бе полуотворена и Бенц чуваше гласовете им. О, как ясно долавяше любовната игра в думите им, онова страстно докосване на душите в разговора, което е прелюдия на по-нататъшното им отдаване! Не бе ли преживял същите часове с Елена, когато всеки следващ миг бе ново откровение за любовта му? Същият плавен поток от думи, прекъсван от паузи, в които човек съзнаваше по-силно въздействието му, същите внезапни повишения на гласа, същите поривисти възклицания, които възстановяваха в паметта му блясъка на очите ѝ, и толкова други мили жестове! ... Но всичко това сега му се струваше като спомен от сън.

Мъстга, която преди малко кипеше в гърдите му, сега бе сторила място на огромна изтощеност. Той изпитваше усещане на пустота, на леден мрак, който бавно се съгъстяваше около него и скриваше от очите му миража на живота. И всред тоя мрак, всред това чувство на изоставеност и равен ужас внезапно го осени странен покой. Това бе като тайнствен лъх на самата вечност, наситен с печал, но успокояващ и примамлив. Стори му се, че всичко бе стигнало своя естествен край, че онова, що оставаше да направи, бе само едно движение с ръка към малкия, синкавочер стоманен предмет върху масата. Това движение бе тъй лесно и просто, щото дори повдигна ръката си. Отпусна я веднага. Като се бе отворил от една кървава гледка, не искаше да я създава за други. Трябваше да чака. Да чака! ... Тая мисъл му се стори непоносима. Отново повдигна ръката си и пак трябваше да я отпусне. Сега чу в коридора бързите стъпки на Елена, която идваше към трапезарията.

Когато тя се появи на вратата и го видя, първият израз на лицето ѝ бе израз на човек, който мигновено загубва съзнание. Той бе виждал такива случаи в болницата: внезапно побледняло лице и разширени очи, които гледат с бездушен, стъклен блясък, като че животът е поразен от вътрешна мълния. Тя не падна обаче, а остана няколко секунди смразена и безчувствена, в онова няма смайване пред недопустимото, което сега трябва да бе пълно с ужас за нея. И наистина, дори дишането ѝ бе пресекнало. Когато го възстанови, тя пое въздуха изведнъж и дълбоко. След това се дръпна една крачка назад, сякаш виждаше пред себе си призрак. Тя бе в тъмносив костюм, ушит по неизменната английска кройка, която запазваше тънката линия на тялото ѝ. Бенц обърна внимание на външността ѝ, защото на свой ред я гледаше втренчено и чувствуваше (не бе ли странно това!) познатия възторг от всичко, що бе тъй

красиво у нея.

– Айтел! ... – прошепна тя с глас, с който би проговорила, ако някое кошмарно видение я измъчваше насън.

Бенц не отговори и продължаваше да я гледа със същата втрещена неподвижност. В този момент Бенц съзнаваше, че нямаше сила да я мрази. Не, нищо не бе тъй неугасимо, както любовта към тая жена, чието съществуване дори сега продължаваше да го изпълва с тъжен възторг.

– Не заминахте ли? – попита тя машинално.

Тя го бе изпратила на гарата, бе видяла с очите си заминаването му, бе чакала, докато последният вагон се скрие в далечината!... Едва ли имаше по-недопустима възможност от тая, да го види пак. И ето че сега той стоеше пред нея! Неговото присъствие продължаваше да я изпълва с почти суеверен ужас.

– Да, заминах – каза той отпаднало, – но после се върнах. Не очаквахте, нали?

– Не! ... – произнесе тя по същия механичен начин.

– А би трябвало да очаквате – продължи Бенц, изтощен до крайност от усилието, с което говореше, – Вие бяхте всичко за мен, вие съзнавахте, че не можех да замина без вас ...

Тя все още не бе дошла на себе си и не разбра думите му, които бяха жалки и трагични – думи, които хиляди мъже са произнасяли тъй безполезно в разрухата на живота си пред невярната и гибелна красота на толкова други жени.

– Защо се върнахте? – произнесе тя глухо.

Продължителната и тъпа вцепененост, с която тя стоеше пред него като зъл дух, без да почувствува меката му, ожесточи Бенц изведнъж.

– Защо ли? – извика той яростно. – Защото не допусках, че имате среща.

Бенц виждаше как биеха артериите на слепите ѝ очи, как трепереха бузите ѝ. Откъслечните и безпомощни въпроси издаваха безредието на мисълта ѝ, усилията, които правеше да се съсредоточи и проникне в страшната действителност. Да, наистина Бенц стоеше пред нея! – Никой друг. Сега тя го гледаше с уплашената и блуждаеща втрещеност на внезапно събуден сомнамбул.

– Защо не ме предупредихте? – За да не оскърбявам целомъдрието ви.

– Боже мой, Айтел! ... – произнесе тя, сякаш осъзна изведнъж всичкия ужас на положението.

Думите ѝ бяха стон на върховно отчаяние, на пълна безнадеждност.

Никога тя не можеше да бъде по-зловещо изненадана, по-виновна, по-унижена. Гневът и ревността на Бенц намериха израз в поток от груби и ожесточени думи, с които се нахвърли върху нея. Височината на гласа му я накара да потрепери. С ужасено лице тя повдигна ръката си и му направи знак да говори по-тихо. След това притвори вратата. Нямаше никакво съмнение, че Лафарж бе чул вече гласа на Бенц, Говореха на немски.

– Не се бойте – каза Бенц горчиво и съвсем ниско. – Не ще разваля романа ви.

– В другата стая има френски офицер – прошепна тя.

– Френски! ... – изсмя се Бенц саркастично. – Но тук има германски, а преди германския имаше австрийски ...

От гърдите и се изтръгна дълбока, измъчена въздишка.

– Оскърбих ли ви? – попита Бенц злобно. – Може би искате да ме уверите в това?

Тя понесе думите му с конвулсия, която премина по цялото ѝ тяло и която заплашваше да се разрази в бурно хлипане. За да сподави плача, тя допря свития юмрук на ръката си до устните.

– Той не бива да знае, че сте тук – изхълца тя през сълзи.

– Съгласен съм – каза Бенц презрително. – Тъкмо затова ще ви предложа да затворите вратата на салона.

Искам да се кача на тавана.

– На тавана? ...

– Да, -там са шинелът и фуражката ми.

– Какво ще правите после?

– Ако егоизмът ви не бе тъй циничен, нямаше да ме питате за това.

Очите ѝ се разшириха.

– Не се бойте – каза Бенц. – Възнамерявам да изляза.

– Но вие сте в униформа! ...

– Да, за щастие.

Тя го погледна озадачено. С възвърната яснота тя разсъждаваше напрегнато и като че истината бавно проблясваше в съзнанието ѝ.

– Какво искате да кажете? – попита тя уплашено.

– Нещо, което сте удивително тъпа да разберете.

Настъпи мълчание.

Бенц имаше впечатлението, че тя продължаваше да разсъждава. Веждите ѝ бяха събрани, погледът – устремен в килима.

– Тъпа? ... – прошепна тя, като повдигна бавно очите си.

На Бенц се стори, че в тях имаше съчувствие – съчувствие, което бе

тъй нежно и пълно с отчаяние, щото той неволно се разкаж за думите си. Но като бе съзнала най-после, че Бенц е дезертър, дали съзнаваше това, което му оставаше да направи?

Бенц стана от стола и отиде при масата да си налее ликьор. Само алкохолът притъпяваше непоносимата болка от преживяното.

Внезапно един задавен вик, сдържан и тих, но пълен с ужас – вик на същество, изправено пред самия образ на смъртта, – го накара да трепне и извърне главата си към Елена. Със замръзнало и бледно лице, по-бледно, отколкото при влизането си, тя гледаше револвера върху масата. Бенц видя как ужасът преди малко отново пълпеше по тялото ѝ. Сигурно уплахата и трябваше да бе страшна, защото в израза на лицето ѝ нямаше вече никакво съчувствие, а само отвращение и ужас. Сега тя знаеше жертвата, която той бе направил за нея; знаеше, че тая жертва, възнаградена с толкова жестока измама, искаше отмъщение... Не съзнаваше ли подлостта на страстите си, егоизма на сърцето си, които разби- ваха още един човешки живот? Всичко това сега трябваше да получи възмездие!... Тъй навярно си мислеше тя и паниката в душата ѝ ставаше все по-силна.

– Нямате право да убивате него! – произнесе тя със задушен глас.

– Разбира се – каза Бенц убедително. – Нито пък вас.

Бенц не направи никакво движение да прибере револвера в джоба си. Той чувствуваше, че в тоя напрегнат момент всяко докосване до оръжието би я подлудило.

– Нямате право!... Нямате право!... – повтаряше тя задъхано и несвързано, като че се мъчеше да призове някаква висша справедливост извън законите и живота.

Пълната му неподвижност – той не си наля дори ликьор – възвърна донякъде самообладанието ѝ. Като всяко живо същество, чувствувашо се в смъртна опасност, през тоя мигновен проблясък на самообладание тя се опита да противодейства, да намери някакъв изход. Уви! Не мислеше ли повече за Лафарж, отколкото за себе си! ... С внезапна самоувереност, която не раздражни Бенц, защото в нея съзря порив на волята ѝ за живот, тя прибягна към хитростта.

– Вие мислите, че този човек ми е любовник! – произнесе тя, като правеше усилие да скрие треперенето на гласа си.

– Не е ли? – попита Бенц презрително.

Той се намираще в онова състояние на притъпена безнадеждност, в което всяко усилие на мисълта да оправдае Елена му се струваше безцелно.

Обезсърчена от начина, по който посрещна думите ѝ, тя направи едно разумно отстъпление и призна бързо:

– Не още. Дали думите ѝ бяха искрени? Французите бяха влезли едва преди три дни в София. Много невероятно бе да се помисли, че през това време Елена и Лафарж са се сближили до толкова, щото тая среща да бе втора поред. Ала какво значение имаше за Бенц това, щом обстоятелствата, а не съвестта я спираха пред прага на измяната! И после, дали продължаваше да обича Бенц? Чувствуваше ли някакво угризение?

Бенц замълча.

Това ѝ даде смелост да се приближи до него и да обвие с ръцете си шията му. О, как ясно почувствува Бенц усилието, с което тя приближи лицето си до неговото, студенината на ръцете ѝ, коварството на тая милувка, внушена от подъл и жалък страх, но заедно с това и оная прастара сила на женското тяло, която щеше да омаломощи съпротивлението му, ако тъкмо в тоя момент преструвката ѝ не бе оскърбила гордостта му по най-болезнен начин!...

Бенц я отблъсна грубо и в същия миг ръката му изплющя върху бузата ѝ. Той я удари и почувствува срам, сякаш бе ударил крехко и слабо дете.

Елена отстъпи назад с вик на изумление и болка, слагайки ръката си върху удареното място. Цялото ѝ лице пламтеше от гняв – она тъмен левантински гняв, който поради безсилието си да се прояви веднага, покъсно трябваше да вземе облика на тъй вероломно отмъщение. Устните ѝ бяха стиснати, ноздрите трепереха ... Никога Бенц не бе в състояние да допусне, че тия прекрасни очи, в които някога играеха меки златисти отражения, можеха да станат тъй зловещо присвити и удължени. И все пак дори в този тежък момент той не можеше да не почувствува за последен път възхищение от нея: нежна като ангел или зла като фурия, тя ек оставаше все тъй неизменно красива.

Бенц съзнаваше сега, че всичко бе свършено помежду им. Пред него стоеше една съвсем нова Елена. Дори страхът ѝ бе изчезнал. В очите ѝ светеше непозната и зловеща решителност. Какво възнамеряваше да прави? Докато Бенц се питаше дали Лафарж би могъл да чуе вика ѝ, виждаше ясно как гневът ѝ се превръщаше в студена, разсъждаваща омраза. Тя се готвеше да предприеме нещо. Погледът ѝ като че преценяваше разстоянията в стаята. Горчивата пасивност, в която Бенц се намираще, му даваше възможност да я наблюдава и разсъждава. Обладана от пристъпа на гнева, тя като че търсеше думи или действия, с които искаше да отмъсти За плесницата. Но в тоя момент Бенц съзна изведнъж, Че

друго, по-висше чувство задържаше гнева ѝ. Тя мислеше за Лафарж!... По най-допустимата логика на ревността, която влагаше в действията на Бенц, тя бе уверена, че животът на Лафарж е в опасност. Тя търсеше изход, с който можеше да го спаси, дори с цената на възможността да привлече гнева на Бенц върху себе си. Не правеше ли това с убеждението, че жертвува собствения си живот? Ах, в тая жена наистина имаше нещо което караше Бенц да мисли, че никаква земна справедливост не бе в състояние да я осъди или оправдае. Бенц протегна ръка към револвера без друга цел освен тая да го вземе от масата и сложи в джоба си. Искаше да премахне по тоя начин от очите ѝ призрака на убийството. Той бе взел вече револвера, когато тя с един отчаян вик се озова при вратата, заключи я бързо и като извади ключа, захвърли го към срещуположния ъгъл на стаята. Бенц остана съвършено забъркан от светкавичната бързина, с която тя извърши всичко, н не можа да разбере веднага смисъла на постъпката ѝ. После изведнъж разбра.

XXII

Тя заудря с всичката сила на юмруците си по вратата, произнасяйки на френски с ужасни, сърцераздирателни викове:

– Жан! ... Жан! ... Напуснете веднага къщата! Тук има един германски офицер!... Един дезертър!... Един убиец!

Бенц успя да сложи револвера в джоба си, но тя не видя това. Викове и го замайкаха. Пронизващата им острота го накара да потрепери и почувствува същия ужас, който би изпитал, ако бе извършил убийството; Няколко секунди той остана в пълна неподвижност, питайки се трескаво какво да прави. После гласът ѝ пресекна и Бенц видя тялото ѝ, което се залюля безпомощно и строполи на пода.

Първата мисъл, която мина през главата му, бе да отключи вратата и извика Лафарж. Нямаше нужда С глухи и силни удари на тялото си Лафарж се мъчеше да разбие вратата и влезе в стаята. Наистина едва ли имаше по-глупава мисъл от тая на Елена, че като чуеше виковете ѝ, Лафарж щеше да избяга от къщата.

Бенц извика високо и ясно на френски:

– Влезте през съседната стая! Нямам време търся ключа! ...

Веднага след това вдигна Елена и я сложи на един стол. Ръцете ѝ бяха студени, лицето – безкръвно и неподвижно. Дори в самото безсъзнание то запазваше израз на отвращение към Бенц. Той съзна, че нямаше нищо по-безнадеждно и хвърлящо в отчаяние от омразата ѝ. Елена го мразеше!... Към омразата ѝ сега се присъединяваше онова отвращение, което едно пълно с живот същество можеше да изпитва към смъртта. Ето с какво отговаряше на жертвата, която бе направил за нея. И все пак Бенц продължаваше да я обича, дори повече отпреди, по силата на скрития процес в съзнанието, който ни кара да желаем по-страстно загубените от нас. Докато Бенц разтриваше ръцете ѝ, дойде му на ум, че в съседната стая имаше малка аптечка, в която бе виждал стъкло с амоняк. Отиде да го вземе.

Дали Лафарж бе чул и последвал съвета му? Очевидно да, но с известна предпазливост, защото, когато двамата се изправиха един срещу друг в съседната стая, Бенц видя дулото на револвера му, насочен към гърдите му, Бенц повдигна ръце, за да покаже, че няма оръжие и Държеше само стъклото с амоняк.

– Тя е примряла – каза Бенц, – трябва да я свестим!

Гой посочи стъклото.

Лафарж го последва в трапезарията, без да отклонява от него револвера си. Той наблюдаваше Бенц втренчено и напрегнато, но без голяма изненада. Навярно бе чул разговора му с Елена.

Бенц нямаше време да го разглежда. Наведе се и поднесе амонияка под носа на Елена. След няколко минути тя бавно почна да идва на себе си.

Когато Бенц се изправи, синкавото дуло на револвера бе отправено все тъй настойчиво към гърдите му и това го накара да се усмихне презрително.

– Тя не трябва да ме вижда повече – каза Бенц полугласно. – Да ми-нем в съседната стая.

Лафарж кимна с глава.

Бенц вдигна Елена от стола и я отнесе на леглото в спалнята. Дока-то вършеше това, тя отвори очите си и го погледна с уморен, блуждаещ поглед. Лафарж следеше движенията на Бенц най-внимателно.

Че Лафарж бе чул втората половина от разговора му с Елена, в това Бенц не се съмняваше ни най-малко. Но дали го бе разбрал? Практически въпросът нямаше никакво значение. Омразата между французи и германци е тъй закореняла и действителна, щото сега, изправени съвсем неочаквано един срещу друг, Лафарш имаше всичките основания да се съмнява в поведението на Бенц, независимо от това, дали знаеше, или не знаеше, че преди половин час последният бе готов да ги убие. И на-истина първият му въпрос, отправен към Бенц сурово, когато влязоха в салона, бе дали има оръжие.

– Имам – каза Бенц.

– Оставете го на масата! – заповяда Лафарж.

Бенц не изпълни заповедта и цевта на Лафаршовия револвер се насочи в лицето му. Това не го развъълнува никак. Минутите, които му оставаха да живее, бяха като минути на разкаян престъпник, изправен пред бесилката – проникнати от убеждението, че смъртта бе някакво огромно облекчение, че тя, преди да го погълне бе погълнала вече всичкия ужас на живота. О, ако Лафарж натиснеше спусъка на броунинга си! ... Той щеше да бъде морален спасител, човек, изпратен от провидението да върне честта на един окаян германски офицер Тогава в списъците на 202-ри улански полк нямаше да пише, че поручик Бенц е дезертър и самоубиец. Не!... Името му щеше да бъде, макар и тъй незаслужено, в безкрайната и тъжна редица от имена на два милиона германци, паднали за отечеството си. Хитра измама обидя за мъртвите! ... Но като

прибягваше до тая из мама с цената на живота си, Бенц не правеше ли това защото обичаше Германия като тях?

В продължение на няколко секунди Бенц изпитваш убеждението, че Лафарж щеше да стреля. Наистина днешното поведение на Бенц бе съвсем неизвестно. Лафарж можеше да мисли, че Бенц чака едно мигновено отклонение на смъртоносното дуло, за да се хвърли върху него. Погледите им се срещнаха и в този крайно напрегнат момент вместо ожесточената възбуда на човек, готов да убие друг човек, Бенц прочете в очите му изненада и забърканост. Лафарж не можеше да разбере поведението на Бенц. Очевидно всички предимства бяха на страната на Лафарж. Най-малкото подозрително движение у Бенц можеше да бъде парализирано с бързата последователност на няколко куршума. Ако Бенц мислеше да напада, изходното му положение бе най-безнадежно. И въпреки това Бенц правеше всичко възможно, за да премахне последния, неимоверно малък шанс, който му оставаше да се изтръгне – бавенето. Можеше например да си даде вид, че изважда револвера, за да го постави на масата, и в момента, когато вършеше това, ако разчиташе на бързината си, да го насочи внезапно върху Лафарж и да стреля върху него. Всичко можеше да се развие в една секунда, дори в част от секундата. Ако Бенц бе решил да действа отчаяно (понеже отказа да даде револвера си), защо пропускаше тая възможност и искаше да го принуди да стреля веднага? Да, защо?... В постъпката на Бенц имаше нещо странно, нелогично. Тя като че бе постъпка на човек, който сам желаеше смъртта си. На Бенц се стори, че това убеждение се бе зародило вече у Лафарж. Но ако Бенц искаше тъй настойчиво да умре, Лафарж имаше ли основание да се страхува от него, да стреля без отлагане?

Такива трябва да бяха разсъжденията на Лафарж, докато двамата стояха един срещу друг. Сега Бенц успя да го разгледа по-добре. Лафарж имаше високо, снажно тяло със спортна стойка. Лицето му бе продълговато и бледно, с хлътнали бузи, с кестенява коса и тъмнокафяви очи. Той не бе красив, поне в тоя смисъл, който съвпада с обикновения вкус на жените, т.е. изглеждаше жизнерадостен и мил. Но общото впечатление от външността му бе това за спокойна интелигентност и сила, за яснота и проникателност, в което – Бенц почувствува мигновено усещане – прозираше съвършенството на роден войник. Известни мъже по дух и тяло са тъй добре създадени за професията си, че човек още при първото им виждане им приписва безусловно всички възвишени или низки качества, които тази професия изисква.

Бенц съзнаваше сега, че Лафарж щеше да се поколебае, преди да

стреля, макар да виждаше дулото на револвера му все още със заплашителна твърдост насочено в гърдите си. Дали Лафарж не подозираше, че зад избухването на Елена и зад Бенцовото оставане тук, След като всички германци в униформа бяха отстъпили Зад Дунава, се криеше някаква трагедия? Но и да подозираше, можеше ли да разбере всичко?

Внезапно Лафарж отклони от Бенц дулото на револвера си.

– Искате ли да ужасите още веднъж тази жена? попита той с упрек.

Мисълта за Елена стресна Бенц.

– Боже мой – прошепна той, – трябва да я изведете веднага!

Лафарж го погледна критично. Думите, които каза като че го усъмна в здравината на Бенцовия разсъдък. Той се усмихна пред възможността да прояви такава глупост. С няколко иронични фрази той изрази съжалението си, че няма право да остави Бенц сам.

Настъпи мълчание.

Лафарж се вираше внимателно в униформата, в пагоните и в лицето на Бенц. Последното изразяваше пълна безнадеждност, върховното отчаяние на човек, за губил всичко.

След малко Лафарж произнесе някак съчувствено.

– Какво търсите тук?

– Това е дълга история – каза Бенц уморено. Лафарж почака да продължи, но понеже Бенц не направи това, напомни отново с втвърден глас:

– Вие се намирате в страна, окупирана от френски войски.

– Това не е ли достатъчно да скриете револвера си? – попита Бенц вежливо.

– Не! – каза Лафарж.

– Петрашева може да влезе и да припадне отново.

– Тя не ще се уплаши за вас.

– Имате право! – потвърди Бенц мрачно.

Двамата продължаваха да стоят един срещу друг в крайна напрегнатост. Бенц съзна изведнъж, че това положение не може да продължи дълго. Лафарж искаше револвера, който Бенц отказваше да даде. Оставаша само две възможности: или Лафарж да се опита да вземе оръжието насила, което бе опасно поради възможността да се сборичкат и да загуби предимството си, или да стреля върху Бенц без повече отлагане.

– Ще дадете ли оръжието си? – попита Лафарш? нетърпеливо.

Гласът му трепна леко.

– Не – каза Бенц.

– Защо ви е?

Бенц не отговори. Спокойствието му бе пълно. Това бе така явно, че усъмни Лафарж в мисълта, която преди малко трябва да бе минала през главата му. Наистина, ако Бенц искаше да умре, защо оставаше тъй невъзмутим? Не се ли готвеше да предприеме нещо?

Лафарж хвърли бърз поглед към револвера си, сякаш се усъмни за миг във възможното му действие. След това лицето му стана изведнъж много бледно и обтегнато. Той се приготви да стреля. В тоя момент нищо друго Бенц не желаше по-страстно. Бенц не мислеше вече дори за ужаса на Елена след това. Той виждаше само как самообладанието напускаше Лафарж, как в очите му се разпалваше пламъкът на тъпа и несъзнателна жестокост – безличната омраза на войник, готов да стреля срещу неприятеля. И все пак Лафарж не стреляше; спасителният гръм, който щеше да върне честта на Бенц, се бавеше, бавеше ужасно... Бенц почувствува мигновено изкушение да се хвърли върху него и по тоя начин да го принуди да стреля. Не го направи. Чу шум, който идеше от стаята, в която бяха оставили Елена, което го накара отново да помисли за нея. Навярно същият шум стресна и Лафарж.

Дали Лафарж нямаше да ужаси Елена на свой ред, ако стреля? И после, колко трудно бе да стреля върху човек, който нито нападаше, нито държеше оръжие в ръцете си!

Бенц съзна изведнъж, че Лафарж се бе разколебал
ОТНОВО.

Настъпи кратка мъчителна пауза.

– Защо останахте в България? – попита Лафарж след малко. Въпросът, съвършено излишен в тоя напрегнат момент, бе като че предназначен да оправдае бавенето му. Бенц схвана много ясно това. Като всички военни, Лафарж бе свикнал на бързи решения и колебанието му сега го караше да търси изход в думите.

От внезапна лудост – каза Бенц мрачно. – Но между другото и поради това, че очаквах да се срещна с вас.

– С мен?

– Или с някой друг, все едно.

– Не ви разбирам.

– Мито пък е необходимо. Лафарж направи презрителна гримаса и лицето му отново стана обтегнато.

– Предупреждавам ви, че ще стрелям – каза той бързо.

– Нищо по-разумно от това. Но ако настоявате да знаете защо останах в България, казвам го: заради m-lle Петрашева.

– В какви отношения се намирахте с нея?

– В любовни, ако това не ви дразни...

Устните на Лафарж се свиха. Известно време той като че обмисляше Бенцовите думи със скрито негодуване.

– Може да ви поздравя за нахалството ви – каза той след малко.

– Докато аз се показах извънредно снизходителен към вашето.

– Тъй ли? Кога?

– Преди да влезете в къщата.

– Сигурно си въобразявахте, че ако подозирах съществуването ви, щях да се върна.

– Най-малко нямаше да дойдете сам.

Лафарж презрително поклати глава. Той дори не реагира на намека за страхливост. Бенц почувствува за лишен път, че пред него стоеше един великолепен, истински войник.

– Не знаехте ли нищо за мен? – попита Бенц миролюбиво.

– Не – каза Лафарж.

– Мислех, че m-lle Петрашева ви е говорила вече.

Лафарж погледна Бенц с обидно съжаление. Усмивката върху лицето му, макар и презрителна, бе някак доволна.

– Вие сте крайно самомнителен! – произнесе той с досада.

– Може би каза Бенц, – но тогава сигурно ви е говорила за един мъж със забавен, сатанински характер, който се нарича Хиршфогел.

Лицето на Лафарж трепна неочаквано.

– За поручик Хиршфогел ли? – произнесе той с неволно любопитство.

– Да, за поручик Хиршфогел! Тя много обича да говори за него. Другите жени крият неуспехите си, но тя разказва с живописен стил.

– Какво значение има стилът? – попита Лафарж.

– Огромно – каза Бенц. – То е като допълнение на другите й качества. Тя говори за миналото си от любов към настоящето. Но не ви ли спомена нещо и за един германски летец, наречен Райхерт?

– Не – каза Лафарж сухо.

– Нито за един австрийски капитан, който се казваше фон Харсфелд?

– Предполагам, че тия хора приличат много на вас по начина на говоренето си.

– Те въобще не говорят вече, защото са мъртви.

– Мъртви?

– Да, мъртви.

– Какво ме интересува всичко това?

– Би трябвало да ви интересува. По един или друг начин тя допринесе за смъртта им. Но това е също тъй много дълга история.

– Ако си въобразявате, че съм разположен да ви слушам, за да печелите време, лъжете се.

– Тогава вие сте крайно слабохарактерна личност, защото от половин час ме слушате против волята си.

Лицето на Лафарж потрепера от гняв. Той се овладя веднага и каза спокойно:

– Правя това само заради m-He Петрашева.

– Нищо не ви пречи да я накарате да излезе от къщата. После може да действувате, както намерите за добре.

Върху лицето на Лафарж пробягна израз на внезапно подозрение.

– Казахте, че сте останали в България заради М-He Петрашева – произнесе той сухо.

– Да.

В паузата, която настъпи, погледът на Лафарж стана ироничен, зъл.

– А всъщност не сте ли шпионин? – попита той неочаквано.

– Шпионин? – повтори Бенц удивен.

– Да, шпионин.

– Може би съжалявам, че не съм наистина.

Няколко секунди двамата се гледаха мълчаливо. После изведнъж Бенц почувствува пълно безразличие към разговора, към всичко, което можеше да помисли Лафарж.

– Аз съм дезертър – каза Бенц просто.

XXIII

Известно време Лафарж като че бе престанал да мисли за всяка възможна опасност, що можеше да дойде от Бенц било като реакция на състоянието, в което го държеше под заплахата на револвера си, било като проява на ревността или желанието да се изтръгне от властта му. Той сякаш бе забравил, че отпреди му стоеше един германски офицер, който все още имаше револвер в джоба си. Той дори бе престанал да наблюдава ръцете на Бенц, чиито движения преди малко следеше тъй внимателно. Бенц съзна равнодушно, че в тоя момент можеше да се хвърли върху него, да му отнеме револвера или да извади своя. Не предприе нищо подобно, разбира се.

Лафарж се стресна изведнъж от движението, с което Бенц седна върху най-близкото кресло. Синкавата цев на броунинга му направи съответното отклонение, оставайки неизменно насочена в Бенц. Не, Лафарж не искаше да повярва, че един германец можеше да дезертира от армията заради жена!... Условната представа за германските офицери е такава, че тя изключва всичко, което може да им даде образ на същества, способни да чувствуват и да страдат, да изпитват възторзи или да умират в печал. Като че всички тия студени, еднакви, железносиви мъже, у които разликата във възрастта личи тъй малко под униформите, нямат ни сърца, ни страсти, ни желаня; като че всички са бездушни механизми, които дисциплината задължава само да мислят и да действуват, скривайки от очите им безконечната съблазън на любовта. И всичко това само защото са германци, защото външността на характера скрива дълбочините му под измамливата видимост на студенина и безстрастие, които се превръщат в основни и задължителни качества на расата. Сякаш всички германци са неуязвими в любовта, както всички французи готови да и се отдадат!...

Но всичко това бяха неща, които Лафарж навярно не съзнаваше. Поради изключителната напрегнатост на момента или закоравелия навик на французите той виждаше у Бенц само прусака – студения, безстрастен прусак, неспособен да пожертвува кариерата или живота си за любовта. Сигурно към тая логика сега се присъединяваше и безпокойството от миналите и тайнствени връзки на Елена с Бенц.

– Вие сте шпионин! – повтори той със зъл глас и присвити очи.

– Безразлично ми е дали ще повярвате, ако не съм – каза Бенц

невъзмутимо.

– Вие сте шпионин!... Вие сте шпионин! – повтаряше Лафарж.

Той бе изпаднал във възбуда и това се стори на Бенц смешно. Бенц съзна изведнъж, че предположението на Лафарж бе единственото обяснение, което последният можеше да си даде за присъствието на германския офицер в тази къща.

– Шпионите не ходят в униформа – забеляза Бенц с досада.

– Но я обличат, когато стане нужда.

– И не чакат смъртта със скръстени ръце. Лафарж го погледна с иронично любопитство:

– Тъй ли? Какво правят тогава?

– Стрелят навреме! – каза Бенц презрително.

Промяната, която настъпи в лицето на Лафарж, бе удивителна. Най-напред то се сви, сякаш го бяха ударили с камшик, после се отпусна и взе израз на пълна, почти вкаменена неподвижност. На Бенц се стори, че той направи неимоверно усилие да дойде на себе си и дори когато се овладя, лицето му запазваше все още тази неподвижност. Мисълта на Лафарж като че възстановяваше всичко, което Бенц бе преживял до момента, в който се изправиха един срещу друг. Да, Бенц можеше да го убие от засада... Нямаше никакво съмнение в това. Какъвто и да беше Бенц – шпионин или дезертър, – каквито и чувства на ревност или омраза към Лафарж да кипяха в гърдите му, той можеше да стреля, за да се спаси или поне да отмъсти, но не направи това... Защо? Лафарж като че искаше да зададе въпроса, но не можеше, парализиран внезапно от съзнанието за несправедливата си грубост и може би жестокост!... Цялото му същество като че бе застинало в нямата вцепененост на човек, изправен неочаквано пред ужасната и тъжна агония на друг човек, комуто не можеше да помогне. Онова, що бе само смъртно подозрение в началото, сега се бе превърнало в пълна сигурност за него. Да, Бенц чакаше смъртта със скръстени ръце и дори нещо повече – желаше я сам!... Лафарж сигурно бе виждал на фронта как летци изгарят в апаратите си, как взривове на тежки снаряди смазват и затрупват по двадесет човека наведнъж или как цели вериги от пехотинци, в атака падат, покосени от огъня на картечници, стрелящи във фланг. но всичко това не бе тъй зловещо, защото трагедията засягаше само телата, докато душите, макар и обезумели, продължаваха да желаят живота. А ето че сега в замиращия пожар на войната, почти всред мир, тъй страстно желан от милиони хора, когато мъртвите потъваха в забрава, а живите се възраждаха за нов живот, пред него стоеше една душа, която безмълвно се гърчеше в

спазми – един дезертьор, един германски офицер, който искаше да умре, за да върне честта си. Най-после истината проблесна в разсъдъка на Лафарж, лицето му потрепера, ръката, с която държеше броунинга, се отпусна.

– Да, естествено!... – каза Лафарж с дрезгав глас. – Стрелят навреме!...

Бенц го наблюдаваше любопитно: известно време Лафарж като че се намираше под тежестта на някаква мъчителна изненада, после с внезапно движение постави револвера в джоба си и седна на едно кресло съвсем близо до Бенцовото. След това извади табакерата си и покани Бенц. Бенц взе машинално една цигара, после на свой ред щракна запалката си и поднесе на Лафарж пламъка ѝ. Всичко това се разви най-неочаквано, но с някакво взаимно одобрение. Няколко минути пушеха, без да нарушават странното примирително мълчание, което се бе установило между тях.

Лек шум ги накара да извърнат главите си към вратата. На прага се показа Елена. Бенц съобрази, че тя бе имала достатъчно време да дойде на себе си и може би да чуе част от разговора им. Това го раздразни. Но и да бе чула разговора, тя едва ли предполагаше, че ще ги завари тъй миролюбиво седнали един срещу друг, като в кафене. Известно време тя гледаше към тях с изумен, неразбиращ поглед. Гласът на Лафарж я стресна грубо.

– Излезте! – заповяда той. Тя се подчини и отстъпи назад.

Гласът на Лафарж прозвуча отново – ясен и металически:

– Затворете вратата!... Няма да излизате от къщата без мен!

Елена затвори вратата.

Бенц остана с убеждението, че тя продължаваше да стои в коридора, и това го раздразни отново. Като че присъствието ѝ нарушаваше успокоителното и някак , приятно мълчание между Лафарж и него.

Между това вечерният мрак се разрастваше бавно от тъмните ъгли на стаята. Трябва да се бе минало около един час, откак Елена и Лафарж бяха влезли в къщата. Докато Бенц се питаше с досада дали тя продължава да стои зад вратата, Лафарж стана от креслото и почна да се разхожда из стаята.

– Дезертьор!... – произнесе той и в гласа му прозвуча съчувствие.

Бенц се усмихна мрачно.

– И всичко това заради тази жена?

– Учудва ли ви?

– Не – каза Лафарж.

Гласът му бе съвсем тих.

Мракът се бе сгъстил. Но Бенц все още различаваше подробностите на лицето му, което бе съсредоточено.

– Какво възнамерявате да правите? – попита Лафарж внезапно.

Бенц го погледна въпросително и се намръщи.

Няколко минути протекоха в мълчание. Лафарж продължаваше да се разхожда из стаята.

– Без поза, нали!... – заговори той отново. – Без да отмъщавате, без дори да успокоите съвестта си на разкаян войник, като убиете няколко французи, преди да убият вас...

Бенц го слушаше разсеяно.

– Но като простихте на другите, защо не простите и на себе си?

Лафарж зададе въпроса изведнъж, развълнувано, като се спря в средата на стаята, сякаш бе намерил изход за драмата, която от един час се развиваше пред очите му. Това се стори на Бенц наивно и смешно.

– Защо не простите и на себе си? – продължи той възбудено. – Сто-тици офицери падат в плен поради някаква грешка и не се самоубиват.

– Зависи от грешката.

– Грешката може да се прости, когато човек не е предател или страхливец.

– Да, но не от военния съд.

Лафарж седна на едно кресло и не възрази нищо.

Мълчанието, което настъпи, продължи повече от минута. В стаята бе станало съвсем тъмно. Бенц виждаше само силуета на Лафарж и светещия връх на цигарата му, който при всяко всмукване на дима озаряваше долната част на лицето му с червеникаво сияние.

Бенц почувствува, че е време да стане. Изправи се и каза твърдо:

– Изведете m-lle Петрашева от къщата! Лафарж остана неподвижен върху креслото си.

– Нека поговорим още малко – предложи той.

Бенц почувствува досада.

Лафарж стана бавно, отиде при вратата и запали електричеството. Стаята потъна в ослепителна светлина. Под яркия блясък на кристалния полилей и огледалата Бенц видя лицето му. Сега то бе ясно и бодро. Известно време Лафарж стоя прав, после седна на същото кресло, от което стана преди малко. Погледът му бе устремен в блестящите призми и висулки на полилея, около които трептяха цветовете на дъгата. Той като че обмисляше съсредоточено нещо. Всичко това отегчи Бенц страшно.

– Военният съд!... – произнесе Лафарж замислено. – Но ако вие

изпреварите военния съд? Бенц уморено повдигна глава.

– Ако вие се върнете в Германия, преди да свърши войната?

Бенц го погледна с тъпо безразличие и запали нова цигара. Думите прозвучаха в ушите му като подигравка, но бе твърде уморен, за да реагира.

– Какво искате да кажете? – попита Бенц мрачно.

– Че има начин да поправите грешката си.

Очите на Лафарж бяха добили странен, възбуден блясък и онова, от което Бенц се развълнува на свой ред, бе именно този блясък, а не думите му. Изразът на лицето е като предвестник на думите и мисълта, но макар да нямаше още ясна представа за последната, Бенц почувствува невероятната, подлудяваща смелост на съдържанието и. Че Лафарж съчувствуваше на положението му, воден от простата честност на характера си и от оная солидарност по отношение въпросите на честта, която униформата създава между мъжете, дори когато са врагове, Бенц знаеше това. Че правеше искрени усилия да го отклони от неизбежния край, това също бе разбрал вече. Но че Лафарж щеше да произнесе думите, които Бенц трябваше да чуе след малко, това изглеждаше невероятно, недопустимо. Това надминаваше всяка възможност за великодушие между германец и французин поне за онова време, когато народите в гигантско сражение се бореха на живот и смърт. Лафарж бе казал, че имаше начин да се поправи грешката! Той бе изрекъл това, след като се увери, че Бенц не виждаше за нея друго изкупление освен смъртта. Той бе споменал за връщане в Германия!... Той бе произнесъл думите си след зряло обмисляне, след преценката на всички възможности! Бенц не можеше да допусне, че Лафарж бе в състояние да подхвърля празни надежди, измамливи обещания, които щяха да бъдат по-жестоки от постъпката на Елена. Съзнанието за всичко това завладя и напрегна цялото му същество.

– Как? – попита Бенц, напрегнат до лудост.

– Като се върнете в Германия през някоя неутрална страна. С български паспорт, разбирате ли?

Дъхът на Бенц пресекна, после изведнъж сърцето му заби с луда сила. Боже мой, Бенц го разбираше!... Но все още всичко звучеше в ушите му като невероятна, жестока шега.

– Аз ще ви доставя паспорт – продължи Лафарж. – Имам възможност да направя това. А също и цивилни дрехи. Щом се върнете в полка си, ще обясните по някакъв начин закъснението и ще понесете, разбира се, известно наказание... Но срещу всичко това : ще ми дадете честната

си офицерска дума, че по пътя не ще се интересувате от нищо, което засяга съглашенските армии.

Думите му, спокойни и ясни, бяха думи на човек, който говори честно. Те напрягаха Бенцовите нерви до скъсване и създаваха в него онова неопишимо усещане на парлива радост, на зашеметяващо облекчение, което човек изпитва в първите мигове след възвръщането на нещо скъпо и загубено. В тоя миг това скъпо и загубено нещо за Бенц бе Германия. Германия!... Бенц откри, че каквито й гадости да бе преживял в продължение на една година, колкото и малко да бе мислил за нея, тя продължаваше да съществува в него, в кръвта и духа му като неразрушимо наследство от вековете, което никакви страсти не можеха да задушат напълно. Сега тя се изправяше всред пепелището на любовта му и като нежна майка, която прощава всичко, го зовеше отново при себе си. Зовеше го кръвта й, зовеше го страданието й, зовяха го ранените войници в болниците й!... Всички тайнствени връзки, които го съединяваха с нея и които му се струваха безвъзвратно разкъсани, сега се възстановяваха наново и събуждаха, в душата му порив за живот. Вълнението му бе тъй силно, че за известно време той бе загубил способността да разсъждава за каквото и да било. Бе замаян. Напълно замаян!... В тоя момент Бенц не можеше да проговори нито една дума. Внезапната възможност за връщане към живота у безнадеждно осъдените на смърт причинява почти същото сътресение, както неочакваният призрак на смъртта, изникващ внезапно всред поток от радост и безгрижие.

Когато Бенц дойде на себе си, забеляза, че Лафарж го наблюдаваше съсредоточено.

– Вие сте луд – произнесе Бенц задавено.

– Може би – каза Лафарж, – но не колкото вас.

Той предложи на Бенц още една цигара, Бенц я запали и почна да се разхожда из стаята с бързи, налудничави движения.

– Нямате право да постъпвате така!... – каза Бенц трескаво, сякаш разкриваше истина, която Лафарж не можеше да осъзнае сам.

– Знам – каза Лафарж.

– Нито пък аз да приема риска, на който се излагате.

– Не се грижете за мен.

– Но ако ме заловят?

– Положението ви няма да стане по-лошо.

– А вашето?

– Имам достатъчно власт да обясня всичко, както намеря за добре.

Това, което учуди и двамата, когато излязоха от стаята, бе липсата

на Елена.

Лафарж обиколи стаите и не я намери.

– Тя е излязла!... – произнесе той с изненада.

– Ще я намерите – каза Бенц с горчива усмивка.

– Да, но защо е излязла?

– От страх.

– Невъзможно. Тя ни видя, когато разговаряхме. Нямахме от що да се страхува...

Лафарж обиколи стаите още веднъж, като палеше лампите и се взираше напрегнато във всеки ъгъл. Когато се върна, лицето му изразяваше скрита тревога.

– Аз ще дойда утре вечер – каза той бързо, като обличаше мушамата си. – Паспортът и визите ще бъдат готови най-късно други ден. А дотогава.

Той подаде ръката си и погледна Бенц:

– Дайте честната си дума, че не ще прибегнете към други решения!

– Давам я – каза Бенц машинално.

– Имате и моята!

Двамата стиснаха ръцете си. Погледите им се срещнаха. Те почувствуваха, че в тоя момент бяха забравили омразата, с която милиони германци и французи продължаваха да се сражават още. Те бяха само две човешки души, между които бе прескочила искрата на съчувствието – единствената светлина, облекчаваща и тайнствена, която мъждее понякога в мрака на отчаянието и болката.

Лафарж Пиер Жан!... Защо това име будеше сега в душата на Бенц толкова възмущение? Като че съдбата, сблъсквайки го с Елена и него, искаше да му покаже едновременно крайностите на омразата и великодушieto!

Дали е искрен? Това бе въпросът, който Бенц си зададе веднага след излизането на Лафарж. Всичко му се струваше тъй невероятно, че в първите мигове, когато остана сам, се усъмни внезапно в обещанието му. Но имаше няколко неоспорими обстоятелства, за които трябваше да се държи сметка. Лафарж му даваше възможност да предприеме каквото искаше след излизането си – дори да избяга, ако не вярваше в честлюбието му. Явното му съчувствие към Бенц също тъй бе налице. И най-после Лафарж бе офицер и му даде честната си дума. Военният занаят създава у мъжете един особен морал – морал, който осъжда повече от всеки друг измамата, подлостта, вероломството. Ако Лафарж по каквато и да било причина възнамеряваше да издаде Бенц, можеше ли да се

допусне толкова чудовищно лицемерие зад обещанието, което даде?

Всичко това накара Бенц да повярва отново в думите му. Връщане към живот у хора, примирени с необходимостта да умрат, е като повторно раждане. Душевните болки, които са ги измъчвали преди това, се успокояват. Мисълта почва да работи трезво, волята е готова за действие. Духът се чувства освежен и твърде скоро те си създават нови измами или се връщат неусетно при старите. Бенц се намираше тъкмо в този процес на възобновена жизненост. Той бе загубил Елена, но продължаваше да я обича и по силата на това чувство, както и на възможността да върне честта си, искаше да живее още. Когато Бенц видя Елена за първи път, можеше ли да допусне, че ще стане негова любовница? Не бе ли примирен, не се ли чувствуваше щастлив, както Андерсон, само от простото ѝ съществуване? По какво се различаваше това състояние от сегашното и от онова, в което щеше да се намира занаят? Имаше ли право да осъжда и мрази Елена? Ах, сега Бенц съжаляваше за обидата, която ѝ нанесе с плесницата си!... Искеше да бъде отново при нея, да целува ръцете ѝ, да я моли за прошка. Любовта му се изправяше пак с тъжно примирение, като пребито и унижено куче, готово да понесе с нова вяръност несправедливостта на господаря си...

В това състояние на духа Бенц изяде остатъка от сандвичите в трапезарията. Гладът е удивителна нужда, която заявява правата си дори в най-напрегнати моменти. Бенц се беше вече значително успокоил или поточно примирил. Пълната и внезапна загуба на Елена имаше тая ценна страна, че го спасяваше от мъките на съмненията, в които би изпаднал, ако узнаеше за отношенията ѝ с Лафарж постепенно. Нищо не е безплодно и същевременно по-мъчително от разсъжденията на ревност, подхранвана от неясни доказателства. Бенц познаваше вече, макар и за кратко, това състояние, та се утешаваше горчиво и в характера на мислите, които минаваха през главата му преди малко, строеше планове за бъдещия си живот без Елена... Да, Бенц щеше да живее без нея и в безплътна дружба с призрака ѝ да чака старостта. Щеше да следи съществуването ѝ и да ѝ се притича на помощ винаги когато имаше нужда от себеотрицанието му...

Едно внезапно извъняване прекъсна мислите му. Бенц се изправи трескаво. Кой можеше да бъде? Елена, Лафарж или някой от слугите? Докато се питаше безпомощно, звъненето се повтори, този път дълго и настойчиво. Бенц се сети тревожно, че бе забравил да угаси електричеството в салона. Това сигурно даваше повод на оня, който звънеше, да предполага, че в къщата има някой. Бенц реши да почака.

Ако бяха Лафарж или Елена, можеха да му дадат някой условен сигнал – едно слабо извикване например, по което да ги познае. След малко тая мисъл му се стори глупава. Можеше ли да допусне, че след преживяното Елена ще го потърси първа? Колкото за Лафарж, той бе излязъл едва преди четвърт час. Каква нужда имаше да се върне тъй бързо?

Най-правдоподобното бе да мисли, че звънеша някой от слугите. Но в такъв случай дори ако не отвореше, те можеха да влязат пак, защото имаха свой ключ. Наистина те можеха да допуснат, че след като не се обажда никой. Елена и Лафарж са излезли, забравили да угасят лампите в салона. Работата щеше да е съвсем проста, ако неизвестното лице, което звънеша, бе Силви. Бенц продължаваше да има пълнодо доверие в нея. Но ако бе слугата? Това предположение накара Бенц да помисли отново за тъжното и неприетливо убежище на тавана.

Докато Бенц все още продължаваше да се колебае, се чу още едно позвъняване, последвано от бързи и много силни удари върху вратата на вестибюла. Същите силни удари, но по-глухи, се повториха и върху вратата на задния вход. Веднага след това чу трясък, който създаде впечатление за изкъртване на врата.

Всичко това се разви съвсем бързо и най-неочаквано.

Бенц нема време да предприеме нищо. Няколко секунди той остана напълно вцепенен, после инстинктивно постави ръката си в джоба, в който се намираше револверът му, и тръгна към вестибюла с късното вече решение да отиде на тавана. В този момент той бе загубил всякакво самообладание и действията му бяха сведени към най-прости рефлексии.

Вестибюлът бе осветен достатъчно през отворената врата от лампите в салона. Тъй като Бенц излезе от трапезарията, която бе тъмна, в първите мигове остана заслепен и не различи нищо. После очите му свикнаха със светлината и той съзна изведнъж, че пред него стояха зуави. Те бяха с червени шапки, с гълъбови шинели, с отвратителни маймунски лица, на които белотата на очите придаваше зловеща изразителност.

Няколко мига, вкаменен и немислещ, Бенц гледаше дулата на пушките им насочени в гърдите си. След това машинално измъкна револвера си и го насочи срещу тях. В един напрегнат, невероятно напрегнат миг Бенц видя как очите на негрите се разтвориха широко. Видя само това. После бе зашеметен от оглушителния залп на карабините, в сред който се сгромоляса на пода.

Заувите нахълтаха във вестибюла. Един от тях се наведе и повдигна

главата му.

Очите на Бенц гледаха неподвижно, с тайнствен, син блясък. После изведнъж тялото му се сгърчи, ръцете затрепераха, от устата бавно потече струя кръв.

Негрите мълчаливо наблюдаваха агонията.

Те с учудване забелязаха, че лицето на този едър, снажен „boche“ няколко мига преди смъртта замръзна в странна, почти щастлива усмивка.

Късно вечерта капитан Лафарж Пиер Жан влезе в кабинета на полковник Монталу, началник на разузнавателната служба при щаба на генерал Кретиен. Бледен, пожълтял и развълнуван от новината, която бе научил преди малко, Лафарж се спря пред бюрото на полковника и попита глухо:

– Господин полковник, лицето, което предаде убития германски офицер, не бе ли една жена?

Полковник Монталу недоволно повдигна плешивата си глава. Случаят бе маловажен и Лафарж можеше да направи справка на другия ден в определеното за доклад време. Но той не се разсърди, защото Лафарж бе най-добрият му офицер.

– Не бе ли една млада и много красива жена? – повтори Лафарж със затаен дъх.

– Да, една млада и много красива жена – каза полковникът.

И той погледна Лафарж, очаквайки да чуе нещо иресно.

Но Лафарж бе извърнал лицето си към прозореца и гледаше уморено тъмните стъкла, черната есенна нощ.

Той мислеше за Елена, която изпълваше сърцето му с отвращение и печал...

КРАЙ

© 1938 Димитър Димов

Източник: <http://dubina.dir.bg>

Сканиране и обработка: Сергей Дубина

Книжното тяло е любезно предоставено от Галя Янакиева

Публикация:

ДИМИТЪР ДИМОВ, ПОРУЧИК БЕНЦ

Съчинения в пет тома

ТОМ ПЪРВИ

РЕДАКТОР КРЪСТЬО КУЮМДЖИЕВ

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ: Кръстьо Куюмджиев Богомил Нонев Любомир Тенев

ВТОРО ИЗДАНИЕ

СОФИЯ 1981 БЪЛГАРСКИ ПИСАТЕЛ

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/2387>]